

MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM BEZPEČNÁ SPOLEČNOST 2019

BEZPEČNÁ SPOLEČNOST
2019

České Budějovice, 14. – 15. března 2019

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

České Budějovice 2019

Vysoká škola evropských a regionálních studií
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií

**INTERNATIONAL COLLOQUIUM
SAFE AND SECURE SOCIETY 2019**

Ceske Budejovice, March 14. – 15., 2019

CONFERENCE PROCEEDINGS

Ceske Budejovice 2019

College of European and Regional Studies
Department of Law and Security Studies

Vydavatel / Publisher:

Vysoká škola evropských a regionálních studií / College of European and Regional Studies
Czech Republic

Editor / Edited by:

Mgr. Štěpán Kavan, Ph.D.

Recenzent sborníku / Reviewed by:

doc. Ing. Jiří Pokorný, Ph.D.

Fakulta bezpečnostního inženýrství TU Ostrava / Faculty of Safety Engineering TU of Ostrava,
Czech Republic

doc. Ing. Alena Oulehlová, Ph.D.

Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany / Faculty of Military Leadership University
of Defence, Czech Republic

doc. PhDr. Rastislav Kazanský, PhD.

Fakulta politických věd a mezinárodních vztahů, Univerzita Mateja Bela / Faculty of
Political Science and International Relations, Matej Bel University, Slovak Republic

Jednotlivé příspěvky byly recenzovány externími recenzenty. / Individual papers were reviewed
by external reviewers.

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Kavan, Š. (eds.) *Mezinárodní kolokvium Bezpečná společnost 2019. Sborník příspěvků*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2019. s. 15 -23. ISBN 978-80-7556-056-8, ISSN 2533-6223.

AUTHOR, A. Title of paper. In Kavan, Š. (eds.) *International Colloquium Safe and Secure Society 2019. Conference proceeding*. Ceske Budějovice: College of European and Regional Studies Czech Republic, 2019. pp. 15 – 23. ISBN 978-80-7556-056-8, ISSN 2533-6223.

Publikace neprošla jazykovou úpravou. / Publication is not a subject of language check. Za správnost obsahu a originalitu výzkumu zodpovídají autoři. / Authors are fully responsible for the content and originality of the articles.

© 2019 Vysoká škola evropských a regionálních studií

ISBN 978-80-7556-056-8

ISSN 2533-6223 (online: www.icsss.eu)

PROGRAMOVÝ A VĚDECKÝ VÝBOR KONFERENCE PROGRAMME AND SCIENTIFIC COMMITTEE

Denis K. Alexeev

Russian State Hydrometeorological University, Saint Petersburg
Russian Federation

Tom Børsen

Center for Applied Ethics and Philosophy of Science, Aalborg
Denmark

George Boustras

European University Cyprus, Nicosia
Cyprus

Lenka Brumarová

Fakulta bezpečnostního inženýrství, VŠB – TU Ostrava
Faculty of Safety Engineering, VŠB – Technical University of Ostrava
Czech Republic

Lubomír Bureš

Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje
Fire Rescue Service of South Bohemia
Czech Republic

Monika Blišťanová

Technická univerzita v Košicích
Technical University of Košice
Slovak Republic

Lenka Brehovská

Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita v Č. Budějovicích
Faculty of Health and Social Sciences University of South Bohemia
Czech Republic

Leonor Calvo

Department of Biodiversity and Environment Management
University of Leon
Spain

Jiří Dušek

Vysoká škola evropských a regionálních studií
College of European and Regional Studies
Czech Republic

Igor Goncharenko

University of Civil Protection, Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus
Republic of Belarus

Zdeněk Hon

Fakulta biomedicínského inženýrství, ČVUT v Praze
Faculty of Biomedical Engineering, Czech Technical University
Czech Republic

Barbara Juen

Faculty of Psychology and Sports Science, University of Innsbruck
Austrian Red Cross
Austria

Štěpán Kavan (předseda / chairman)

Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje
Fire Rescue Service of South Bohemia
Czech Republic

Rastislav Kazanský

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Faculty of Political Science and International Relations
Slovak Republic

Želimir Kešetović

Faculty of Security Studies, Belgrade University, Beograd
Republic of Serbia

Lucia Kováčová

Vysoká škola bezpečnostného manažerstva v Košiciach
University of Security Management in Kosice
Slovak Republic

Milan Marcinek

Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Academy of the Police Force in Bratislava
Slovak Republic

Gaston Meskens

Science and Technology Studies Unit
Nuclear Researching Centre
Belgium

Marijana Musladin

University of Dubrovnik, Dubrovnik
Republic of Croatia

Alena Oulehlová

Fakulta vojenského leadershipu, Univerzita obrany
Faculty of Military Leadership University of Defence
Czech Republic

Juliusz Piwowarski

University of Public and Individual Security „Apeiron“ in Cracow
Poland

Jiří Pokorný

Fakulta bezpečnostního inženýrství, VŠB – TU Ostrava
Faculty of Safety Engineering VŠB – Technical University of Ostrava
Czech Republic

Jozef Sabol

Fakulta bezpečnostního managementu, Policejní akademie ČR v Praze
Faculty of Security Management, The Police Academy in Prague
Czech Republic

Peter Smeriga

University of Mostar, Mostar
Republic of Bosnia and Hercegovina

Marek Smetana

Fakulta bezpečnostního inženýrství, VŠB – TU Ostrava
Faculty of Safety Engineering VŠB – Technical University of Ostrava
Czech Republic

Marta Spálenková

Krajský úřad Jihočeského kraje
South Bohemia Regional Authority
Czech Republic

Roman Svatoš

Vysoká škola evropských a regionálních studií
College of European and Regional Studies
Czech Republic

Jarmil Valášek

MV GR HZS ČR, Institut ochrany obyvatelstva Lázně Bohdaneč
Population Protection Institute in Lázně Bohdaneč
Czech Republic

Romeu Vicente

University of Aveiro
Portugal

Ivan Vuković

Faculty of Political Sciences University of Montenegro, Podgorica
Republic of Montenegro

Bogdan Wierzbiński

Faculty of Economics, University of Rzeszów, Rzeszów
Poland

Vasyl Zaplatynskyi

National University of Physical Education and Sport of Ukraine
Academy of Safety and Bases of Health,
Ukraine

OBSAH

Analýza pozície CTBTO v medzinárodnom systéme z pohľadu moci a teórií medzinárodných vzťahov	
Andruch Michal.....	10
Providing of Radiation Safety at Liquidation of Consequences of Emergencies	
Babich Vitaly, Kazakov Boris.....	19
Study of Impact Stress Degree on the Firefighters Body at Liquidation of Emergencies	
Babich Vitaly, Rybak Vitaly.....	22
Vzdělávání a výchova v oblasti dopravní bezpečnosti	
Kavan Štěpán, Pavličiková Helena, Felcan Miroslav, Brumarová Lenka	28
Branné vedomie obyvateľstva ako súčasť bezpečnostného prostredia EÚ	
Murda Karol	35
Prínos krizové a behaviorální ekonomie pro krizový management	
Slepecký Jaroslav.....	44
Efektivita vzdělávání bezpečnostního managementu v konceptu celoživotního vzdělávání	
Svoboda Ivo	48
State System of Civil Protection of the Republic of Belarus, Perspective of Creation and Development	
Tikhonov Maxim	54
Pyramid of Safety Realization of Needs	
Zaplatynskiy Vasyl, Uriadnikova Inga	61

CONTENT

Analysis of the position of CTBTO in the international system from the points of view of power and international relations theories	
Andruch Michael.....	10
Providing of Radiation Safety at Liquidation of Consequences of Emergencies	
Babich Vitaly, Kazakov Boris.....	19
Study of Impact Stress Degree on the Firefighters Body at Liquidation of Emergencies	
Babich Vitaly, Rybak Vitaly.....	22
Education and Training in the Field of Traffic Safety	
Kavan Štěpán, Pavličiková Helena, Felcan Miroslav, Brumarová Lenka	28
The Armed Consciousness of the Population as a Part of the EU Security Environment	
Murdza Karol	35
The Benefit of Crisis and Behavioral Economics in Crisis Management	
Slepecký Jaroslav.....	44
The Effectiveness of Security Management Education in the Concept of Lifelong Learning	
Svoboda Ivo	48
State System of Civil Protection of the Republic of Belarus, Perspective of Creation and Development	
Tikhonov Maxim	54
Pyramid of Safety Realization of Needs	
Zaplatynskiy Vasyl, Uriadnikova Inga	61

ÚVOD

Vážení příznivci bezpečnostních věd, opět máme příležitost představit vám sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia o bezpečnostních tématech. Navazujeme na tradici předchozích sborníků s příspěvky, které jsou tematicky zaměřené na problematiku bezpečnosti. I proto jsme museli některé autory odmítnout. Zároveň jsme zpřísnili podmínky recenzního řízení, což dle našeho přesvědčení vedlo k dalšímu zvýšení kvality publikovaných článků. Věříme, že v předložených příspěvcích naleznete odborné pohledy a informace k tématu bezpečné společnosti v celé její komplexnosti.

Zároveň vám sborník předkládáme jako platformu pro navázání nových pracovních kontaktů, které jsou nezbytné pro další rozvoj bezpečnostní problematiky. Jsme rádi, že publikace z předchozích ročníků kolokvia se těší širokému zájmu. Stejně důležitá je pro nás i míra osobní účasti, která je každoročně vysoká.

Budeme rádi, pokud sborník příspěvků bude pro vás vzpomínkou na letošní ročník a zároveň pozvánkou na další akce a semináře z oblasti bezpečnosti.
www.icsss.eu

INTRODUCTION

Dear supporters of security sciences, We are pleased to introduce you the proceedings from the colloquium on security and safety issues. We follow up the previous proceedings focused on the topic of security and safety. Therefore we had to refuse some authors. We also made the conditions of review process stricter, which led to increasing quality of published articles, in our opinion. We believe that you will find different views of the topic on safe society in all its complexity, and useful information on it as well.

We also submit the proceedings as a platform for establishing new work contacts which are inevitable for future development of the security issue. We are pleased that the publications from previous colloquia attract general interest. The number of participants, which is high every year, is important to us as well.

We will be glad if the proceedings is for you a memory of this year's colloquium and also an invitation to other events and seminars on the security issue.
www.icsss.eu/en/

Štěpán Kavan
editor

Analýza pozície CTBTO v medzinárodnom systéme z pohľadu moci a teórií medzinárodných vzťahov

Analysis of the position of CTBTO in the international system from the points of view of power and international relations theories

Bc. Michael Andruch

*Katedra, ústav Department
Katedra politologie Department of Political Science
Fakulta sociálnych štúdií Faculty of Social Studies
Masarykova univerzita Masaryk University
✉ J Mliečany 28, 929 01, Dunajská Streda, Slovensko
E-mail: miki.andruch@gmail.com*

Anotace

Štúdia poskytuje rozdielne pohľady na vznik a fungovanie CTBTO (Comprehensive Test Ban Treaty Organisation) prameniacych z troch teórií medzinárodných vzťahov: liberalizmu, realizmu a marxizmu. Jednotlivé pohľady vždy obsahujú krátky prehľad najdôležitejších premís danej teórie, ktoré sú následne aplikované na CTBTO. Každý pohľad navyše ponúka možnosti existencie a fungovania CTBTO v prípadoch, kedy členské štáty vedú svoju zahraničnú politiku podľa danej teórie. Okrem toho štúdia ponúka analýzu postavenia a významu tejto organizácie v otázke zabezpečenia kolektívnej bezpečnosti z pohľadu moci. Do úvahy sme zobrali faktory hard power, a tak isto aj soft power. V tejto časti sa štúdia sústreďuje hlavne na jadrové mocnosti a štáty, ktoré neratifikovali, resp. nepodpísali zmluvu zakladajúcu CTBTO.

Klíčová slova

CTBTO, CTBT, hard power, liberalizmus, moc, marxizmus, realizmus, soft power.

Annotation

The study provides three different perspectives of three international relation theories (liberalism, realism and marxism) on the creation of the Comprehensive Test Ban Treaty Organisation (CTBTO) and on the way it is operating now. Each perspective includes a short summary of the basic premises pertaining to the international relation theory, which are later applied on the CTBTO. Furthermore, every perspective includes analysis of existence and functioning of the CTBTO according to a leading theory in foreign policy of the member states. Besides that, the study provides a position and significance analysis of this organization in the matter of securing the collective security from power's perspective. The study differs between two factors: the hard and the soft power; and both are considered and included. In this chapter the study focuses mainly on the major nuclear powers and countries, which have not yet ratified or signed the treaty, which established the CTBTO.

Key words

CTBTO, CTBT, Hard Power, Liberalism, Marxism, Power, Soft Power, Realism.

Úvod

Síce od konca Studenej vojny už neexistuje priama hrozba nukleárnej vojny medzi dvoma hlavnými mocnosťami, hrozba jadrového útoku a proliferácia zbraní hromadného ničenia sú stále označované ako jedny z najväčších bezpečnostných rizík 21. storočia. Aktivity medzinárodného aktéra konané za

účelom ich výroby alebo ďalšieho rozvoja existujúcich kapacít týchto zbraní (tzv. vertikálna proliferácia) v súčasnosti nie je vždy ľahké odhaliť kvôli voľnému pohybu tovaru a osôb. Preto sa medzinárodné spoločenstvo rozhodlo ustanoviť viacero inštitúcií, ktoré by dohliadali na podobné aktivity. Jednou z nich je aj organizácia CTBTO (Comprehensive Test Ban Treaty Organisation), ktorá celosvetovo monitoruje dodržiavanie zákazu testovania jadrových zbraní. Prekážkou pre fungovanie CTBTO je, že zakladajúca zmluva nebola ratifikovaná niekoľkými významnými štátmi a preto do dnešných dní nevstúpila v platnosť. Osobne preto predpokladám, že existuje značná skupina akademikov a politikov, ktorí tvrdia, že CTBTO nemá dôvod na existenciu, keď najvýznamnejší aktéri v oblasti jadrového výskumu túto zmluvu ignorujú.

Práve kvôli môjmu predpokladu som sa rozhodol napísať túto štúdiu. Rozhodol som sa zo všeobecných znakov troch významných teórií medzinárodných vzťahov (realizmus, liberalizmus a marxizmus) analyzovať pohľad na CTBTO v medzinárodnom systéme. Táto analýza bude vedená induktívnou metódou.

V prvej časti práce v krátkosti predstavím CTBTO a jej zakladajúcu zmluvu CTBT a pokúsim sa zhodnotiť jej dôležitosť vzhľadom na zabezpečenie kolektívnej bezpečnosti. Konceptom pre toto zhodnotenie bude počet štátov, ktoré zmluvu ratifikovali a ich mocenské postavenie podľa faktorov hard power a soft power. Pre definovanie hard power využijem index CINC (Composite Index of National Capability), ktorý považuje šesť faktorov za indikátory hard power, ktoré opíšem v priebehu práce. Pre definovanie soft power štátu použijem dáta z projektu The Soft Power 30, ktorý vznikol na USC Center on Public Diplomacy.

Druhú časť svojej práce rozdelím na tri časti a v každej sa budem venovať jednej z vybraných teórií, v krátkosti opíšem jej základné piliere a na ich základe sa pokúsim zanalyzovať pozíciu CTBTO v medzinárodnom systéme. Takto by mal vzniknúť komplexný obraz o CTBTO z troch rozličných smerov. Po tejto časti príde záver, kde zhrniem zistené poznatky a bude nasledovať zoznam použitých zdrojov. Príspevok bol spracovaný v rámci projektu špecifického výskumu Masarykovej univerzity "Aktuální problémy politologického výzkumu IV" (MUNI/A/0850/2017).

1 Comprehensive Test Ban Treaty Organisation (CTBTO)

Organizácia Zmluvy o všeobecnom zákaze jadrových skúšok vzniká podľa článku 2 Zmluvy so sídlom vo Viedni za účelom „dosiahnuť cieľ a zmysel tejto Zmluvy, zabezpečiť implementáciu opatrení Zmluvy, vrátane tých, ktoré sa týkajú medzinárodnej kontroly a jej dodržiavania, a poskytnúť fórum pre konzultáciu a spoluprácu medzi členskými štátmi“ (citácia pochádza priamo z textu Zmluvy, dostupná na: <https://fas.org/nuke/control/ctbt/text/ctbt1.htm#3>).

CTBTO má tri orgány: Konferencia členských štátov, Výkonná rada a Technický sekretariát. Okrem týchto troch orgánov je veľmi dôležitou súčasťou organizácie Medzinárodné centrum pre zber dát (International Data Centre). „Konferencia je hlavným orgánom Organizácie a jej úlohou je dozeráť na implementáciu Zmluvy a tiež dohliadať na činnosť Výkonnej rady a Sekretariátu. Výkonná rada je výkonným orgánom Organizácie a pozostáva z 51 členov, pričom štáty sú v orgáne zastúpené podľa geografickej príslušnosti. Technický sekretariát je pomocným a administratívnym orgánom Organizácie na čele s generálnym riaditeľom“ (Kolesár 2005, 121).

Na koľko však CTBT stále nevstúpila platnosť, organizácia stále nemôže naplno fungovať. Preto bola v roku 1996 zriadená Prípravná komisia pre Organizáciu zmluvy o všeobecnom zákaze jadrových skúšok (CTBTO Preparatory Commission), ktorá „sa sústreďuje na podporu urýchlenia vstupu CTBT v platnosť a na vybudovaní Medzinárodného monitorovacieho systému. Pre výkon svojej funkcie si Komisia vytvorila nasledujúce orgány:

- Pracovná skupina A (administratívne a rozpočtové otázky)
- Pracovná skupina B (overovacia problematika)
- Poradná skupina (finančné, rozpočtové a administratívne záležitosti“ (Tůma 2014, 51).

Medzinárodný monitorovací systém (IMS)

Medzinárodný monitorovací systém tvorí základnú štruktúru pre režim globálneho kontrolovania dodržiavania CTBT. Definovaný bol v článku zmluvy číslo 4. IMS však stále nie je plne funkčný, pretože CTBT stále nevstúpila v platnosť. Prípravná komisia sa však usiluje aby mohol plne fungovať okamžite po jej vstupe v platnosť. V súčasnosti sa odhaduje, že okolo 80% systému je pripravených vykonávať svoju činnosť (Evans, Kawaguchi 2009c). Systém sa skladá z 337 monitorovacích staníc po celom svete, ktoré prostredníctvom seizmologického, rádionuklidového, hydroakustického a infrazvukového monitoringu zaznamenávajú akékoľvek výbuchy a otrasy kdekoľvek na Zemi. Všetky získané dáta sa následne presunú prostredníctvom satelitnej komunikácie do Medzinárodného centra pre zber dát (tamtiež).¹V prípade podozrenia na jadrový výbuch môže CTBTO využiť aspoň jeden z troch diplomatických a mierových nástrojov na vyšetrovanie:

- „Konzultácie a objasňovanie- členské štáty majú v prípade podozrenia právo priamo žiadať iného signatára Zmluvy o objasnenie prípadných podozrení z nedodržiavania Zmluvy. Štát, ktorý bol požiadaný o vyjadrenie, musí odpovedať do 48 hodín. Generálny riaditeľ Technického sekretariátu a Výkonná rada majú plniť sprostredkujúcu úlohu pri vyjasňovaní stanovísk a pozícií jednotlivých členských štátov“ (Kolesár 2005, 122).
- Kontroly na mieste (On-side Inspections -OSI)- členský štát môže požadovať kontrolu v štáte, ktorý je podozrivý z porušenia zmluvy. Rozhodnutie o inšpekcii musí byť „odsúhlasené aspoň 30 z 51 členov Výkonnej rady. Inšpekcia by mohla byť užitočná v situáciách, kde je dôkaz o porušení nejednoznačný alebo neúplný“ (Evans and Kawaguchi 2009c, 103). Štát, v ktorom kontrola prebieha, nesmie brániť vo vykonávaní inšpekcie obmedzením pohybu po svojej krajine, alebo zamietnutím prístupu k informáciám, ktoré by mohli byť relevantné pre vyšetrovanie (Kolesár 2005).
- „Opatrenia posilňujúce dôveru- opatrenia posilňujúce dôveru signatárskych krajín sú spravidla založené na báze dobrovoľnosti, v prípade CTBT môžu štáty dobrovoľne poskytovať Technickému sekretariátu informácie o explóziách účinnosti 300 ton a vyššie ekvivalentu TNT (Kolesár 2005, 123).

Vplyv CTBTO v medzinárodnom prostredí

Ako som napísal v úvode, to aký ma CTBTO vplyv na medzinárodnú bezpečnosť budem merať podľa dát hodnotiacich soft a hard power signatárskych štátov. Začnem však konštatovaním, že z celkového počtu 196 štátov sveta podpísalo CTBT 183 štátov a ratifikovalo ju 166 štátov. Z toho vyplýva, že 93% medzinárodnej komunity zmluvu podpísalo a 85% ju ratifikovalo.

Hard power signatárskych štátov

Hard power, ako bolo napísané v úvode, hodnotím podľa indexu CINC. Tento index používa šesť faktorov na hodnotenie hard power: veľkosť vojenského personálu, výdaje na armádu, celková populácia, celková populácia žijúca v meste, produkcia ocele a spotreba primárnych zdrojov energie (Singer 1987). Dostupný rebríček štátov, s ktorým som pracoval, pochádza z roku 2007. Rebríček vedie Čína, druhé sú Spojené štáty americké a tretia India. Z toho vyplýva, že z troch najmocnejších štátov iba dva zmluvu podpísali (USA a Čína), ale ratifikovaná nebola v žiadnom z nich. Najmocnejším štátom s ratifikáciou CTBT je teda Japonsko na štvrtom mieste, pričom Japonsko nie je jadrovou mocnosťou. Zažila však ničivé následky jadrového výbuchu preto môžem (z mocenského hľadiska) považovať Japonsko za lídra v politike proti jadrovým zbraňam. Až za Japonskom sa umiestnila prvá jadrová mocnosť, ktorá CTBT ratifikovala- Ruská federácia. Z ruskej pozície môžeme ratifikáciu CTBT považovať ako krok k opätovnému začleneniu do medzinárodnej komunity, alebo ako prvý ústretový krok k nastoleniu bezjadrového sveta. Prečo na tento krok na začiatku 21. storočia neodpovedali Spojené štáty americké nie je známe.

Ďalšie štáty v prvej desiatke najmocnejších štátov sú Brazília, Nemecko, Kórejská republika, Spojené kráľovstvo a Francúzsko. Sú to štáty s jadrovou latentnosťou, alebo už s jadrovým arzenálom a všetky

¹ Tieto dáta môžu navyše pomôcť k včasnému upozorneniu, a tým aj pred minimalizovaním strát na životoch, pred živelnými pohromami akými sú zemetrasenia alebo vlny tsunami.

CTBT ratifikovali. Všetky sa nachádzajú aj na zozname 44 štátov, ktoré ratifikovať zmluvu musia, aby vstúpila do platnosti.

Pre porovnanie, v poslednej desiatke tohto rebríčka sa nachádzajú dva štáty, ktoré zmluvu ani len nepodpísali: Tonga a Dominica. Nakoľko ich mocenský vplyv je takmer nulový, a nevyskytujú sa ani na zozname 44 štátov potrebných pre platnosť zmluvy, nemá ich pasívna žiaden vplyv na medzinárodné dianie. Podľa mňa ide ale o veľmi sympatické gesto, keď štáty s najmenšou mocou ako napríklad Palau alebo Svätý Kitts a Nevis podpisujú takéto významné medzinárodné zmluvy. Mal by ísť o akýsi príklad pre štáty, ktoré majú významné medzinárodné postavenie, aby tak učinili tiež.

Čo sa týka štátov, ktorí neratifikovali, resp. ani nepodpísali CTBT a môžu tak prípadne ohroziť medzinárodnú bezpečnosť a poslanie CTBTO, sa v najvyššom počte nachádzajú v druhej desiatke rebríčka, konkrétne najvyššie sa nachádza Pakistan (13. miesto), Irán (15. miesto) a Saudská Arábia (19. miesto). Toto pomerne vysoké mocenské postavenie (vzhľadom na sociálne a ekonomické problémy týchto krajín) tvoria potenciálne riziko pre regionálnu bezpečnosť a veľké možnosti pre proliferáciu zbraní hromadného ničenia alebo ich častí alebo plánov.

Egypt sa nachádza hneď za druhou desiatkou (21. miesto) ale svojim regionálnym postavením môže byť hrozbou rovnakého typu ako predošlé tri štáty. Najnižšie sa z tejto skupiny štátov nachádza Izrael (44. miesto), ktorý, bez spojencov vo svojom susedstve, s jedinou podporou USA, môže vytvoriť medzinárodnú hrozbu pravdepodobne iba v prípade ohrozenia vlastného štátu. Kórejská ľudovodemokratická republika sa v rebríčku nenachádza, nakoľko sa nachádza v dlhoročnej medzinárodnej izolácii².

Soft power signatárskych štátov

Rozdiel medzi hard power a soft power spočíva v tom, že zatiaľ čo faktory, ktoré definujú hard power sa nachádzajú v každom dnešnom štáte, pri soft power to tak byť nemusí, pretože nie každý štát si dokázal vytvoriť také inštitúcie a renomé, aby bol pre okolité štáty atraktívny. Preto sme pre meranie soft power použili rebríček zostavený na USC Center on Public Diplomacy, kde vypracovali rebríček 30 najvplyvnejších štátov sveta, a ktorý bral do úvahy taktiež 6 faktorov na definovanie soft power: vláda, technológie, kultúra, možnosti podnikania, medzinárodné angažovanie a vzdelanie (The Soft Power 30 2017). Tento rebríček je značne aktuálnejší, nakoľko bol vytvorený v roku 2017.

Na prvom mieste sa ocitlo Francúzsko a na druhom Veľká Británia. Tieto krajiny tradične patria ku krajinám, kde dochádza k ekonomickej imigrácii a celkovo sa tešia veľkej popularite. Za nimi sa umiestnili Spojené štáty americké. USA si dlhodobo buduje imidž „krajiny neobmedzených možností“ ale americká angažovanosť v záležitostiach po celom svete, na ktorú častokrát nemá mandát OSN alebo inej medzinárodnej organizácie, vzbudila istú kritiku voči americkému intervencionizmu.

V poradí po USA nasledujú štáty, ktoré jednak nevlastnia jadrové zbrane, a so svojimi demokratickými inštitúciami vytvárajú spoločnosť, ktorá chráni záujmy jednotlivca a tým sa stávajú atraktívnymi hlavne pre obyvateľov iných štátov, ktorí hľadajú nové miesto pre život (podľa rebríčka ide o Nemecko, Kanada, Japonsko, Švajčiarsko, Austrália, Švédsko a prvú desiatku uzatvára Holandsko).

Až v poradí 25. krajinou rebríčka je vlastník jadrových zbraní- je ňou Čína. Povedal by som, že Čína dominuje hlavne v technologickej oblasti soft power. Hneď za Čínou nasleduje Ruská federácia, ktoré stále dokáže byť atraktívne pre cudzincov svojimi možnosťami. Po nich nasledujú krajiny, ktoré považujem hlavne za regionálnych aktérov (Česká republika a Maďarsko, Brazília a Turecko), ktorí však dokážu ovplyvniť aj medzinárodné dianie hlavne vo vzťahu s veľmocami (napr. turecko-ruské vzťahy). V rebríčku sa nachádzajú iba dve krajiny, ktoré neratifikovali CTBT- ide o USA a Čínu. Krajiny, ktoré CTBT nepodpísali sa v rebríčku nenachádzajú.

² Dáta použité v tejto stati pochádzajú z internetovej stránky <http://www.nationalpower.info/cinc/>, ktorá bude spomenutá aj v zozname použitej literatúry.

Na záver konštatujem, že okrem Číny, Ruska a Turecka sa v tomto rebríčku nachádzajú krajiny, ktoré presadzujú demokraticko-liberálne princípy spoločnosti vo svojej krajine ale aj mimo nej. Čína, Rusko a Turecko podľa mňa zasahujú hlavne do ekonomickej a technologickej oblasti soft power (Čína a jej rapidne rastúca ekonomika, Turecko a jej rastúca ekonomika a Rusko využíva svoje nerastné bohatstvo). Z demokratického pohľadu sú vlády v týchto krajinách nedemokratické (v Rusku a Turecku sa režim blíži k autoritatívnemu) a preto si myslím, že ak by bola zohľadnená v tomto rebríčku otázka ľudských práv a slobôd, tieto krajiny by sa v rebríčku nevyskytli³.

2 Analýza pozície CTBTO podľa teórií medzinárodných vzťahov

V našej spoločnosti považujeme myšlienku, ktorá stojí za vznikom CTBTO, za morálne dobrú a správnu. Pre nás ako jednotlivcov ide rozhodne o zabezpečenie kolektívnej bezpečnosti, ale na systémovej úrovni sa jedná o presadenie liberalistických princípov mieru a spolupráce. Ak by naša spoločnosť bola vedená princípmi napríklad realizmu, pohľad na CTBTO by mohol byť úplne iný. V tejto kapitole sa čitateľovi pokúsím priniesť pohľad na CTBTO z troch vplyvných teórií medzinárodných vzťahov: liberalizmu, realizmu a marxizmu.

Liberalizmus

Liberalizmus bol prvou významnou teóriou v medzinárodných vzťahoch. Uchytil sa hneď po vzniku odboru medzinárodných vzťahov po konci prvej svetovej vojny a svojim obsahom sa snažil predísť podobnému krviprelievaniu.

Podľa Petra Druláka je základným rysom liberalizmu dosiahnutie trvalého mieru a spolupráca medzi aktérmi medzinárodného systému. Na zabezpečenie tohto stavu musia vzniknúť inštitúcie, ktoré podporia rozvoj spolupráce a mieru (Drulák 2003). Ďalšou podmienkou pre udržanie mieru je demokratizácia spoločnosti, „aby ľudia mohli rozhodovať o verejných otázkach“ (Pšejja, Hodulák 2015, 76). Liberalizmus tvrdí, že človek svoje správanie vedie racionálne, a preto sa vždy bude rozhodovať v prospech verejného blaha. Veľmi dôležitým znakom liberalizmu je „spochybenie role štátu ako jediného aktéra medzinárodných vzťahov“ (Drulák 2003, 73). Podľa liberalizmu sú významnými aktérmi medzinárodné organizácie, nadnárodné korporácie, nevládne organizácie, jednotlivci a jednotlivé inštitúcie (či už štátne alebo medzinárodné) a vďaka čomu „je taktiež spochybené jednoznačné oddelenie vnútornej a zahraničnej politiky“ (tamtiež).

Pohľad liberalizmu na CTBTO

Z vyššie napísaného jasne vyplýva, že CTBTO je výsledkom medzinárodných liberalistických snáh o vytvorenie inštitúcie, ktorá doplní systém kolektívnej bezpečnosti. Liberalisti tak pokračujú vo svojich snahách o jadrové odzbrojenie, ktoré presadzovali aj počas Studenej vojny. Obmedziť jadrové zbrojenie sa im podarilo aj vtedy, ale až po zmene systému sa podarilo presadiť zmluvu, ktorá by viazala všetkých aktérov medzinárodného prostredia, čo bolo spôsobené zmenou polarizácie v systéme (z bipolarity sa prešlo na multipolaritu). Ďalším výsledkom vytvorenia CTBTO môže byť šírenie a upevnenie demokracie vo svete. Príkladom nám môže byť aj rebríček The Soft Power 30, vďaka ktorému môžem tvrdiť, že krajina s jadrovým arzenálom môže prostredníctvom fungujúcich demokratických inštitúcií preferovať presadzovanie svojich záujmov mierovými diplomatickými nástrojmi (Francúzsko a Veľká Británia na vrchole tohto rebríčka sú jasnými príkladmi) a to môže viesť k presvedčeniu, že jadrové zbrane vôbec nie sú potrebné a vláda sa rozhodne znížiť ich počet na nulu. Otázkou zostáva či je demokracia jediným zriadením, ktoré bude podporovať mierové snahy medzinárodného spoločenstva.

Tento liberálny prístup je však mierne utopistický, nakoľko neexistuje žiadna dostatočne silná mocenská entita, ktorá by ovplyvnila štáty natoľko, aby podpísali a ratifikovali zmluvu CTBT mierovým spôsobom. Ľudia nie sú vždy racionálni a neveria v prirodzenú spoluprácu medzi aktérmi. Navyše

³ Dáta použité v tejto stati pochádzajú z publikácie USC Center on Public Diplomacy v Portlande *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2017*, ktorá bude spomenutá aj v zozname použitej literatúry.

neexistuje jednoznačná kauzalita, ktorá zabezpečí, že ak je krajina zriadená na demokratických princípoch, nedôjde k použitiu jej jadrového arzenálu.

Realizmus

Realizmus vznikol tesne pred druhou svetovou vojnou a vznikol na základe kritiky liberalistickej vetvy idealizmu, ktorý bol dovtedy dominantný v prístupe k medzinárodným vzťahom. Kritika sa zakladala na tom, že princíp trvalého mieru sa nepotvrdil a, slovami E.H. Carra, „uprednostňoval rozum pred záujmami, etiku pred politikou a teóriu pred praxou“ (Guzzini 2004, 34). Z toho vyplýva, že kritizovali normatívny aspekt idealizmu, ktorý sa nezaoberal tým, čo sa v skutočnosti deje, ale tým čo by malo byť.

Realizmus je pravým opakom liberalizmu. „Najvýznamnejšími aktérmi MV sú štáty. Ostatní aktéri (medzinárodné organizácie, nadnárodné korporácie apod.) sú buď nástrojmi štátov, alebo sú bezvýznamné z hľadiska hlavných otázok MV“ (Drulák 2003, 55). Štát sa pohybuje v anarchickom prostredí medzinárodných vzťahov, čo znamená, že neexistuje žiadna centrálna vláda, ktorá by dokázala rozdeliť moc. Tak sa dostávame k dvom dôležitým bodom realizmu: „Realisti tvrdia, že štáty v medzinárodnom systéme primárne bojujú o moc“ (Pšejja, Hodulák 2015, 67). Moc je teda jedným z ústredných pojmov realizmu. S mocou súvisí pojem bezpečnostné dilemma- vzniká v prípade, kedy sa štát snaží zvýšiť svoju bezpečnosť a ostatné štáty to môžu považovať za ohrozenie svojej bezpečnosti a preto začnú svoju bezpečnosť posilňovať tiež. Takáto situácia môže eskalovať do závodov v zbrojení a následne až do vojnového konfliktu. Podmienkou pre bezpečnostné dilemma je, že sa štáty pohybujú v prostredí, v ktorom vládne neistota a nedôvera. Štáty si nemôžu dôverovať a preto očakávajú vždy to najhoršie. Štáty si nedôverujú z jedného dôvodu- každý štát sleduje iba svoje národné záujmy a neštíti sa použiť akýchkoľvek (aj nemorálnych) prostriedkov na ich dosiahnutie. Obzvlášť fundamentálnym záujmom štátov je prežitie, ktoré si musí každý zabezpečiť sám, pretože nik iný mu bezpečnosť a prežitie nezaručí (Pšejja, Hodulák 2015).

Pohľad realizmu na CTBTO

Ako som uviedol hore, realizmus je opakom liberalizmu, preto aj realistický pohľad na CTBTO bude negatívny. V prvom rade môžu štáty považovať CTBTO ako obmedzenie schopnosti zabezpečiť bezpečnosť svojho štátu. Ako písal vo svojom najznámejšom diele Vladár Niccoló Macchiavelli, z ktorého myšlienok realisti neraz vychádzali, „ideálny vládár by mal stelesňovať dve zo zvieracích vlastností – silu leva a prefikanosť lišky, teda schopnosť neustále sa prispôsobovať meniacim sa podmienkam. Vladársku cnosť („virtù“) teda nie je možné stotožniť s bežnou ľudskou a občianskou morálkou. Naopak, je orientovaná na výsledok a tomu podriadiť prostriedky. Len to, čo je v zhode s cieľom konsolidácie moci v štáte a presadzovaním štátnych záujmov, je možné považovať za chvályhodné aj z politického hľadiska“ (Valent 2016, 29). Preto by skutočne mohlo hroziť riziko, že by štáty použili pre zabezpečenie svojej bezpečnosti aj jadrové zbrane.

Oveľa väčším problémom by však bolo celkové fungovanie organizácie, pretože z dôvodu nedôvery panujúcou medzi štátmi by Výkonná rada mala na stole každý deň podozrenia štátov na testovanie jadrovej bomby iných štátov. V reakcii na to by mohli taktiež začať testovať a vyrábať jadrové zbrane, prípadne hroziť danému štátu vojenskou agresiou a začať zbrojiť, čím by sa roztočila špirála bezpečnostnej dilemy, ktorá môže skončiť v závode v zbrojení a následnom vojnovom konflikte medzi štátmi.

Ďalší problém vo fungovaní organizácie by nastal pri vyberaní členov Výkonnej rady. Nakoľko má len 51 členov, štáty bez zastúpenia vo Výkonnej rade by mohli získať pocit, že ich moc je slabšia ako moc 51 štátov vo Výkonnej rade a preto by sa usilovali o maximalizáciu svojej moci inými prostriedkami. Mohlo by ísť o vytvorenie aliancie, ktorá by hrozila zasadačím členom rady jadrovým alebo konvenčným útokom ak by sa nezmenili podmienky, v akých organizácia funguje.

Na záver, ak by sa väčšina dnešných štátov skutočne držala realistických princípov, CTBTO by principiálne ani len nevznikla, pretože štát by nedôveroval organizácii zloženej z ďalších štátov, že by

mu zabezpečila bezpečnosť a prežitie a že by ostatné štáty skutočne dodržiavali zmluvu CTBT a všetky nariadenia vydané organizáciou.

Marxizmus

Marxistická teória a jej súčasné podoby vychádzajú z filozofie Karla Marxa žijúceho v 19. storočí, ktorý „používa dialektickú metódu, ktorej cieľom je štúdium zákonitostí zmeny a vývoja na základe vzájomného pôsobenia protikladných síl, ktorých výsledkom je vytvorenie novej entity inej kvality, než aká existovala v tých predošlých. Základom Marxovho systému je učenie o vývoji spoločnosti-*historický materializmus*. Hlavným prvkom, ktorý určuje charakteristické rysy spoločnosti, sú sociálne vzťahy“ (Pšejka, Hodulák 2015, 83). Marx tvrdil, že v práve prebiehajúcej industriálnej revolúcii dochádza k vykorisťovaniu proletariátu (robotníkov) kapitalistami (buržoázia), ktorí ovládali výrobný proces. Kapitalistom išlo najmä o nadhodnotu práce, teda o tú časť hodnoty práce, ktorá bola nad hodnotou pracovnej sily robotníkov a patrila bezpodmienečne kapitalistovi. Tento boj nazval Marx triedny boj a aby bol ukončený, mala nastať revolúcia proletariátu, ktorá mala nastoliť beztriednu spoločnosť (Pšejka, Hodulák 2016).

Nasledovníkom Marxa sa podarilo preniesť princípy a základné premisy marxizmu aj na medzinárodný systém a vytvoril viacero teórií. Teória imperializmu tvrdí, že dochádza k triednemu konfliktu medzi imperialistickými štátmi a proletárskymi štátmi (štáty, v ktorých už zvíťazila revolúcia), kde proletárske štáty bránia štáty, ktoré imperialistické štáty vykorisťujú (využívajú lacnú pracovnú silu) a tak majú dopomôcť k pádu kapitalistického systému a dopomôcť k definitívnemu víťazstvu proletárskej revolúcie (Drulák 2003). Dôležitou je aj teória závislosti, ktorá „sa díva na svetovú ekonomiku ako na systém rozdelený na centrum a perifériu“ (Drulák 2003, 113). Zatiaľ čo centrum je moderné a vybavené najnovšími technológiami a ekonomicky sa mu darí veľmi dobre, periféria má iba rolu dodávateľa surovín, resp. lacnej pracovnej sily, z čoho vyplýva, že centrum vykorisťuje perifériu.

Pohľad marxizmu na CTBTO

Pohľad na CTBTO z marxistickej teórie je trochu zložitejší ako pri prvých dvoch teóriách, predovšetkým z dôvodu, že marxizmus uprednostňuje vzťahy ekonomické a základom nie sú vzťahy medzi štátmi, ale vzťahy medzi triedami. Aj napriek tejto prekážke, som sa pokúsil priblížiť CTBTO z pohľadu aj tejto teórie.

Ako je uvedené v publikácii autorov Evans a Kawaguchi, je súčasný rozpočet CTBTO 111 miliónov dolárov (Evans, Kawaguchi 2009c, 103) a podľa zmluvy „výdaje na aktivity organizácie by mali byť každoročne pokryté členským štátmi“ (citácia pochádza priamo z textu Zmluvy, dostupná na: <https://fas.org/nuke/control/ctbt/text/ctbt1.htm#3>). Ak by sa však CTBTO nepodarilo naplniť predstavy štátov o fungovaní, prípadne by organizácia nenaplnovala deklarované ciele, mohli by štáty, ktoré sa v medzinárodných vzťahoch riadia marxistickou teóriou, považovať organizáciu za vykorisťovateľa, ktorý vytvára domnelý pocit zabezpečenia globálnej bezpečnosti, čím nadhodnocuje bezpečnosť, ale v skutočnosti sa úroveň bezpečnosti nezlepšila. V takomto prípade môže nastať bojkot organizácie, čím sa znemožní jej fungovanie, alebo môžu dané štáty odstúpiť od zmluvy, čo by znamenalo, že sa úroveň bezpečnosti naopak zníži, pretože už by nič nebránilo týmto štátom v testovaní jadrových zbraní.

Ohrozenie pre CTBTO mimo ekonomickej dimenzie by mohlo taktiež vzniknúť, ak by krajiny, ktoré sa na rebríčkoch merania hard power a soft power použité v prvej kapitole nachádzajú na nižších pozíciách (periféria), nemali rovnaké postavenie ako krajiny s vyšším miestom v rebríčku a tým pádom aj väčšiu moc (centrum). Napríklad, by nemali zastúpenie vo Výkonnej rade, čo by mohlo spôsobiť nespokojnosť zo strany týchto štátov, čím by sa veľmi skomplikovala činnosť organizácie, predovšetkým prijímanie nariadení v Konferencii členských štátov a zostavovanie medzinárodných tímov s cieľom vyšetriť podozrenia na vykonanie jadrových skúšok.

Podobný scenár by mohol nastať aj z pohľadu štátov, ktoré zmluvu nedodržiavajú alebo ju nepodpísali a po zaznamenaní jadrových skúšok sa môžu dostať do medzinárodnej izolácie, čo môže eskalovať až do ozbrojeného konfliktu, ak zlyhajú všetky diplomatické nástroje.

Záver

Comprehensive Test Ban Treaty mala byť po konci Studenej vojny významným krokom k denuklearizácii globálnej spoločnosti. Síce stále nevstúpila v platnosť, organizácia, ktorá vznikla aby dohliadala na dodržiavanie zmluvných podmienok CTBTO funguje na 80% a z väčšej časti sa už teraz snaží naplniť svoj cieľ. Signatárske štáty tvoria 93% štátov sveta a od podania zmluvy na podpis štátom v OSN v roku 1996 bolo celosvetovo zaznamenaných len 8 jadrových testov, a v 21. storočí sa jediným vykonávateľom stala Severná Kórea so štyrmi zaznamenanými testami (ctbto.org 2018). Na základe týchto čísel môžeme považovať úspech CTBT za relevantný.

Na druhej strane, čo sa týka mocenskej stránky, zmluvu neratifikovali dvaja z najmocnejších (podľa rebríčku hard power) aktérov medzinárodných vzťahov- Čína a Spojené štáty americké. Síce zmluvu podpísali a aj ju dodržiavajú (USA sú ale viazané aj inými multilaterálnymi a bilaterálnymi zmluvami týkajúcich sa testovania a zásob jadrových zbraní) ale stále vďaka svojmu vplyvu a možnostiam môžu v prípade ohrozenia vytvoriť akýsi mocenský blok proti CTBTO. Krajiny, ktoré zmluvu nepodpísali, môžu byť hrozbou najmä regionálneho charakteru (v zmysle pre svojich susedov) a prípadný regionálny konflikt by mohol eskalovať do medzinárodnej vojenskej intervencie.

Hlavným cieľom tejto práce však bolo zanalyzovať pozíciu CTBTO z troch vybraných teórií medzinárodných vzťahov- liberalizmus, realizmus a marxizmus. Myslím si, že sa mi tento cieľ naplniť podarilo a preto si dovoľím predložiť závery mojej práce.

Z mojej analýzy mi vyplynul jasný záver, a to, že v súčasnosti je dominantnou teóriou, podľa ktorej sa štáty riadia v medzinárodných vzťahoch, je liberalizmus. Umožňuje širokú podporu medzinárodných inštitúcií, ktoré udržiavajú mier a podporujú spoluprácu medzi aktérmi. Ak by prevládal realistický pohľad na medzinárodné vzťahy, vznik organizácií ako CTBTO alebo OSN a podobne by nemal taký význam. Stále je však realizmus významný, a je miestami viditeľný napríklad v zahraničnej politike Spojených štátov amerických, predovšetkým v obdobiach vlády Republikánskej strany, čoho jasným príkladom bolo odstúpenie USA od Parížskej dohody z roku 2015. Čo sa týka marxizmu, túto teóriu považujem za príliš abstraktnú hlavne z dôvodu, že marxistami očakávané udalosti sa nestali. Preto aj napriek tomu, že existuje niekoľko súčasných verzií marxizmu, neexistuje podľa mňa žiadna komplexná verzia, ktorá by dopomohla štátu naplniť národné záujmy vo všetkých oblastiach.

Literatura

COMPREHENSIVE TEST BAN TREATY ORGANIZATION., (2018). *Status of Signature and Ratification*, 28.2.2019 [cit. 2018-05-07]. Dostupné z WWW: < <https://www.ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/>>.

DRULÁK, P., (2003). *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál. 220 s. ISBN 80-7178-725-6.

EVANS, G. J., KAWAGUCHI, Y., eds. (2009c). *Eliminating nuclear threats: a practical agenda for global policymakers*. Canberra: International Commission on Nuclear Non-proliferation and Disarmament. 294 s. ISBN 978-1-921612-14-5.

GREIG, M., ENTERLINE, A., (2017). *Correlates of War Project: National Material Capabilities (NMC) Data Documentation. Version 5.0* Texas: University of North Texas, Department of Political Science.

GUZZINI, S., (2004). *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal.

KOLESÁR, P., (2005). Zmluva o zákaze jadrových skúšok v atmosfére, vo vesmíre a pod vodou, Zmluva o obmedzení podzemných skúšok jadrových zbraní a Zmluva o všeobecnom zákaze jadrových skúšok (LTBT, TTBT, CTBT). In: KUCHYŇKOVÁ, P., SUCHÝ, P. (eds.). *Vývoj a výsledky procesů*

kontroly zbrojení a odzbrojování: Marnost nad marnost?. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, s. 111-130. ISBN 80-210-3881-0.

MCCLLORY, J., (2017). *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power 2017*. Portland: USC Center on Public Diplomacy.

ORGANIZÁCIA SPOJENÝCH NÁRODOV., (1996). *Comprehensive Test Ban Treaty* [online]. Viedeň: rezolúcia Valného zhromaždenia OSN číslo A/RES/50/245, 10.9.1996 [cit. 2018-05-06]. Dostupné z WWW: <<https://fas.org/nuke/control/ctbt/text/ctbt1.htm>>.

PŠEJA, P., HODULÁK, V., (2015). Teorie mezinárodních vztahů. In: PŠEJA, P., SUCHÝ, P., KRPEC, O., KŘÍŽ, Z., (eds.). *Moc a zájmy v mezinárodním systému: procesy, aktéři a problémy v mezinárodních vztazích*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 60-99. ISBN 978-80-7325-409-4.

SINGER, J. D., (1987). Reconstructing the Correlates of War Dataset on Material Capabilities of States, 1816-1985. *International Interactions* vol. 14, no. 2, pp. 115-32.

TŮMA, M., (2014). *Jak dál v jaderném nešíření a odzbrojování*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 291 s. ISBN 978-80-87558-20-1.

VALENT, J., (2014). Niccoló Macchiavelli. *Historická revue* 24, no. 4, 26-29.

Babich Vitaly, Candidate of Engineering Sciences,

*Начальник кафедры “Специальная подготовка” Department: Special training
Университет гражданской защиты University: University of civil defence
✉ Republic of Belarus, 220118, Minsk Mashinostroiteley 25
E-mail: Babich83@mail.ru*

Kazakov Boris, Engineer

*Преподаватель кафедры “Специальная подготовка” Department: Special training
Университет гражданской защиты University: University of civil defence
✉ Republic of Belarus, 220118, Minsk Mashinostroiteley 25
E-mail: Babich83@mail.ru*

Annotation

Implementation of urgent tasks with the observance of rules of providing of radiation safety rescuers, carrying out reacting on accidents with a presence requires corresponding their preparation the sources of ionizing radiation, that is arrived at by the system educating to technologies of implementation wrecking in the zones of radiocontammant and algorithms of work with facilities of radiation control.

Key words

Nuclear Materials, Nuclear Power Plant, Radiation Control, Source Of Ionizing Radiation.

Аннотация

Выполнение боевых задач с соблюдением правил обеспечения радиационной безопасности спасателями, осуществляющими реагирование на аварии с наличием источниками ионизирующего излучения требует соответствующей их подготовки, что достигается системным обучением технологиям выполнения аварийно-спасательных работ в зонах радиоактивного загрязнения и алгоритмам работы со средствами радиационного контроля.

Ключевые слова

Источник ионизирующего излучения, ядерные материалы, атомная электростанция, радиационный контроль.

В Республике Беларусь имеются более 1000 объектов, на которых используются источники ионизирующих излучений (ИИИ). На территориях сопредельных государств в непосредственной близости от границы республики расположены 4 атомных электростанции (Игналинская – 7 км, Чернобыльская – 12 км, Ровенская – 65 км, Смоленская – 75 км). В настоящее время ведется строительство Белорусской АЭС.

Аварии на радиационно-опасных объектах могут сопровождаться выходом радиоактивных веществ за защитные барьеры и приводить к радиоактивному загрязнению территорий. Одним

из важнейших мероприятий по обеспечению радиационной безопасности населения и сил реагирования на данные аварии является осуществление радиационного контроля.

Под радиационным контролем понимается комплекс взаимосвязанных и обязательных к исполнению административных, организационно-технических, санитарно-гигиенических мероприятий и правовых мер, направленных на снижение воздействия на население и другие категории облучаемых лиц радиационного фактора.

Задачей радиационного контроля является получение объективных данных по радиационной обстановке. Радиационный контроль распространяется только на те радиационные факторы и объекты окружающей среды, которые могут формировать значимое радиационное воздействие на человека в сравнении с действующими нормами. Измеряемыми параметрами являются основные характеристики факторов радиационного воздействия на человека, а именно: для внешнего излучения – мощность дозы (МД) и плотность потока частиц, для внутреннего – концентрация радионуклидов в объектах контроля (вода, воздух, почва, продукты питания, организм человека и др.).

Контроль за дозами облучения человека (внутренними и внешними) – неотъемлемая часть системы радиационного контроля. В соответствии с приказами МЧС задачами работников ОПЧС, первыми прибывающими к месту чрезвычайной ситуации с наличием ИИИ или ядерных материалов (ЯМ), являются: проведение радиационной разведки, зонирование территории; осуществление поиска, идентификации и локализации ИИИ, ЯМ. Успешное выполнение данных задач обеспечивается применением приборов, позволяющих проводить как оценку дозовых нагрузок людей (т.е. дозиметрический контроль), так и систематический мониторинг радиационной обстановки в зоне ведения аварийно-спасательных работ.

Основными типами средств радиационного контроля, которые возможно использовать при проведении работ в зонах радиоактивного загрязнения являются:

- дозиметры приборы, предназначенные, прежде всего, для определения эквивалента индивидуальной дозы, получаемой человеком, который им пользуется, за определенный временной промежуток (например, за период работы);
- дозиметры - радиометры приборы, предназначенные для измерения мощности индивидуального эквивалента дозы, а некоторые, для определения плотности потока β - и α -частиц, удельных α -, β -, γ - активностей проб продовольствия, воды и т.д.;
- спектрометры устройства, предназначенные для идентификации радиоактивных изотопов.

Применение данных приборов способствует [1,2]:

- своевременному определению опасного воздействия ионизирующих излучений на человека, допустимого времени работы в таких условиях для соблюдения норм дозовой нагрузки и предотвращения возникновения детерминированных эффектов от облучения;
- обнаружению радиоактивного загрязнения местности и различных объектов для определения целесообразности принятия соответствующих мер по обеспечению безопасности, проведения дезактивации и/или принятия других организационно-управленческих решений.

Конкретный перечень средств радиационного контроля, которые необходимо использовать в зонах радиоактивного загрязнения, и порядок их применения определяются исходя из характера и масштаба работ, видов и уровней радиоактивного загрязнения территории и объектов. Современные приборы радиационного контроля широко производятся отечественными предприятиями (НПУП «Атомтех» и ООО «Полимастер») и для удобства использования их во время выполнения различных видов работ имеют функции звуковой, световой (некоторые — и вибрационной) сигнализации о превышении пороговых значений мощности дозы и дозы ионизирующего излучения/

Используя конструктивные и технические возможности дозиметров (сигнализацию о достижении пороговых значений дозы излучения и МД) личный состав не должен допустить

внешнего облучения свыше предельных уровней дозы. Путем применения средств индивидуальной защиты (СИЗ), а также выполнения правил охраны труда необходимо предотвратить дозы облучения, получаемые из-за поступления радионуклидов в организм. Информация о лицах, осуществляющих работы, связанные с потенциальным риском облучения, должна быть обязательно внесена в журнал учета индивидуальных доз облучения (для последующего учета полученных доз и их реконструкции в случае обращения за медицинской помощью).

После вывода личного состава и техники из зоны радиоактивного загрязнения производится тщательная проверка степени загрязнения и, при необходимости, дезактивация людей, средств защиты, техники, инструмента и оборудования. Снятие средств защиты органов дыхания необходимо производить после снятия защитных костюмов. После снятия СИЗ производится частичная санитарная обработка личного состава.

По возможности, после вывода из зоны радиоактивного загрязнения и выполнения работ необходимо организовать проведение полной санитарной обработки личного состава и персонала объекта в душевых (санпропускниках) производственных объектов или разворачиваемых полевых санитарно-обмывочных пунктах. Успешное выполнение боевых задач с соблюдением правил обеспечения радиационной безопасности работниками ОПЧС, осуществляющими реагирование на ЧС с наличием ИИИ или ЯМ, требует соответствующей их подготовки, что достигается заблаговременным обучением технологиям выполнения аварийно-спасательных работ в зонах радиоактивного загрязнения и порядку работы со средствами радиационного контроля.

Literatura

ИЛЬЮШОНОК, А., В., ФРОЛОВ, А., В., ХАЛАПСИНА, Т., И.. Радиационная и экологическая безопасность. В 2-х частях. Часть 2. Радиационная безопасность Минск : КИИ, 2015. 296 с.

ЛАСУТА, Г.Ф. Тактика проведения аварийно-спасательных работ. Охрана труда и техника безопасности: учеб. Пособие – Минск : РЦСиЭ МЧС, 2011. – 318 с.

Study of Impact Stress Degree on the Firefighters Body at Liquidation of Emergencies

Исследование нагрузок действующих на организм пожарных при ликвидации чрезвычайных ситуаций

Babich Vitaly, Candidate of Engineering Sciences

Начальник кафедры “Специальная подготовка” Department: Special training
University of civil defence
Университет гражданской защиты
✉ Republic of Belarus, 220118, Minsk, Mashinostroiteley 25
E-mail: Babich83@mail.ru

Rybak Vitaly, Engineer

Начальник отдела Chief of department
Университет гражданской защиты University of civil defence
✉ Republic of Belarus, 220118, Minsk, Mashinostroiteley 25

Annotation

The degree of impact on the body of firefighters of special exercises, which are maximum close to the action during firefighting, is defined. Experimental determination of the air flow is done. The comparative assessment of the implementation of special coordination exercises under normal conditions and under maximum load is presented.

Key words

Fireman, Special Stripe of Obstacles, Frequency of Heart-Throbs, Expense of Air, Special Coordinating Exercises.

Аннотация

Определена степень воздействия на организм работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям специальных упражнений, максимально приближенных к действиям, выполняемым при тушении пожаров. Проведено экспериментальное определение расхода воздуха. Представлена сравнительная оценка выполнения специальных координационных упражнений в нормальных условиях и в условиях максимальных нагрузок.

Ключевые слова

Пожарный, специальная полоса препятствий, частота сердечных сокращений, расход воздуха, специальные координационные упражнения.

Повышение требований к служебной деятельности работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям обуславливает необходимость повышения качества образовательного процесса в учреждениях образования МЧС Республики Беларусь, в которых проходят первоначальную подготовку спасатели-пожарные. Формирование профессионально значимых физических качеств и двигательных навыков осуществляется средствами профессионально-прикладной физической подготовки. Профессионально-прикладная физическая подготовка работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям направлена на совершенствование физических качеств, формирование соответствующих двигательных умений

и навыков, а так же технической и психологической готовности к действиям в условиях чрезвычайных ситуаций. В структуре профессиональной подготовки работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям важнейшими ее составляющими являются физическая и аварийно-спасательная подготовка [1]. Повышение качества образовательного процесса связано, прежде всего, с внедрением педагогических методик, основанных на соответствии и адекватности двигательных заданий условиям деятельности спасателей-пожарных. Целью данной работы стало определение степени воздействия на организм работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям специальных упражнений, максимально приближенных к действиям, выполняемым при тушении пожаров.

В ходе исследований в качестве критерия оценки применялась эффективность прохождения (время прохождения, качество выполнения упражнений, частота сердечных сокращений (далее ЧСС), расход воздуха) специальной полосы подготовки спасателей-пожарных на базе ИППК МЧС Республики Беларусь. Полоса максимально приближена к действиям, выполняемым при тушении пожаров, и состоит из упражнений по пожарной аварийно-спасательной подготовке и по подготовке газодымозащитников. Упражнение состоит из пяти этапов, выполняемых в определенной последовательности, логически привязанных к реальной обстановке на пожаре. Характеристика этапов полосы и ее особенности приведены в таблице 1. Этапы выполняются поочередно без отдыха. Упражнение выполняется в боевой одежде пожарного в дыхательном аппарате. Этапы 2, 3 и 4 выполняются с включением в дыхательный аппарат.

Таблица 1: - Характеристика этапов специальной полосы подготовки спасателей-пожарных

№ этапа	Название этапа	Характеристика этапа	Характеристика нагрузки
1	Прокладывание рукавной линии	Установка пожарной колонки на гидрант, прокладка рукавной линии.	Скоростно-силовая нагрузка Динамическая нагрузка на все мышечные группы скоростно-силовой направленности.
2	Подъем по лестничному маршруту («Степ-тест»)	Подъем по лестнице, удерживая в руках две скатки рукавов.	Скоростно-силовая нагрузка Динамическая нагрузка на мышцы нижних конечностей и туловища скоростно-силовой направленности. Статическая нагрузка на мышцы верхнего плечевого пояса.
3	Вскрытие конструкции («Кувалда»)	Ударные воздействия кувалдой.	Силовая выносливость Динамическая нагрузка на мышцы верхнего плечевого пояса и туловища скоростно-силовой направленности. Статическая нагрузка на мышцы кисти.
4	Транспортировка пострадавшего	Выполняется продвижением спиной вперед с последующим выполнением стандартного норматива.	Специальные координационные упражнения
5	Стягивание рукавов	Стягивание рукавной линии.	Скоростно-силовая выносливость Динамическая нагрузка на все мышечные группы скоростно-силовой направленности.

В ходе исследования измерялись: по окончании каждого этапа, при помощи нагрудного пульсометра максимальная и средняя частота сердечных сокращений (далее ЧСС), по манометру АСВ - расход потребляемого воздуха, а также время выполнения норматива по вязке двойной спасательной петли с надеванием ее на «спасаемого».

Исследования проводились при реализации образовательной программы профессиональной подготовки рабочих (служащих) «Спасатель-пожарный 7-го разряда» в ИППК МЧС Республики Беларусь. В исследовании приняли участие 70 слушателей. С целью мобилизации психофизических возможностей организма слушателей исследование проводилось в рамках конкурса на звание «Лучший газодымозащитник Центра подготовки, повышения квалификации и переподготовки кадров по профессии рабочих и служащих ИППК МЧС».

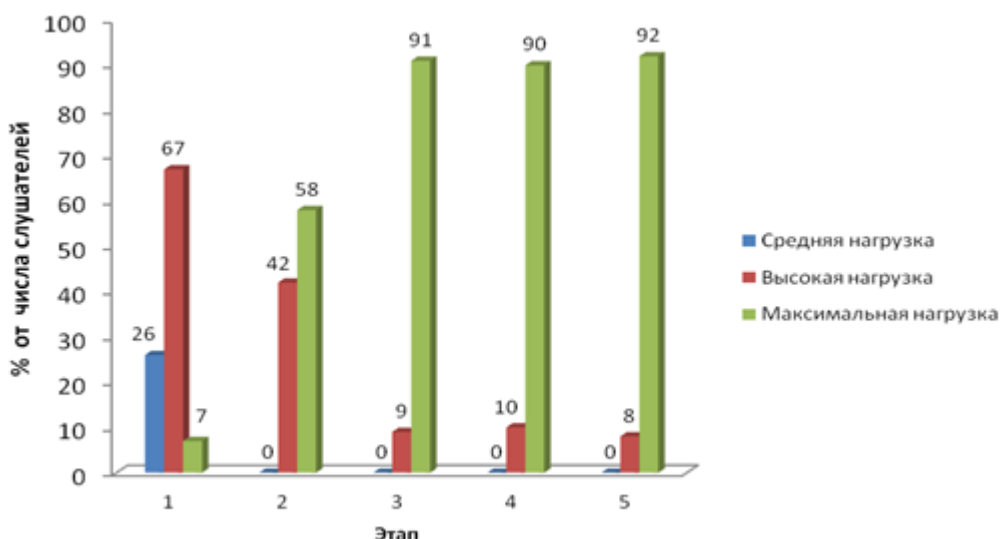
В процессе исследования выявлено, что средний пульсовый режим в условиях прохождения полосы препятствий более чем у 73% слушателей находился в зоне максимальной нагрузки согласно [1]. Пульсовый режим на различных этапах и степень воздействия физической нагрузки приведены в таблице 2.

Таблица 2: - Пульсовый режим на различных этапах и степень воздействия физической нагрузки

№ этапа	Значение средней ЧСС, уд/мин	Характеристика нагрузки	Значение максимальной ЧСС, уд/мин
1	156±10	Высокая	177±8
2	173±8	Максимальная	181±6
3	180±6	Максимальная	184±6
4	179±6	Максимальная	184±6
5	181±6	Максимальная	186±6

Количество слушателей (в процентном отношении к общему числу), в зависимости от испытанной ими нагрузки при прохождении полосы препятствий на различных этапах, приведено на рисунке 1.

Рисунок 1: Распределение слушателей в зависимости от испытанной ими нагрузки на различных этапах при прохождении полосы препятствий.

Потребление воздуха определялось по показаниям манометра дыхательного аппарата после выполнения 2, 3 и 4 этапов по формуле:

$$V_{\text{в}} = \frac{60 \times V_{\text{б}} \times \Delta P}{P \times \tau_{\text{упр}}}; \quad (1)$$

где $V_{\text{в}}$ – объем, потребляемого воздуха из дыхательного аппарата в течение выполнения упражнения, л/мин.

$V_{\text{б}}$ – объем баллона, л.

ΔP – величина снижения давления в дыхательном аппарате, бар.

P – атмосферное давление, бар.

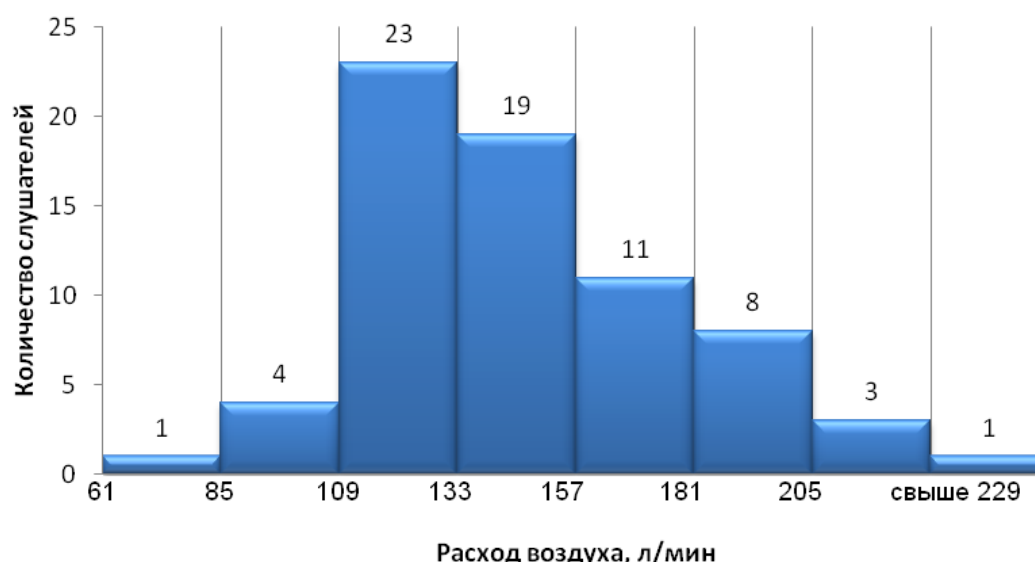
$\tau_{\text{упр}}$ – время выполнения упражнения, сек.

Таблица 3: Результаты расхода воздуха на различных этапах

№ этапа	Величина снижения давления в дыхательном аппарате, бар	Количество потребляемого воздуха, л/мин	Количество потребляемого воздуха на 1 кг массы тела, л/кг*мин
2	36±9	150±42	1,95±0,57
3	25±9	158±51	2,07±0,70
4	21±5	142±43	1,86±0,60
2-4	81±16	148±28	1,93±0,45

Полученные результаты приведены в таблице 3. Гистограмма выборки по расходу воздуха на 2-4 этапах приведена на рисунке 2. В ходе эксперимента, с целью изучения влияния максимальной физической нагрузки на скорость выполнения специальных координационных упражнений, был проведен контроль выполнения норматива «Вязка двойной спасательной петли с надеванием ее на «спасаемого». Средняя продолжительность выполнения данного упражнения составила 32±8 сек. При этом, в условиях покоя продолжительность выполнения данного упражнения составляла 14±1 сек.

Рисунок 2: Гистограмма выборки

Следует отметить, что в ходе эксперимента с включением в дыхательный аппарат 12% слушателей не выполнили указанный норматив, составляющий 38 сек согласно [1]. На оценку «отлично» упражнение выполнили 43% слушателей, на оценку «хорошо» - 19%, на оценку «удовлетворительно» - 26%. При этом в условиях покоя всего 8% слушателей получили оценку «хорошо», остальные выполнили упражнение на «отлично».

Значения ЧСС, полученные при прохождении полосы препятствий, соотносятся с данными, приведенными в работе [2] при проведении разведки и спасении людей и развертывании сил и средств (ЧСС=150-180 уд/мин, т.е. на высоком и максимальном уровне нагрузки). Приведенные величины свидетельствуют о том, что выполнение упражнения по прохождению полосы препятствий осуществляется в зоне преимущественно анаэробного режима энергообеспечения. Следует отметить, что ЧСС значительно увеличивалась при включении спасателя в дыхательный аппарат практически вне зависимости от характеристики нагрузки на этапах и задействованных мышечных групп.

При контроле объема потребляемого воздуха (табл. 3) меньшие значения величины снижения давления в дыхательном аппарате при выполнении третьего и четвертого этапов, по сравнению со вторым этапом, связано с меньшей продолжительностью их выполнения (67 ± 23 сек, 61 ± 13 сек и 100 ± 15 сек соответственно). При выполнении 4 этапа (транспортировка пострадавшего и вязка двойной спасательной петли) за счет снижения физической нагрузки удельный расход воздуха был наименьшим.

Полученные результаты указывают на то, что расход воздуха, который достигается бойцом газодымозащитного звена при прохождении специальной полосы препятствий, более чем в 3,5 раза превышает норматив, принимаемый при расчетах времени пребывания спасателей-пожарных в среде не пригодной для дыхания (150 ± 34 л/мин в эксперименте против 40 л/мин по нормативу) [3]. Это может указывать, с одной стороны, на недостаточную подготовленность слушателей, в частности, на недостаточную физическую подготовленность, несовершенство тканевого дыхания и неэкономичность утилизации кислорода, с другой стороны – на заниженные значения нормативов.

При проведении тестов наблюдались случаи, связанные с некачественным проведением боевой проверки: неплотное прилегание панорамной маски, не полностью открытый вентиль баллона. Неплотное прилегание панорамной маски достаточно легко определялось по характерному звуку выхода воздуха из подмасочного пространства за счет создаваемого избыточного давления. При неполном открытии вентиля в некоторых случаях наблюдалось пульсирование стрелки манометра в диапазоне от 30 до 250 Бар с периодическим срабатыванием звукового сигнала. Данный эффект сопровождается отсутствием достаточного объема воздуха для комфортного дыхания, и, как следствие, вызывает замешательство у испытуемого. Также, в ряде случаев, при расходе воздуха более 120 л/мин отмечались случаи появления на поверхности редуктора и вентиля дыхательного аппарата следов инея, при этом также слушатели отмечали нехватку достаточного объема воздуха, подаваемого в подмасочное пространство.

Полученные значения расхода воздуха свидетельствуют о том, что профессионально-прикладная физическая подготовка спасателей-пожарных в условиях первоначальной подготовки должна ориентироваться на развитие аэробных способностей слушателей, в частности, на повышение эффективности тканевого дыхания при выполнении физической нагрузки и тренировку смешанных мышечных волокон скелетных мышц, а так же на обучение правильному дыханию при работе в дыхательных аппаратах.

При контроле изменения времени выполнения стандартного специального координационного упражнения (норматив «Вязка двойной спасательной петли с надеванием ее на «спасаемого») в условиях максимальных нагрузок по сравнению с временем выполнения данного упражнения в условиях покоя выявлено значительное увеличение продолжительности выполнения (с 14 ± 1 сек до 32 ± 8 сек соответственно). Таким образом, представляется целесообразным разработку методик физической подготовки, направленных на совершенствование специальных координационных навыков спасателей-пожарных в условиях максимальных нагрузок.

В ходе моделирования деятельности работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям с применением специальных упражнений, максимально приближенных к действиям, выполняемым при тушении пожаров, установлено следующее:

1. Степень воздействия на организм работников органов и подразделений по чрезвычайным ситуациям специальных упражнений при тушении пожаров характеризуется как высокая и максимальная согласно классификации, приведенной в [1].

2. Расход воздуха при выполнении упражнений значительно превысил нормативно установленный.

3. В условиях максимальной нагрузки значительно снижается скорость выполнения специальных координационных упражнений.

Резюмируя вышеизложенное, отметим, что существует необходимость совершенствования профессионально-прикладной физической подготовки спасателей-пожарных в условиях первоначальной подготовки. В первую очередь, по нашему мнению, она должна быть направлена на развитие экономичности использования кислорода слушателями и разработку методик, направленных на совершенствование специальных координационных навыков спасателей-пожарных в условиях максимальных нагрузок.

Literatura

Приказ Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь 12 января 2018 г. № 10 «Об организации физической подготовки в органах и подразделениях по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь».

Д.А.САМСОНОВ, Теоретико-методические аспекты совершенствования профессионально-прикладной физической подготовки пожарных: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Самсонов Дмитрий Алексеевич; Рос. гос. соц. ун-т. – М., 2005. – 24 с.

Приказ Министерства по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь 14 июля 2015 г. № 139. «Об утверждении Правил организации деятельности газодымозащитной службы в органах и подразделениях по чрезвычайным ситуациям Республики Беларусь».

Mgr. Štěpán Kavan, Ph.D.

*Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje Fire Rescue Service of South Bohemia
České Budějovice České Budějovice*

✉ *Pražská 52b, 370 04 České Budějovice, Czech Republic*

E-mail: stepan.kavan@email.cz

*Ústav radiologie, toxikologie a ochrany obyvatelstva Institute of Radiology, Toxicology and Civil Protection
Zdravotně sociální fakulta Faculty of Health and Social Science*

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích University of South Bohemia in České Budějovice

✉ *J. Boreckého 1167/27, 370 11, České Budějovice, Czech Republic*

PhDr. Helena Pavličíková, CSc.

Katedra společenských věd Department of Social Science

Pedagogická fakulta Faculty of Education

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích University of South Bohemia in České Budějovice

✉ *Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Czech Republic*

E-mail: .pavlic@pf.jcu.cz

doc. JUDr. Miroslav Felcan, PhD., LL.M.

Katedra správního práva Administrative Law Department

Akadémia Policajného zboru v Bratislave Academy of the Police Force in Bratislava

✉ *Sklabinská 1, 835 17 Bratislava 3, Slovak Republic*

E-mail: miroslav.felcan@minv.sk

Ing. Lenka Brumarová, Ph.D.

Katedra ochrany obyvatelstva Department of Civil Protection

Fakulta bezpečnostního inženýrství Faculty of Safety Engineering

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava VŠB – Technical University of Ostrava

✉ *Lumírova 13/630, 700 30, Ostrava – Výškovice, Czech Republic*

E-mail: lenka.brumarova@vsb.cz

Anotace

Příspěvek je zaměřen na problematiku bezpečnostního vzdělávání, zejména na konkrétní oblast vzdělávání v oblasti bezpečnosti v dopravě. Cílem příspěvku je základní vymezení a charakteristika dopravní bezpečnosti, která je reflektována zejména na základě rámcového vzdělávacího programu. Vedlejším cílem příspěvku je zkoumání přístupu subjektu Ministerstva dopravy České republiky, jak se cestou BESIP zapojuje do výchovy a vzdělávání v oblasti dopravní bezpečnosti. Základními metodami pro zpracování příspěvku jsou analýza a syntéza, rešerše literatury a zhodnocení informací. Příspěvek zpracovává ucelený pohled na jednu z problematik bezpečnostního vzdělávání.

Klíčová slova

Dopravní bezpečnost, rámcový vzdělávací program, vzdělávání, vysoké školy.

Annotation

The paper focuses on the issue of safety education, especially on the specific area of education in the field of transport safety. The aim of the paper is to define and characterize traffic safety, which is reflected mainly on the basis of the Framework Education Program. The secondary objective of the paper is to examine the approach of the subject of the Ministry of Transport of the Czech Republic, how it participates in education and training in the field of traffic safety through BESIP. The basic methods for elaborating the paper are analysis and synthesis, literature search and information evaluation.

The paper deals with a comprehensive view of one of the issues of security education.

Key words

Education, Framework Education Program, Traffic Safety, Universities.

Úvod

Učení, vzdělávání a záměrné zdokonalování své kvalifikace i osobnosti se v důsledku civilizačních a kulturních proměn stalo důležitým a nezbytným předpokladem, doplňkem či součástí pracovních činností i volného času v naší společnosti (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, 2001). Vzdělávání obyvatelstva v bezpečnostních tématech se uskutečňuje ve dvou rovinách – výchova a vzdělávání obyvatel a vzdělávání odborníků. Výchova a vzdělávání obyvatelstva je systém, který se skládá ze dvou podstatných prvků. Základním prvkem je pravidelné vzdělávání obyvatelstva v rámci standardního vzdělávacího procesu. Další možností jsou projekty a akce pro veřejnost, které slouží k podpoře pravidelné výuky nebo na ni navazují, rozvíjejí ji a doplňují. Jedná se o tzv. preventivně výchovnou činnost (Kolektiv autorů, s. 135 – 136, 2015). Preventivně výchovná činnost (PVČ) je souhrnem organizačních, technických a provozních opatření a činností zaměřených na výchovu obyvatelstva s cílem předcházet vzniku mimořádných událostí a v případě jejich vzniku dosáhnout odpovídajícím chováním obyvatelstva zmírnění nežádoucích dopadů mimořádné události na zdraví, životy, majetek či životní prostředí (Sbírka IARŘ GR HZS ČR, částka 6/2015)

Cílem příspěvku je základní vymezení a charakteristika dopravní bezpečnosti, která je reflektována zejména na základě rámcového vzdělávacího programu. Vedlejším cílem příspěvku je zkoumání přístupu subjektu Ministerstva dopravy České republiky, jak se cestou BESIP zapojuje do výchovy a vzdělávání v oblasti dopravní bezpečnosti. Základními metodami pro zpracování příspěvku jsou analýza a syntéza, rešerše literatury a zhodnocení informací.

Jednou ze základních forem předávání informací obyvatelstvu je výuka ochrany člověka za mimořádných událostí na základních a středních školách, která prošla řadou změn. Ochrana člověka za mimořádných událostí je systémem výuky uplatňovaným v rámci vzdělávací soustavy ČR a zaměřený na seznámení populace s problematikou ochrany obyvatelstva, zejména s principy sebeochrany a vzájemné pomoci. Posláním je vytvořit a udržovat soubor znalostí a dovedností potřebných k minimalizaci negativních důsledků mimořádných událostí a přispět tak k osvojení potřebných kompetencí pro poskytnutí případné pomoci sobě a dalším osobám v rizikových situacích, a to alespoň po nezbytnou dobu do příchodu profesionální pomoci ze strany složek bezpečnostního systému. (Terminologický slovník MV, s. 51, 2016) Jednou z oblastí vzdělávání je dopravní bezpečnost.

1 Rámcový vzdělávací program

Školský zákon stanoví povinnost Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy zpracovávat Národní program vzdělávání, který byl vydán pod názvem Bílá kniha (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, 2001). Bílá kniha určuje směr, kterým by se mělo ubírat předškolní, základní, střední a vysokoškolské vzdělávání, a dále i vzdělávání dospělých, jako součást celoživotního učení, které je v České republice zdůrazňováno. Schválením Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020, formou usnesení vlády, definitivně pozbyl platnost Národní program rozvoje vzdělávací soustavy - Bílá kniha z roku 2001. Na základě zhodnocení stavu vzdělávací soustavy v České republice stanovila uvedená strategie tři průřezové priority (Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020, 2014):

- snižovat nerovnosti ve vzdělávání,
- podporovat kvalitní výuku a učitele jako její klíčový předpoklad,

- odpovědně a efektivně řídit vzdělávací systém.

Pro jednotlivé stupně edukace a pro všechny vzdělávací obory jsou vydávány tzv. Rámcové vzdělávací programy, které stanovují konkrétní cíle, formy, délku, povinný obsah vzdělávání a další závazné standardy, které musí být zohledněny a podrobněji rozpracovány ve školních vzdělávacích programech, které vytváří školy samy. Principem je návaznost dokumentu nejnižšího charakteru na dokumenty vyššího charakteru s tím, že dokumenty vyššího stupně stanovují rámce a pravidla pro dokumenty „nižší“. (§ 4 – 5, zákon č. 561/2004 Sb.). Oblast ochrany člověka za mimořádných událostí se stala součástí rámcových vzdělávacích programů pro základní, gymnaziální a střední odborné vzdělávání. Principem je přístup dané problematiky celým procesem uvedeného vzdělávání.

Rámcové vzdělávací programy středního odborného vzdělávání byly vytvářeny postupně od roku 2007 do roku 2012. Pro každý obor vzdělání uvedený v Nařízení vlády o soustavě oborů vzdělání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy samostatný RVP (celkem bylo vydáno 281 RVP). Školy jsou povinny postupovat podle vydaných RVP, tj. zpracovat školní vzdělávací program. (Podpora výuky, 2018)

V lednu 2013 byly schváleny upravené Rámcové vzdělávací programy pro základní vzdělávání (RVP ZV). Tyto programy jsou platné od školního roku 2013/2014, z toho vyplývá, že nejen školy musely reagovat na změnu úpravou svých školních vzdělávacích programů, ale zejména učitelé musí zvládat konkrétní realizaci ve vyučovacím procesu. V nově platných RVP ZV došlo k širší specifikaci a rozpracování témat dopravní výchovy (DV) a také ochrany člověka za běžných rizik a mimořádných událostí (OČBRMU). Obsah byl rozšířen zejména v oblastech týkajících se prevence úrazů, poskytování první pomoci, nácviku chování při úrazech, přivolání pomoci složek integrovaného záchranného systému, způsobů komunikace s operátory tísňových linek, poznávání a upevňování preventivního chování, účelného rozhodování a jednání v různých situacích ohrožení vlastního zdraví a bezpečnosti i zdraví a bezpečnosti druhých včetně chování při mimořádných událostech. Obdobně byly řešeny oblasti příprava občanů k obraně státu - gesce Ministerstvo obrany, zdravotní příprava - gesce Ministerstvo zdravotnictví, bezpečnost silničního provozu - gesce Ministerstvo dopravy, veřejného pořádku - gesce Policejní prezidium a terorismu - gesce Ministerstvo vnitra. (Šiman, str. 23, 2016)

I přes upravené RVP byla však problematika ochrany člověka za běžných rizik a mimořádných událostí pojata průřezově, a to prostřednictvím několika vzdělávacích oblastí a oborů. Šíří problematiky deklaruje skutečnost, že z celkově devíti vzdělávacích oblastí se problematika OČBRMU dotýká sedmi z nich - Cizí jazyk, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Člověk a zdraví, Člověk a svět práce. (Podpora výuky, 2018)

Národní program vzdělávání vymezuje počáteční vzdělávání jako celek, který se realizuje na dvou úrovních – státní a školní. Státní úroveň - RVP vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy, jedná se o předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací programy, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Rámcové vzdělávací programy jsou řešeny na úrovních (RVP, 2017):

- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání,
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání,
- Rámcový vzdělávací program pro gymnázia,
- Rámcové vzdělávací programy pro střední vzdělávání.

Od školního roku 2013/2014 je dopravní výchova součástí Rámcového vzdělávacího programu pro základní školy. S tématy dopravy se žáci setkávají již na prvním stupni ve vzdělávací oblasti nazvané „Člověk a jeho svět“. V tematické podoblasti „Místo, kde žijeme“ jsou žáci seznamováni například s dopravní sítí v místě svého bydliště a školy. Podoblast „Místo, kde žijeme“ je věnována mimo jiné i bezpečnosti dopravy, kdy se žáci učí vnímat dopravní situaci, správně ji zhodnotit a provést odpovídající závěry pro své chování v roli chodce a cyklisty. Dopravní výchova se velkým dílem prolíná rovněž vzdělávací oblastí „Výchova ke zdraví“. Očekávaným výstupem v tematické podoblasti „Výchova ke zdraví“ je například, že žák se odpovědně chová v rizikových situacích v dopravě,

předchází rizikovým situacím v dopravě a v dopravních prostředcích. Žák je veden k tomu, aby aktivně dokázal předejít situacím ohrožujícím zdraví a osobní bezpečí a v případě potřeby dokázal poskytnout adekvátní první pomoc. Částečně se dopravní výchova prolíná i tematickou podoblastí „Tělesná výchova“, kde je součástí turistika a pohyb v přírodě, a se žáci při přesunu učí chování v dopravních prostředcích. (Centrum dopravního výzkumu, web, 2017)

Dopravní téma se může objevit v rámci průřezových předmětů:

- oblast environmentální výchovy,
- cizí jazyk,
- oblast mediální výchovy,
- oblast multikulturní výchovy,
- oblast výchovy demokratického občana,
- oblast výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech,
- oblast osobnostní a sociální výchovy a výchovy k sociálním dovednostem,
- jazyk a jazyková komunikace (český jazyk),
- matematika a její aplikace,
- informační a komunikační technologie,
- člověk a jeho svět,
- člověk a společnost (dějepis, výchova k občanství),
- člověk a příroda (fyzika, zeměpis, chemie, přírodopis),
- umění a kultura (hudební výchova, výtvarná výchova),
- člověk a zdraví (tělesná výchova, výchova ke zdraví),
- člověk a svět práce.

BESIP

Název je odvozen ze zkratky výrazu „bezpečnost silničního provozu“. BESIP je součástí Ministerstva dopravy ČR, které koordinuje činnosti v oblasti bezpečnosti na pozemních komunikacích a působení na lidského činitele. BESIP se po celou dobu své působnosti zabýval a stále zabývá zejména dopravní výchovou a působením na veřejnost prostřednictvím sdělovacích prostředků. (BESIP Historie, web, 2018)

V roce 1963 byla v souvislosti se zvýšeným počtem osobních aut ve vlastnictví soukromých osob a následně vzrůstajícím počtem tragických následků dopravních nehod vytvořena Meziministerská koordinační komise pro bezpečnost silničního provozu. Následně 1. května 1967 vznikl i její výkonný orgán - označený zkratkou BESIP. BESIP nebyl integrální součástí tehdejšího Ministerstva dopravy ČSSR, byl personálně přiřazen k jeho příspěvkové organizaci Projektově konstrukčnímu vývojovému pracovišti silniční a městské dopravy, který se v průběhu let transformoval na Ústav silniční a městské dopravy. Po federalizaci byl BESIP přesunut jako oddělení na Správu pro dopravu Ministerstva vnitra ČR, spadající pod Civilně – správní úsek MVČR, a následně pak do působnosti Ministerstva vnitra ČR – odboru tisku a PR, později do odboru správních činností. S účinností zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích, a v souvislosti s převodem některých správních činností z působnosti Ministerstva vnitra na Ministerstvo dopravy a spojů se v prosinci 1999 stal BESIP útvarem Ministerstva dopravy a spojů. Národní koordinační orgán prošel různými názvy, např. Meziministerská koordinační komise, Vládní výbor pro bezpečnost silničního provozu, Rada vlády pro bezpečnost silničního provozu, Poradní rada ministra dopravy pro bezpečnost silničního provozu a dnešní Rada vlády pro bezpečnost silničního provozu. S vývojem a přesunem kompetencí z Ministerstva vnitra do působnosti Ministerstva dopravy stále fungoval i výkonný orgán koordinačního útvaru – BESIP, který se po celou dobu zabýval a stále zabývá zejména dopravní výchovou a působením na veřejnost prostřednictvím sdělovacích prostředků. (BESIP Historie, web, 2018)

BESIP byl iniciátorem a autorem vládních strategických dokumentů v oblasti bezpečnosti silničního provozu, např. Strategie bezpečnosti silničního provozu, Národní strategie bezpečnosti silničního provozu. Aktivně se podílí na tvorbě národního programu Zdraví 21 a Národního akčního plánu prevence dětských úrazů. BESIP se aktivně zapojuje do mezinárodní spolupráce svým členstvím v Mezinárodní organizaci prevence dopravních nehod La Prevention Routiere Internationale nebo účastí na práci v Pracovní skupině pro bezpečnost silničního provozu Evropské hospodářské komise Organizace spojených národů.

BESIP byl a je téměř výhradním autorem publikací pro dopravní výchovu dětí předškolního věku a žáků základních škol. Provádí preventivní činnost v oblasti bezpečnosti a plynulosti provozu na pozemních komunikacích v souladu se zákonem 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích. Ve své činnosti se soustřeďuje na preventivní aktivity v oblasti působení na lidského činitele. Realizace projektů je formou celostátních kampaní, dopravní výchovy a rozšiřováním informací o osvědčených postupech v této oblasti. Oddělení BESIP úzce spolupracuje s ostatními ústředními orgány státní správy působícími v oblasti prevence dopravních nehod. Prostřednictvím svých regionálních pracovníků zajišťuje preventivní aktivity v regionech, městech a obcích. (BESIP Historie, web, 2018)

Jednou ze základních aktivit, které BESIP rozvíjí, jsou dopravní hřiště. Dopravní hřiště jsou jedním z míst, kde je možné praktikovat dopravní výchovu. V České republice se v současné době nachází více než 160 dopravních hřišť. Česká republika má jednu z nejrozvinutějších sítí dopravních hřišť v Evropě. Dopravní hřiště nejsou určena jen pro děti ze základních škol. Vhodná jsou i pro mateřské školy a další organizace pracující s dětmi jakéhokoliv věku. Na dopravních hřištích se mohou pořádat například i projekty rozvoje dopravní výchovy rodin, kde se nevzdělávají jen děti, ale také jejich rodiče a vhodné jsou i pro další volnočasovou aktivitu dětí a veřejnosti. (BESIP Dětská dopravní hřiště, web, 2019)

Ke zlepšení účinnosti dopravní výchovy jsou Radou vlády České republiky pro bezpečnost silničního provozu vyhlášovány celostátní programy. Jedním z nich je program systematického výcviku cyklistů na dětských dopravních hřištích. Dopravní hřiště mají v procesu dopravní výchovy cyklistů významnou roli a nezastupitelné jsou zejména v praktickém výcviku nacvičování jednotlivých dopravních situací blízkých reálnému silničnímu provozu. Důležitým předpokladem úspěšnosti je sladění teoretického vyučování a praktického výcviku v určitém časovém období, tedy v průběhu 4. třídy základní školy. Podstatné je tuto specifickou formu dopravní výchovy ukončit přezkoušením. Úspěšní žáci v případě splnění všech náležitostí získávají tzv. Průkaz cyklisty, který se stává velkou motivací k získání co nejlepších znalostí a dovedností. (BESIP Tematický plán, web, 2006)

BESIP je hlavním koordinačním subjektem v oblasti bezpečnosti silničního provozu v ČR a je expertním orgánem v oblasti interakce dopravní bezpečnosti a lidského činitele. BESIP působí jako samostatné oddělení Ministerstva dopravy ČR. BESIP je garantem realizace a plnění Národní strategie bezpečnosti silničního provozu pro období 2011 – 2020, která si stanovila snížení počtu usmrcených osob v silničním provozu do roku 2020, na úroveň průměru států Evropské unie a snížení počtu těžce zraněných osob o 40 % oproti roku 2009. (BESIP. Kdo jsme, web, 2019)

BESIP má v každém ze 14 krajů ČR svého koordinátora, který spolupracuje na akcích pro veřejnost, akcích pro řidiče na silnicích, semináře a besedy. V rámci dopravní výchovy BESIP buduje hodnotový systém, podporuje výuku dopravní výchovy na základních školách a více

než 150 dopravních hřišť v ČR, zajišťuje metodickou a didaktickou podporu výuky dopravní výchovy a organizuje systém dopravní soutěže mladých cyklistů. Základní témata, kterým se v oblasti bezpečnosti silničního provozu BESIP věnuje, jsou (BESIP. Kdo jsme, web, 2019):

- aktivní pohyb v silničním provozu,
- zásady bezpečné jízdy,
- cestujeme autem,
- cestujeme na motorce,
- dopravní výchova dětí,
- pravidla silničního provozu,
- senioři.

Učební materiály

BESIP připravil pro výuku dopravní výchovy soudobé učební materiály, které zohledňují potřeby škol a školských zařízení v této oblasti a jsou v souladu s Rámcovým vzdělávacím programem. Školy si mohou vybrat z nabídky učebnic, pracovních sešitů, výukových stojanů nebo mohou využít i interaktivní podobu vzdělávacích materiálů s množstvím pracovních aktivit a cvičením, se zapojením osobních počítačů, tabletů, interaktivních tabulí, mobilních telefonů atd. Využitelnou pomůckou pro vzdělávací proces je výuková řada pro dopravní výchovu, kterou vytvořil BESIP ve spolupráci s Nakladatelstvím Fraus. Výuková řada pokrývá věk dětí a žáků od 3 do 15 let, tj. jak předškolní výuku v mateřské škole, tak výuku na základní škole na I. a II. stupni. Učebnice pro I. i II. stupeň základní školy jsou certifikovány doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Velkým přínosem je metodický manuál pro pedagogy, který je zpracován v elektronické podobě. (Centrum dopravního výzkumu, web, 2017)

Závěr

Po společenských změnách v návaznosti na sametovou revoluci iniciovanou událostmi 17. 11. 1989 došlo k útlumu a nakonec i ke zrušení výuky branné výchovy na školách. V roce 1999 byl vydán pokyn MŠMT k začlenění tematiky ochrany člověka za mimořádných událostí do vzdělávacích programů. Školy se měly problematikou zabývat, ale nebylo řešeno jak. Následně byl v roce 2003 vydán nový pokyn MŠMT a školám vznikla explicitní povinnost se tématům ochrany obyvatelstva věnovat minimálně šest vyučovacích hodin v průběhu školního roku. Dalšími dokumenty, které se zabývaly výukou bezpečnostních problematik, byly jednotlivé koncepce ochrany obyvatelstva. Nejpodstatnější změnou bylo začlenění jednotlivých témat do rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a jejich povinnost je zpracovat do školních vzdělávacích programů.

V souladu s Všeobecnou deklarací a mezinárodními pakty o lidských právech, Evropskou chartou lidských práv, Úmluvou o právech dítěte, Ústavou České republiky a Listinou základních práv a svobod se Česká republika ztotožňuje s pojetím, které vnímá vzdělání za jedno ze základních lidských práv poskytovaných všem lidem bez rozdílu a vyhláší je za nezcizitelnou a univerzální lidskou hodnotu. Cíle vzdělání proto musí být odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb. V posledních padesáti letech evropská i světová společnost prochází rozsáhlými změnami, které neustávají, a naopak se rozšiřuje a prohlubuje jejich rozsah a urychluje se jejich tempo. Jsou založeny na rozvoji vědy a techniky a souběžném růstu ekonomiky. Zasahují ale do všech oblastí života společnosti a kladou stále větší nároky na všechny její členy, na jejich přípravu a vybavenost, oblast bezpečnosti nevyjímaje. (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, 2001)

Úroveň vzdělání a využití celého potenciálu společnosti se stávají nejen podmínkou ekonomického růstu, zlepšených možností zaměstnanosti a společenské i individuální prosperity, ale zároveň jsou nezbytné i pro dosažení demokratické společnosti s vysokým stupněm soudržnosti. (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice, 2001) V otázkách bezpečnosti se mnohdy soudržnost kladně projevuje při řešení rozsáhlých mimořádných událostí, případně u událostí, které jsou akcentovány silným emocionálním kontextem, např. povodně v roce 1997, 2002, 2009. V těchto momentech se společnost zajímá o zabezpečení a provádění záchranných prací a následně i o možném vzdělávání v

oblasti bezpečnosti na školách. S časovým odstupem, odborným a politickým nezájmem se však inovativní myšlenky na řešení koncepčního zakotvení bezpečnostní výchovy rozměňují.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Moderní technologie v páchání, odhalování, dokumentování, dokazování a prevenci trestné činnosti, při zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti, plynulosti silniční dopravy“, Akadémiá policajného zboru v Bratislave 2019, VVÚ 245/2019.

Literatura

BESIP. Dětská dopravní hřiště. [online] BESIP, Praha, 2018. [cit. 2019-07-05]. Dostupné z: <https://www.ibesip.cz/Tematicke-stranky/Dopravni-vychova-deti/Detska-dopravni-hriste>.

BESIP. Historie BESIP. [online] BESIP, Praha, 2018. [cit. 2019-07-02]. Dostupné z: <https://www.ibesip.cz/O-Besip/Historie-BESIP>. Cit. 02. 12. 2018.

BESIP. Kdo jsme. [online] BESIP, Praha, 2019. [cit. 2019-06-25]. Dostupné z: <https://www.ibesip.cz/O-Besip/BESIP-o-nas>.

BESIP. Tematický plán dopravní výchovy pro žáky 4. tříd základních škol. [online] BESIP, Praha, 2006. [cit. 2019-07-05]. Dostupné z: <https://www.ibesip.cz/Besip/media/Besip/data/web/soubory/dopravni-vychova/hriste/Tematicky-plan.pdf>.

Centrum dopravního výzkumu. Vzdělávání v oblasti dopravní výchovy. [online] Brno, 2017. [cit. 2019-02-25]. Dostupné z: <https://www.czrso.cz/clanek/vzdelavani-v-oblasti-dopravni-vychovy/?id=1697>.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice. Bílá kniha. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ústav pro informace ve vzdělávání – nakladatelství Tauris, Praha, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

Podpora výuky ze strany Hasičského záchranného sboru ČR. Historie a současnost. [online] MV – generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR. Praha, 2018. [cit. 2018-08-14]. Dostupné z <http://www.hzscr.cz/clanek/podpora-vyuky-ze-strany-hasickeho-zachranneho-sboru-cr.aspx?q=Y2hudW09NA%3d%3d>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. Praha, 2017.

Sbírka interních aktů řízení generálního ředitele Hasičského záchranného sboru České republiky, částka č. 6/2015, Pokyn generálního ředitele Hasičského záchranného sboru ČR ze dne 4. 2. 2015, k realizaci preventivně výchovné činnosti u Hasičského záchranného sboru České republiky.

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. Usnesení vlády ČR č. 538/2014 ze dne 9. července 2014. [online], MŠMT, Praha [cit. 2019-2-25]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf.

ŠIMAN, J. *Podklady k výuce témat ochrany člověka za mimořádných událostí – čtyřleté gymnaziální vzdělávání*. MV-generální ředitelství HZS ČR. Praha, 2016. ISBN 978-80-87544-32-7.

Terminologický slovník MV. Terminologický slovník - krizové řízení a plánování obrany státu. [online], Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor bezpečnostní politiky a prevence kriminality Praha, 2016, schválen 7. 6. 2016 na 66. schůzi Výboru pro civilní nouzové plánování. [cit. 2018-12-20]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/terminologicky-slovník-krizove-rizeni-a-planovani-obrany-statu.aspx>.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) In Sbírka zákonů, Česká republika, částka 190, ze dne 10. listopadu 2004.

doc. Karol Murdza, PhD.

*Katedra spoločenských vied Social Science Department
Akadémia Policajného zboru v Bratislave The Academy of the Police Force in Bratislava
✉ Sklabinská 1, 835 17, Bratislava, Slovenská republika
E-mail: karol.murdza@minv.sk*

Anotácia

Cieľom príspevku je charakterizovať branné vedomie obyvateľov EÚ, ako významnú duchovnú zložku v štruktúre bezpečnostného prostredia EÚ. S využitím analýzy vplyvu globalizácie na vedomie človeka sa autor pokúsi identifikovať základné trendy vo vnímaní bezpečnostného prostredia. Upozorňuje, že globalizácia prispieva k tzv. „deteritorializácii“ bezpečnostného prostredia a vytváraniu pohyblivých tzv. „securityscapes.“ Globalizácia ovplyvňuje aj axiologické dimenzie branného vedomia, najmä dilemy hodnotového zisku a obeť.

Kľúčové slová

Branné vedomie, branné povedomie, bezpečnostné prostredie, securityscapes.

Anotation

The aim of the paper is to characterize the consciousness of EU citizens as an important spiritual component in the structure of the EU security environment. Using an analysis of the impact of globalization on the person's awareness, the author will try to identify the basic trends in the perception of the security environment. Points out that globalization contributes to the so-called "deteritorialization" of the security environment and the creation of moving so-called "securityscapes." Globalization also affects the axiological dimensions of consciousness, especially the dilemmas of value profit and victim.

Key words

Armed Consciousness, Armed Awareness, Security Environment, Securityscapes.

Úvod

Bezpečnostné prostredie štátu je spravidla definované ako časť prírodného, sociálneho, kultúrneho, ekonomického a technogénneho prostredia. Pri analýze jeho štruktúry v prevažnej miere prevláda snaha jednotlivých autorov vyčerpávajúcim spôsobom zosumarizovať všetky komponenty, prvky, sociálne interakcie a situácie, ktoré sa podieľajú na jeho tvorbe. Mapovanie týchto faktorov však nezohľadňuje ontologické korene a súvislosti samotnej podstaty bezpečnostného prostredia, ktoré je špecifickým prostredím života človeka, resp. ľudskej spoločnosti. Obzvlášť je málo rozpracovaný podiel a prínos duchovnej stránky človeka na budovaní bezpečnostného prostredia, ktoré sa vyznačuje nielen pocitom, ale aj vedomím bezpečia a odhodlaním aktívne sa podieľať na obrane vlasti. V tejto súvislosti považujem za dôležité sa zamyslieť nad takým spôsobom definovania bezpečnostného prostredia EÚ, ktoré by oveľa viac zohľadnilo nielen jeho materiálnu, ale najmä duchovnú stránku. Zároveň takéto chápanie by malo na jednej strane akceptovať vplyv globálnych procesov európskej integrácie a zároveň umožniť pochopiť rôznorodé procesy diverzity, ambivalencie a konflikty súvisiace s formovaním európskej bezpečnostnej identity vo vedomí príslušníkov jednotlivých členských štátov EÚ.

Bezpečnostné prostredie EÚ ako jej „vonkajší“ priestor (tradičné „teritorialistické“ prístupy)

Bezpečnostnému prostrediu, jeho vymedzeniu a analýze sa venuje celá rada teoretikov, predstaviteľov bezpečnostnej komunity, ako aj odborníkov z bezpečnostných inštitúcií, ktorí pripravujú strategické bezpečnostné dokumenty. Zaujímavou prácou, ktorá systematicky mapuje najnovšie vedecké poznatky a prístupy v tejto oblasti je monografia R. Hofreitera: *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. Za nutnú podmienku pre definovanie bezpečnostného prostredia autor označuje kategórie „priestor“, „prostredie“ a „situáciu“. Explanácia bezpečnostného prostredia pomocou uvedených kategórií umožňuje autorovi komplexne objasniť vznik bezpečnostného prostredia, ako časti priestoru, ktoré je vytvárané zložitou interakciou sociálnych, kultúrnych, prírodných a technogénnych činiteľov, ktoré vytvárajú bezpečnostnú situáciu charakterizujúcu bezpečnostné prostredie. Autor vníma priestor predovšetkým ako „kombináciu fyzickej a sociálnej dimenzie“, čo sa logicky odráža aj v definícií nasledujúcich sociálno-geografických priestorových systémov, za ktoré považuje „región“, „urbánný (mestský) priestor“ a „rurálny (vidiecky) priestor“ (Hofreiter, 2016, s. 47-55).

V zásade je tento prístup správny a niet dôvodov ho spochybňovať. Prevažujúci teritorialistický prístup sa objavuje vo väčšine koncepčných bezpečnostných dokumentoch a má svoje opodstatnenie z hľadiska formulovania bezpečnostnej stratégie štátu. Najčastejšie sa bezpečnostné prostredie stotožňuje s vonkajším (externým) bezpečnostným prostredím, ktoré ovplyvňuje bezpečnostnú politiku štátu. Slovník bezpečnostnej terminológie ním napríklad rozumie „priestor nachádzajúci sa zvonku štátnych hraníc, v ktorom sa realizujú a stretávajú záujmy iných aktérov medzinárodných vzťahov a v ktorom sa odohrávajú procesy, ktoré majú významný vplyv na úroveň bezpečnosti štátu“ (Zeman, 2003, s. 32). V tomto duchu aj spomínaný návrh Bezpečnostnej stratégie SR (BS SR) sa ho usiluje charakterizovať podľa množiny určitých referenčných objektov (OSN, OBSE, vzťahy NATO s Ruskom, Euroatlantický integračný priestor, európske susedstvo, Ukrajina, Západný Balkán atď.). Súhlasím s niektorými kritikmi tohto návrhu, že uvedený dokument dosť neprehľadne charakterizuje štruktúru bezpečnostného prostredia SR (Nečej, Žilinčík, 2017, s. 11). Čo je však oveľa dôležitejšie, v tomto dokumente chýba najmä komplexnejšia analýza vplyvu globalizácie, ktorá by umožnila lepšie pochopiť trendy vývoja bezpečnostného prostredia EÚ.

Vplyv globalizácie na deteritorializáciu životného priestoru človeka a spoločnosti

Z analýzy dôsledkov globalizácie vyplýva, že globalizácia zásadným spôsobom ovplyvnila nielen stav, ale najmä optiku vnímania bezpečnostného prostredia EÚ, ktoré doterajšie prevládajúce „teritorialistické“ skúmanie prehliadalo. V čom spočíva podstata zmeny tejto bezpečnostnej optiky? Jedným zo základných všeobecných znakov globalizácie je „zrútenie času a priestoru“ a vznik tzv. „*global vilage*“ (H.M. McLuhan). U. Beck vo svojej práci „*Čo je globalizácia?*“ upozorňuje, že „schéma sociálneho priestoru“ národných spoločností sa v globálnej spoločnosti mení. Vzniká „nadmárodný sociálny priestor“, ktorý odstraňuje väzbu na miesto v spoločnosti. Štátne „ovládanie priestoru“ prebieha podľa U. Becka v špecifickom mocenskom „kontajneri“, v ktorom strokotáva jednota národného štátu a národnej spoločnosti. Štát ako „kontajner“ predstiera teritoriálnu jednotu, ale jeho vnútorný priestor sa delí na „vnútorné totality“, ktorými sú „kolektívne identity“ (triedy, stavy, náboženské a etnické skupiny, ohraničené formy života mužov a žien) usporiadané ako samostatné „svety“ hospodárstva, politiky, práva, vedy rodiny ap. (Beck, 2004, s. 40).

Proces globalizácie dynamickým a radikálnym spôsobom taktiež rozšíril komunikačný priestor človeka, čím zároveň posunul aj hranice jeho sociálnej, politickej, duchovnej a v konečnom dôsledku aj bezpečnostnej dimenzie života. V dnešnej dobe, charakteristickej vysokou intenzitou a frekvenciou fungovania globálnych sociálnych sietí, ľudia môžu byť súčasťou rôznych priestorov. Bez toho, aby opustili svoj pôvodný fyzický a geografický priestor môžu aktívne vstupovať do sociálneho a duchovného života veľmi vzdialenej komunity a naopak, sami sa môžu stať objektom záujmu a pôsobenia inkluzívneho spoločenstva ľudí na úplne opačnom konci nielen materiálneho, ale aj duchovného sveta. „Myšlienka, tu preverovaná, spája nezlučiteľné: žiť a konať súčasne tu i tam“ (Beck, 2004, s. 45). To ako globalizácia v uvedenom kontexte ovplyvnila stav bezpečnostného prostredia EÚ

si môžeme ukázať na príklade násilnej radikalizácie, ktorá sa stala veľmi nebezpečnou bezpečnostnou hrozbou s typickými prvkami „deteritorializovanej“, resp. bezhraničnej formy šírenia násilia.

Násilná radikalizácia ako príklad deteritorializovanej hrozby v bezpečnostnom prostredí EÚ

Nové bezpečnostné hrozby, najmä masívny spôsob šírenia násilnej radikalizácie a terorizmu poukázali na to, že hranice terorizmu, násilia a násilnej radikalizácie v dnešnej globálnej ére nekorešponujú iba s kombináciou fyzickej a sociálnej dimenzie, v zmysle reálneho bytia konkrétnych sociálnych aktérov násilia. Potenciálni teroristi, ktorí sa postupne radikalizujú, sú bytostne „ukotvení“ v jednom socio-kultúrnom priestore globálnej, konzumnej liberálnej spoločnosti, ale svojim náboženským a duchovným životom sa pohybujú v úplne odlišnej dimenzii. Typickým znakom procesu násilnej radikalizácie, označovanej ako „vstupná brána terorizmu“, sa stáva deteritorializácia nielen vonkajšieho priestoru (zločin nepozná hranice), ale aj vnútorného sveta a vedomia.

Deteritorializácia procesu radikalizácie súvisí so všeobecnými globalizačnými trendmi, ktoré sa stali typickými pre vývoj organizovaného zločinu v ostatných rokoch. Kým ešte v nedávnej minulosti bol organizovaný zločin len lokálnym problémom niektorých krajín (Taliansko, USA ap.), dnes má organizovaný zločin nadnárodný charakter a stáva sa globálnou, transnacionálnou bezpečnostnou hrozbou. Globalizáciu organizovaného zločinu urýchlili najmä dynamické spoločensko-politické, hospodárske a informačno-technologické zmeny, ktoré sa odohrávajú na pozadí širších globalizačných a multikultúrnych procesov v súčasnej rizikovej spoločnosti. Násilie prekračuje hranice vymedzené fyzickým priestorom jednotlivca. Sociálne siete umožňujú jeho šírenia aj za geografické hranice regiónu, štátu. Ide o globálny proces. Globalizácia medzinárodných finančných a obchodných sietí spôsobila kolosálny pohyb peňazí, tovarov a ľudí. Nezamýšľaným dôsledkom slobody kapitálu sa tak stala „sloboda zločinu“, ktorý nepozná, resp. nerešpektuje žiadne geografické hranice.

Ďalším faktorom, ktorý významne prispel k duchovnej deteritorializácii radikalizmu sa stali významné zmeny týkajúce sa charakteru islamu v druhej polovici 20. storočia. Oliver Roy ich nazýva „deteritorializáciou islamu“, jeho „transnacionalizáciou“, resp. „dekulturáciou.“ (Roy, 1994). Podstatou týchto zmien je najmä to, že islamské náboženstvo stráca sociálnu autoritu, ktorá je prísne lokalizovaná a spájaná s tradičným územím, tradičnými náboženskými autoritami a rodinou. Proces formovania a rozvíjania náboženskej identity sa neobmedzuje iba na konkrétnu oblasť, resp. na tradičné teritórium, v ktorom prevládal konkrétny spôsob praktizovania náboženských obradov. Namiesto toho je zdôrazňovaná individuálna dimenzia islamu, osobná skúsenosť jednotlivca a jeho vzťah k viere, ktorý sa môže formovať aj mimo tradičných území islamských štátov. Všetky spomínané procesy smerujú k vytvoreniu jednotnej globálnej moslimskej komunity („umma“) presahujúcej heterogenitu spoločností a kultúr. Predovšetkým mladej generácii nespokojných a frustrovaných moslimov v Európe takýto výklad islamu umožňuje posilňovať ich radikálne postoje a narastajúcu nenávisť voči neislamskému svetu, prostredníctvom internetu a sociálnych sietí prakticky z ktoréhokoľvek miesta na svete. Internet a sociálne siete sa tak stali veľmi účinným „nervovým systémom“ tzv. „seba-radikalizácie“, bez nutnosti byť fyzicky prítomný v konkrétnom radikálnom spoločenskom prostredí.

Bezpečnostné prostredie ako pohyblivý „securityscape“ a špecifický sociálny konštrukt

Globalizácia, ako „tekutá modernita“ rozpúšťa tradičné fyzické i duchovné hranice medzi ľuďmi, národmi, štátmi a kontinentmi. Obrazne povedané „deteritorializuje“ nielen bytie, ale aj vedomie celej ľudskej spoločnosti. Bezpečnostný priestor EÚ je veľmi heterogénnym priestorom, v ktorom sa prelínajú rôzne materiálne, kultúrne, duchovné a sociálne vrstvy obyvateľstva rôznych štátov, s odlišnou históriou, mentalitou a identitou. Ako príklad ilustrácie vplyvu globalizácie na deteritorializáciu myslenia použil U. Beck metaforu, v ktorej poukazuje, že „Afrika nie je kontinent, ale koncept.“ (Beck, 2004, s.43). V uvedenom kontexte môžeme chápať aj bezpečnostné prostredie EÚ, ako špecifický sociálny konštrukt. Tak ako Afrika nie je iba ohraničeným miestom na zemeguli, ale „nadnárodnou myšlienkou a jej inscenovaním“, ktorá sa cielene organizuje na mnohých miestach sveta, tak aj Európa a jej bezpečnostné prostredie zasahuje do vo vedomia ľudí minimálne v každom jej členskom štáte.

Antropológ a kultúrny teoretik Arjun Appadurai v roku 1996 vo svojej knihe *Modernity at Large: Kultúrne dimenzie globalizácie*, opísal, ako globalizácia ovplyvňuje život na celom svete. Moderný svet

Appadurai chápe ako miesto, kde sa ľudia z rôznych krajín, kultúr a prostredí neustále pohybujú a komunikujú, ako miesto, kde si zdieľajú a vymieňajú nápady a technológie spolu so svojimi individuálnymi predstavami. Opísaním všetkých vyššie uvedených globálnych kultúrnych tokov Appadurai rozvinul svoju teóriu, ktorú zarámcoval do tzv. konceptov „scapes“. Veril, že migrácia, rozvoj technológií, výmena financií a myšlienok boli katalyzátormi globalizácie, ktoré oddelili ľudí od ich geografickej pozície a umožnili im prekročiť ich fyzické hranice. Appadurai (Appadurai, 1996) definuje „scapes“ ako predstavy o etnických, kultúrnych, náboženských, národnostných, politických a iných identitách, ktoré nie sú viazané na geografické alebo komunálne hranice, ale sú ovplyvnené katalyzátormi globalizácie, ako sú migrácia, technológia, médiá a ideológia.

Podľa A. Appaduraia (Appadurai, 1996), stavebnými kameňmi, ktoré formujú globálny tok myšlienok a informácií v súčasnom globalizovanom priestore je päť dimenzií, ktoré označuje ako „scapes“ (oblasti či priestory). Medzi tieto priestory spomínaný autor zaraďuje tzv. „ethnoscapes“ (etnopriestory) - keď ľudia migrujú do iných krajín, prinášajú svoje vlastné kultúry a prijímajú kultúry hostiteľských krajín; „mediascapes“ (mediálne priestory) - moderné komunikačné technológie, ktoré rýchlo umožňujú zdieľanie lokalizovaných informácií na celom svete, ako aj to, ako médiá menia predstavy a vnímanie ľudí; „technoscapes“ (technopriestory) - kde nové technológie pochádzajúce z jedného miesta sa môžu rýchlo šíriť po celom svete a ovplyvňovať každodenný život ľudí; „financescapes“ (finančné priestory) - výmeny mien, akcií a súvisiacich komodít; „ideoscapes“ (ideopriestory) - kde ideológie rôznych krajín a kultúr sa ovplyvňujú navzájom, menia politickú a ideologickú vieru ľudí.

Na rozdiel od klasických a nemenných „landscapes“ (oblastí, priestorov) sa uvedené priestory neustále premieňajú a spôsob akým ich prežívame závisí na uhle pohľadu zúčastnených aktérov. Rôzne „scapes“ môžu byť nezlučiteľné a odlúčené. Sociálni aktéri nemusia byť na jednom mieste rovnako pozitívne disponovaní ku všetkým oblastiam, resp. priestorom, ktoré ich obklopujú. Môžu síce pozitívne vnímať svoju prítomnosť v globálnom finančnom priestore („financescapes“), ale zároveň môžu negatívne vnímať dôsledky globalizácie v inom priestore. Napríklad v konkrétnom etnopriestore („ethnoscapes“), v ktorom sa nachádzajú, vnímajú globálny pohyb obyvateľstva ako hrozbu národnej identity a ohrozenia ich vlastnej kultúry.

Použitím konceptu globalizácie vo forme uvedených priestorov Appadurai poukazuje, že globalizácia je mnohvrstevný, nepretržitý prúdici, nerovnomerný proces, ktorý sa vyznačuje permanentne prítomnou zmenou. Dôležitý význam má z hľadiska analýzy zložitých procesov formovania bezpečnostnej identity v rámci EÚ poukazanie na dialektickú jednotu rovnosti bytia a zároveň rozdielnosti jeho vnímania, tzn. vedomia. Byť súčasťou EÚ automaticky ešte neznamená, že máme rovnaké zmýšľanie a vnímanie ako všetci ostatní jej členovia, ktorí žijú v rovnakom priestore. Appadurai vlastne poukazuje, že priestory sú konštrukty sociálnych aktérov, pretože sú určované ich vzťahom k pozorovanému prostrediu. Pokiaľ sa vzťah týchto sociálnych aktérov k svetu zmení, následne sa zmení aj ich názor na okolitý svet. Inými slovami povedané, názor na svet sa odvíja od sociálnej, kultúrnej a historickej polohy sociálnych aktérov. Z tohto dôvodu aj základná otázka vnímania vlastnej identity je daná tým, aké oblasti vidíme a ako ich interpretujeme.

Predstava o bezpečnosti, resp. o bezpečnostnom prostredí ako špecifickom sociálnom konštrukte nie je nová. Vychádza z interpretatívnej paradigmy vnímania spoločenskej reality, ktorú charakterizuje známy Thomasov teorém definície situácie. Podľa tohto teorému nie je dôležité, aké veci objektívne sú, ale ako im ľudia rozumejú, ako ich definujú a ako podľa nich konajú. Sociálno-konštruktivistický prístup k chápaniu bezpečnosti sa usiluje interpretovať bezpečnosť ako špecifický sociálny konštrukt, ktorý vzniká v myšliach jednotlivcov na základe ich vnútorných pocitov, subjektívneho prežívania a pod vplyvom médií, verejnej mienky, názorov občanov (napr. obetí trestných činov, viktimologických výskumov apod.).

Primárnou formou existencie bezpečnosti podľa subjektivistického prístupu je bezpečnosť ako individuálny pocit, tzn. pocit bezpečia. Bezpečnosť charakterizujú predovšetkým také kvalitatívne znaky jej subjektívneho prežívania, akými sú napr. pocit istoty, poriadku, pokoja, harmónie, stability atď. Bezpečnostné prostredie EÚ neexistuje len v legislatívnom vymedzení tohto priestoru, ale existuje

a „žije“ v hlavách jeho obyvateľov, ako predstava o mieste, s ktorým spájajú svoje životné potreby, záujmy, istoty a pocity bezpečia.

Vedomie, bezpečnostné vedomie a branné (po)vedomie v štruktúre bezpečnostného prostredia

Štruktúru bezpečnostného prostredia podľa Hofreitera tvoria subsystemy sociálnej, prírodnej a technickej (technologickéj) povahy a ich vzájomné interakcie (Hofreiter, 2016, s. 155). Napriek snahe o komplexnosť, v uvedenom vymedzení podľa môjho názoru chýbajú subsystemy tzv. duchovnej povahy. Netreba zabúdať, že bezpečnostné prostredie nie je iba „bezduchým“ prostredím („duchovným vákuom“), bez akejkoľvek prítomnosti, resp. bez zreteľne zanechanej stopy po určitej forme kolektívneho vedomia (kultúre, náboženstve, politike, vzdelaní atď.), ale naopak. Tak ako každý jednotlivec je špecifickou bio-psycho-sociálnou bytosťou, tak aj bezpečnostné prostredie je vytvárané ľuďmi, ako bio-psycho-sociálnymi bytosťami, ktorých počet a kvalita tvorí špecifický demografický, sociálny a duchovný potenciál daného prostredia. V akomkoľvek geografickom prostredí je duchovný subsystem neodmysliteľnou súčasťou širšieho fyzického (materiálneho) a sociálneho bytia každej spoločnosti.

Oblasť duchovného života, ako neodmysliteľná a zároveň relatívne samostatná súčasť životného priestoru má existenciálny význam z pohľadu prežitia celej ľudskej spoločnosti a preto ju musíme vnímať ako samostatný subsystem bezpečnostného prostredia. Subsystem duchovnej povahy v bezpečnostnom prostredí ľudskej spoločnosti tvoria také zložité fenomény, akými sú napríklad spoločenské vedomie, kultúra, morálka, veda, náboženstvo, ideológia a mnohé ďalšie entity, ktoré synergickým spôsobom dotvárajú kvalitu celého bezpečnostného prostredia, akými je napríklad bezpečnostné vedomie, bezpečnostná orientácia, spoločenská dôvera k bezpečnostným inštitúciám, vzájomná solidarita, vlastenectvo, branné vedomie atď.

Pojem bezpečnostné vedomie sa používa v makrosociologickom (celospoločenskom a mikrosociologickom (individuálnom) význame. V užšom, mikrosociologickom, význame môžeme bezpečnostné vedomie vymedziť ako individuálny odraz bezpečnostnej reality vo vedomí jednotlivca. V žiadnom prípade však nejde o mechanický odraz konkrétnej bezpečnostnej situácie, ale o zložitú sociálno-psychologickú reflexiu toho, ako si jednotlivec uvedomuje reálne nebezpečenstvo, ktoré mu hrozí, ako je schopný naň reagovať, ako si uvedomuje bezpečnostné súvislosti svojho správania ap. V tomto užšom význame hovoríme skôr o bezpečnostnom povedomí, pretože na rozdiel od bezpečnostného vedomia nejde o ucelený, komplexný a samostatný segment v rámci spoločenského, tzn. kolektívneho vedomia. Takéto povedomie bezpečnosti vzniká na pozadí individuálneho, každodenného vedomia jednotlivca.

Individuálne bezpečnostné povedomie človeka má objektívne obmedzenú kapacitu vnímania. Je limitované subjektívnymi možnosťami jedinca a schopnosťou jeho reflexie, oproti kolektívnej forme spoločenského vedomia. Napriek tomu sa môže postupne rozvíjať a formovať nielen na kognitívnej a emocionálnej úrovni, ale najmä na axiologickej, hodnotovej úrovni. Potreba bezpečia a záujem zaistiť si vlastnú bezpečnosť a bezpečnosť svojich blízkych sa za určitých okolností môže premeniť na dominantnú hodnotu, ktorej význam si človek začne veľmi intenzívne uvedomovať.

Schopnosť adekvátne odzrkadľovať bezpečnostnú realitu je daná rozdielnou úrovňou a kvalitou osvojených poznatkov každého individua, jeho odlišnými životnými skúsenosťami a emocionálnymi zážitkami, v procese vnímania, hodnotenia a prežívania všetkých podnetov súvisiacich s uspokojovaním jeho základnej ľudskej potreby, potreby bezpečia. Bezpečnostné povedomie sa prejavuje prinajmenšom ako elementárna schopnosť jednotlivca rozlíšiť čo je bezpečné a čo nie je bezpečné, čo je v záujme zaistenia jeho bezpečnosti dobré, či zlé, správne a nesprávne, účinné a neúčinné, užitočné alebo neužitočné atď.

Odraz potenciálnych ohrození sa môže vo vedomí jednotlivca rozmanitým spôsobom transformovať aj do podoby konkrétnejších, trvalejších a racionálne odôvodnených predstáv o tom, čo, resp. kto ho ohrozuje (Blažek, 2007). Takáto systematická reflexia následne môže viesť k vytvoreniu trvalejších, komplexnejších a sofistikovanejších predstáv aj o tom, ako chrániť nielen seba, ale aj svojich blízkych. Uvedené predstavy už nemusia byť iba afektívnou pudovou reakciou, či výsledkom živelného správania,

ale postupne môžu nadobúdať formu relatívne vedomých, systematických a racionálne zdôvodnených poznatkov a krokov smerujúcich k dokonalejšiemu chápaniu bezpečnostného prostredia.

V širšom celospoločenskom chápaní je bezpečnostné vedomie subsystemom kolektívneho spoločenského vedomia, rovnako ako napríklad právne, historické, národné, ideologické, náboženské, environmentálne vedomie atď. Bezpečnostné vedomie je komplex kognitívnych, emocionálnych a konatívnych atribútov. Obsahuje súbor bezpečnostných koncepcií, vedeckých teórií, ideologicky odôvodnených potrieb, záujmov a hodnôt, ktoré charakterizujú bezpečnostnú orientáciu a stratégiu štátu v oblasti komplexnej obrany, ochrany a záchrany svojich obyvateľov. Zároveň toto špecifické kolektívne spoločenské vedomie odráža súbor spoločenských názorov, postojov a hodnôt občanov daného štátu, odzrkadľuje verejnú mienku spoločnosti, jej sociálno-psychologické - pozitívne, ale aj negatívne emócie, súvisiace s prežívaním bezpečnostnej situácie v danom bezpečnostnom prostredí. Existujúca súvislosť medzi jednotlivými formami ľudského vedomia a kreovaním bezpečnostného prostredia sa pokúsili analyzovať J. Lasicová a J. Ušiak. Vo svojej podnetnej štúdií spomínaní autori poukázali zaujímavým spôsobom na rozdielny vplyv ideológií (konzervatívne, radikálnej a liberálnej) na definovanie bezpečnostného prostredia (Lasicová, Ušiak, 2011).

Súčasťou bezpečnostného vedomia je „branné vedomie“, ktoré vypovedá o tom, do akej miery si jednotlivec (resp. vybraná sociálna skupina alebo celá spoločnosť) uvedomuje svoju brannú povinnosť a zároveň do akej miery je pripravený plniť všetky úlohy vyplývajúce z tejto povinnosti, tzn. nielen to, či vie čo má v prípade vyhlásenia brannej povinnosti robiť, ale aj to či je vnútorne dostatočne motivovaný to robiť, resp. či je aj odhodlaný znášať všetky útrapy vyplývajúce z plnenia úloh brannej povinnosti. Tak ako v prípade bezpečnostného vedomia sa používa na označenie elementárnej, tzn. relatívne nižšej, resp. menej rozvinutej úrovne branného vedomia, pojem „branné povedomie“. Kvalitatívne vyššiu úroveň branného povedomia, ktorú charakterizuje aj komplexnejšie rozvinutý postoj jednotlivca, resp. spoločnosti, so zreteľne vyhranenými kognitívnymi, emocionálnymi, axiologickými a konatívnymi postojmi k brannej povinnosti, nazývame „branným vedomím“. Branné vedomie je odrazom úrovne a kvality postoja obyvateľov štátu k plneniu ich brannej povinnosti.

Vnímanie bezpečnosti ako odraz hodnotenia kvality bezpečnostného prostredia EÚ

Vnímanie bezpečnosti sa permanentne vyvíja, mení a podlieha zmenám aj v dôsledku rôznych spoločensko-politických udalostí. Je zaujímavé, že niektoré hodnotové piliere o ktoré sa opiera pocit bezpečia ľudí zostávajú nemenné naprieč historickým premenám. Tento fakt dokumentujú aj zaujímavé názory armádnej verejnosti z roku 1991 na budúcnosť, bezpečnosť a smerovanie Európskej únie. Armádna verejnosť veľmi silne akceptovala už pred takmer tridsiatimi rokmi myšlienku systému európskej bezpečnosti, ktorú označovala za zásadný moment v zaistení stability. Myšlienka spolupráce európskych krajín na vytvorení spojenej Európy, ako záruky trvalého mieru a politickej stability na tomto kontinente našla podporu viac než 90% opýtaných vo všetkých kategóriách vojenskej verejnosti (VÚSV 1991, s. 65-70).

Projekt spoločných európskych ozbrojených síl, podľa najnovšieho prieskumu z roku 2019 agentúry FOCUS, podporuje takmer 80% Slovákov, ktorí si myslia, že EÚ by mala vytvárať spoločné ozbrojené sily na ochranu pred vonkajším ohrozením krajiny (Euroactiv, TASR, 18.02.2019). Mnohí odborníci takéto reakcie označujú za veľký tzv. „európsky paradox. Vo všeobecnosti totiž klesá dôvera k EÚ a jej inštitúciám, resp. na jednej strane občania členských štátov kritizujú zasahovanie EÚ do národných záujmov a na druhej strane existuje veľmi silná podpora spoločnej európskej obrany. Vysoká podpora myšlienke spoločnej európskej obrany nie celkom korešponduje s podporou NATO.

Z výskumov verejnej mienky pred vstupom do NATO vyplývalo, že z piatich alternatív ako by mala SR zabezpečiť svoju bezpečnosť najväčšia časť, ale iba 27% sa priklonila k názoru, že by mala vstúpiť do NATO. Na druhom mieste s preferenciou 25% sa objavila možnosť neutrality. Občania v tom čase veľmi opatrne hodnotili úlohu NATO. Iba necelá 1/3 z opýtaných (31%) hodnotila NATO pozitívne, ako rozhodujúci faktor bezpečnosti v Európe. Zmena názorov na NATO prebiehala postupne a mladí ľudia, ktorých výskumníci označovali za tzv. „doNATORov“ začali prevládať. V roku 2004, tzn. tri roky po vstupe SR do NATO bol zaznamenaný presný opak toho, čo zistili výskumy v roku 1987. Keďže

vojenská základná služba už v tom období neexistovala, názory bolo možné získať iba od mladých „nevojakov“, ktorí neboli v centre armádneho ideovo-politického pôsobenia. U väčšiny mladých bol zistený až 70% súhlas s členstvom v NATO. Odporcovia NATO už tvorili iba 18% a k členstvu sa nevedelo vyjadriť 12% respondentov. Súhlas mladej generácie bol v tom čase bol o 10% vyšší ako priemer celej populácie (Berky, 2008, s. 23-24).

Bezpečnosť a vnímanie bezpečnostného prostredia sa stala pre obyvateľov EÚ v posledných rokoch oveľa väčším problémom než tomu bolo v minulosti. Ozbrojené vojenské konflikty na hraniciach EÚ, návrat stoviek zahraničných teroristických bojovníkov a séria teroristických útokov v európskych metropolách prispeli k zvýšenému záujmu Európanov o svoju bezpečnosť. Obyvatelia krajín EÚ vnímajú svoju bezpečnosť na rôznych spoločenských úrovniach, ktoré kopírujú existujúce hranice bezpečnostného prostredia. Cieľom špeciálneho výskumu Eurobarometru (Eurobarometer, 2017, 464b-Wave EB87.4 – TNS) bolo zmapovať na vzorke 28 093 občanov 28 členských štátov EÚ viaceré otázky týkajúce celkového povedomia, skúseností a vnímania bezpečnosti občanov s ohľadom na komparáciu pocitu bezpečia a miesta ich života. Tradične, najsilnejší pocit istoty a bezpečia obyvateľov EÚ sa spája predovšetkým s konkrétnym miestom kde žijú a ich krajinou vo všeobecnosti.

Približne deväť z desiatich opýtaných (tzn. 90% – 91% respondentov) tvrdí, že ich bezprostredné susedstvo alebo mesto v ktorom žijú, sú bezpečným miestom na bývanie. Viac ako osem z desiatich (82% respondentov) hovorilo to isté o svojej krajine. Podiel tých, ktorí si myslia, že „EÚ je bezpečným miestom na bývanie“ však zaznamenal klesajúcu tendenciu. Kým v roku 2011 považovalo EÚ za bezpečné miesto na bývanie až 81% opýtaných respondentov, v roku 2015 to bolo už len 79% a v roku 2017 iba 68%. Predchádzajúci prieskum sa uskutočnil tesne po útokoch na Charlieho Hebdo z januára 2015 a tento pokles mal pravdepodobne korene v politickom vplyve a dôsledkoch týchto udalostí, ktoré zrejme mali obmedzený vplyv na to, ako respondenti vnímajú svoju osobnú bezpečnosť, ale väčší vplyv na to, ako vnímajú svoju európsku bezpečnosť všeobecnejšie (Eurobarometer, 2017, s. 3).

Zaujímavý je postoj obyvateľov SR (Eurobarometer, 2017, s. 3), u ktorých v porovnaní s priemerom ostatných štátov EÚ pokleslo vnímanie EÚ ako bezpečného miesta pre život až o 18% v porovnaní s rokom 2015. Priemerný pokles je u spomínaných štátov voči EÚ iba 11%, čo sa u nich, na rozdiel od Slovákov, taktiež neprejavilo na výraznejšom náraste bezpečnejšie vnímania krajiny a mestá, v ktorom žijú. Nárast bezpečnejšie vnímania krajiny v štátoch EÚ prakticky nebol žiadny, kým u Slovákov bol +6% v prospech Slovenska. Slováci v porovnaní s priemerným názorom obyvateľov EÚ viac spájajú svoj pocit bezpečia so Slovenskom, tzn. s krajinou v ktorej žijú (rok 2017: SR=89%, EÚ=82%; rok 2015: SR=95%, EÚ=82%), svojim mestom (rok 2017: SR=92%, EÚ=90%; rok 2015: SR=94%, EÚ=91%) a susedským prostredím (rok 2017: SR=93%, EÚ=91%; rok 2015: SR=96%, EÚ=92%).

Axiologické dimenzie branného vedomia občanov SR: dilema hodnotového zisku a obeť

Branné vedomie obyvateľstva a armády bolo vždy podmienené bezpečnostnou situáciou. Spravidla so zvyšujúcim sa pocitom ohrozenia bezpečnosti stúpala aj úroveň branného vedomia obyvateľstva, podpora ozbrojených síl a ochota brániť vlasť. Naopak, v časoch mieru bola armáda vnímaná ako niečo zbytočné, čo zaťažuje finančný rozpočet štátu. Pri zaisťovaní bezpečnosti sa vo vedomí civilných občanov zviditeľňovala aj tendencia k podpore vojensko-politických systémov, garantujúcich zabezpečenie mieru a obrany v širších medzinárodných súvislostiach.

Veľmi dôležitou súčasťou branného vedomia, tak ako to bolo naznačené v predchádzajúcej časti príspevku, sú hodnoty. Branné vedomie nie je len o uvedomení si svojej brannej povinnosti, ale aj o vôli a ochote podieľať sa na jej naplnení. Posuny hodnôt týkajúce sa branného vedomia obyvateľstva, ktoré zaznamenal D. Slejška (Slejška, 1991) v súvislosti s politickými premenami česko-slovenskej spoločnosti po roku 1989, v zásade charakterizovali nasledujúci korelačný vzťah: čím silnejšie boli valorizované (posilňované) hodnoty osobnej slobody, života podľa vlastných zásad, súkromné podnikanie, popularita, úspech a mať peniaze, tým zápornejšie boli ich názory na jednotlivé stránky obrany vlasti.

Z výskumov hodnotových orientácií mladých ľudí v danej dobe vyplýval dôležitý poznatok, ktorý naznačoval rozkolísané postoje k hodnotám vlastenectva a k obrane vlasti. Z celkovej batérie 27 hodnôt sa hodnota vlastenectva ocitla na až na 22 mieste a hodnota zaistovania bezpečnosti štátu dokonca až na 24 mieste. Pri posudzovaní počtu tých respondentov, ktorí považujú tieto hodnoty za dosť dôležité sa však uvedené hodnoty ocitli na 8 mieste (vlastenectvo) a 11 mieste (zaistovanie bezpečnosti). Ako ukázali následné analýzy, hlavným problémom mladých mužov bola nielen kritika vtedajšej podoby vojenskej základnej služby pred rokom 1989 a kritika pomerov, ktoré tam prevládali, ale aj spomínané posuny celospoločenských hodnôt, ktoré charakterizovali nasledujúce postoje: „Armáda áno, ale bez mňa“, Obrana vlasti áno, ale bez toho, aby som musel ja pre ňu niečo urobiť, aby som musel obetovať svoje pohodlie, slobodu, voľný čas atď.“

Záver

Konferencia sa uskutočňuje v čase kedy si pripomíname významné historické udalosti. V bezpečnostnom správaní občanov a ich brannom vedomí či už v roku 1939, 1989 alebo dnes, najmä vo vzťahu k EÚ a potrebe jej obrany môžeme nájsť mnohé paralely. Problémy a bariéry vo vzťahoch obyvateľov členských štátov k EÚ sú dôsledkom prehlbujúcej sa nedôvery k jej inštitúciám. EÚ je vnímaná ak byrokratický kolos s množstvom úradníkov, ktorí nám komplikujú život. Prinajlepšom je chápaná ako rozdávač eurofondov, ktoré sa stali výhodným obchodným artiklom špekulantov a predmetom politickej korupcie. Ako sa premieta tento kritický postoj k brannému vedomiu? Občania SR podporujú spoločnú európsku obranu, ale boli by aj ochotní pre ňu niečo urobiť?

Literatura

APPADURAI, A. (1996). *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Globalization*. USA : University of Minesota Press. 224 s. ISBN 13 (EAN) 9780816627932.

BECK, U. (2004). *Čo je globalizácia?(Omyly globalizmu - Odpovede na globalizáciu)*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s.r.o. 189 s. ISBN 80-8061-190-4.

BERKY, L. (ed.) (2008). *Sociológia pre armádu a bezpečnosť*. Zborník príspevkov členov vojenskej sekcie SSS. Liptovský Mikuláš, ISBN 978-80-89261-17-8, s. 23-24.

BLAŽEK, V. (2007). *Obrana a krízový manažment regiónu*. Bratislava : Akadémia PZ, 44 s. ISBN 978-80-8054-428-7.

Europeans' attitudes towards security. Special Eurobarometer 464b-Wave EB87.4 – TNS opinion & social. [online]. Fieldwork June 2017, Publication December 2017 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z WWW:<<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/search/security/surveyKy/1569>>.

HOFREITER, L. (2016). *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. Žilina : EDIS. 160 s. ISBN 978-80-87500-79-8.

MARSHALL McLUHAN, H. (1992). *The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century*. England : Oxford University Press; Reprint edition (September 17, 1992) ISBN 9780195079104, 240 p.

LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. (2011). Vplyv ideológie na definovanie bezpečnostného prostredia. In VITOVSKÁ, J. (eds.). *Bezpečnosť a jej dimenzie v globalizovanom svete. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Podhájska: SR, ISBN 978-80-970277-6-6. S. 122-129.

NECEJ, E., ŽILINČÍK, S. (2017). Analýza návrhu Bezpečnostnej stratégie SR 2017: Porovnanie so strategickými dokumentmi ČR a PR. STRATPOL, Policy paper, 2017. [cit. 2019-03-14]. Dostupné z WWW: stratpol.sk/wp-content/uploads/2017/08/BSSR-2017-SVK-v-final-OND-final.pdf

Postavení armády ve společnosti a prestiž vojenského povolání. (1991). Závěrečná zpráva o splnění výzkumného úkolu SP-RE-11/15 armádní části společného výzkumu VÚSV a IVVM. Praha : VÚSV, červenec 1991. 89 s.

ROY, O. (1994) *The Failure of Political Islam*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. s. 15.
ROY, O. (2002). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*, Londýn: C. Hurst & Co.

Téma: Európska armáda. [online]. Euroactiv, TASR, 18.02.2019 [cit. 2019-03-14]. Dostupné z WWW: <<https://euractiv.sk/tag/europska-armada/>>.

SLEJŠKA, D. (1991). *Hodnotové orientace československé mužské mládeže a jejich vztah k obraně vlasti*. Praha : STEM.

VÚSV (1991). *Postavení armády ve společnosti a prestiž vojenského povolání. Závěrečná zpráva o splnění výzkumného úkolu SP-RE-11/15 armádní části společného výzkumu VÚSV a IVVM*. Praha, červenec 1991.

ZEMAN, P. a kol. (2003). *Česká Bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno : Ústav strategických studií Vojenské Akademie v Brně.

Doc. Ing. Jaroslav Slepecký, PhD, MBA

*Katedra managementu a marketingu služeb Management and Marketing Services Department
Vysoká škola evropských a regionálních studií College of European and Regional Studies
✉ Žižkova tř. 251/6, 370 01 České Budějovice
Česká republika
E-mail: jaroslav.slepecky@gmail.com*

Anotace

Chování manažerů při řízení státu, státních a soukromých firem, armády, policie a dalších složek integrovaného záchranného systému je ovlivněné chováním člověka v krizových a stresových situacích, různými emocionálními aspekty a motivačními procesy. Nástroje klasické ekonomie a ekonomiky mnohdy postrádají dostatek nástrojů na zvládnutí optimálního řešení problémů krizové situace, které každodenně přináší vnitřní a okolní prostředí. Článek se zabývá přínosem krizové a behaviorální ekonomie při řešení současných složitých problémů krizového managementu státního, veřejného a soukromého sektoru.

Klíčová slova

Behaviorální ekonomie, finanční systém, krizové ekonomika, krize, krizové řízení.

Annotation

The managers' behavior when managing the state, state-owned and private companies, the army, the police and other branches of the Integrated Rescue System is affected by man's behavior in emergency and crisis situations, various emotional aspects and motivation processes. The tools of classical economy and economics often lack enough tools to find an optimum solution of the issues of emergency that appear in the internal as well as external environment. The article deals with the benefit of crisis and behavioral economics when solving contemporary complex issues of crisis management of the state, public and private sectors.

Key words

Behavioral Economics, Crisis Economics, Crisis Management, Financial System, Crisis.

Úvod

Po roku 2000 se ekonomické prostředí stává stále více nepřehledným a odolávajícím klasickým ekonomickým teoriím. Neustálé a rychlé změny podmíněné informační revolucí a agresivní globalizací vytvořily podmínky pro názorovou variabilitu v ekonomické oblasti a hledání vhodných metod a nástrojů použitelných zejména v krizovém řízení. Tyto procesy ještě více prohloubila největší světová finanční a hospodářská krize od roku 1929 devastující tradiční finanční systém (2008). Ekonomové jsou v očekávání dalších výrazných problémů, které mohou negativně ovlivnit hospodářský vývoj vyspělých států.

Krizová ekonomie

Definovat přesně pojem „krizová ekonomie“ je velmi obtížné, i když podstata je většině ekonomů jasná. Krizová ekonomie se prioritně zabývá teorií příčin selhávání trhů, to znamená, proč systém nefunguje tak jak by měl, proč se opakují finanční krize i přes přijatá opatření a jak předcházet ničivým finančním

krizím. Například známý americký ekonom Nouriel Roubiny ve své knize *Krizová ekonomie*¹ vysvětluje krizovou ekonomii na příkladech predikce, průběhu a důsledků finančních krizí. Poukazuje na to, „že krize zdaleka nejsou výjimkou, ale naopak něčím naprosto běžným, a to nejen v rozvíjejících se, ale i v průmyslově vyvinutých ekonomikách.“

Počátky krizové ekonomie je možné vysledovat v práci „Zásady politické ekonomie“ od Johna Stuarta Milla (1848), ve které se snažil zdůvodnit střídání hospodářských cyklů. I když z jiných důvodů a pomocí sporných argumentů vysvětloval ve stejném roce stejný problém K. Marx ve svém díle „Komunistický manifest“. Nejvýznamnější ekonomové 20. století, kteří se zabývali krizovým řízením z pohledu ekonomické teorie byli John Maynard Keynes a Milton Friedman. Keynes nevěřil v samoregulaci trhu, ale prosazoval cílené státní zásahy, které vytvoří poptávku. Svoje nejvýznamnější postřehy prezentoval v knize „Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz“, která vyšla v roce 1936. Naopak Friedman se zásadně stavěl proti vládním intervencím, s tím, že trh všechno vyřeší prostřednictvím recese. Jedním z největších odborníků v této oblasti na začátku 21. století byl Ben Bernanke, v letech 2006-2014 šéf Federálního rezervního fondu. V průběhu své funkce a s využitím svých pravomocí udělal obrovské zásahy do finančního systému s cílem odvrátit katastrofické důsledky hospodářské krize. Některé jeho nekonvenční zásahy ale negativně zatěžovaly ještě dlouhou dobu celý finanční systém. Jeho jednání způsobil strach z možného opakování Velké hospodářské krize 1. poloviny 20. století.

Turbulentní praxe na finančních trzích v posledních 50. letech ovlivňujících významně ekonomiku všech zemí potvrdila, že neexistuje jednoznačný názor na řešení ekonomických problémů současné doby. Teoretické aspekty krizové ekonomie ale vytváří předpoklady pro řešení současných a budoucích problémů krizové ekonomiky. V tomto kontextu je možné definovat krizovou ekonomiku jako „systém určený na řízení a fungování ekonomiky v krizových situacích, který používá předem připravené nástroje a metody krizového řízení“².

Behaviorální ekonomie

Základní princip behaviorální ekonomie je postavený na odlišném způsobu ekonomického myšlení lidí, posuzování problémů prostřednictvím různých psychologických a emocionálních faktorů s cílem efektivního a racionálního přístupu při řešení minimalizace rizik. Teorie behaviorální ekonomie pomáhá lépe rozumět složitému a chaotickému světu.

Začátek behaviorální ekonomie je možné vidět v tzv. prospektové teorii autorů Daniela Kahnemana a Amose Tverského, kteří jako první zařadili psychologické aspekty do problematiky ekonomického rozhodovacího procesu a poukázaly na lidskou nedokonalost při zpracovávání informací³. Velký pokrok v oblasti behaviorální ekonomie se zaznamenal v 80. a 90. letech 20. století, kdy se soustředil výzkum mimo jiné i na otázky užitku nevyjádřené penězi. V roce 2002 byla Danielovi Kahnemanovi udělena Nobelova cena za ekonomii, čímž se dostalo behaviorální ekonomii oficiálního uznání. Význam a nepopíratelný přínos behaviorální ekonomie byl podtržen udělením Nobelové ceny za ekonomii v roce 2017 americkému ekonomovi Richardovi H. Thalerovi za výzkum psychologických faktorů v ekonomickém rozhodování lidí. Jeho nejznámější publikací, přeloženou i do češtiny je kniha „Nudge (šťouch)“, jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí⁴.

Zjednodušeně řečeno, behaviorální ekonomie:

- spojuje v jeden celek ekonomii, sociologii a politologii,
- zkoumá uvažování lidí, jejich chování a rozhodování,
- předpokládá nedokonalou racionalitu v chování subjektů,

¹ Roubiny, N.: *Krizová ekonomie*. GRADA Praha, 2011, ISBN 978-80-247-4102-4

² Šimák, L.: a kol.: *Terminologický slovník krizového říadenia*. FŠI ŽU Žilina, 2006. ISBN 50-88829-75-5

³ Kahneman, D.- Tversky, A.: *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, *Econometrica*, Vol.47, No 2, (Mar.1979), 263-291.

⁴ Thaler, R.H.- Sunstein, C.R.: *Nudge (Šťouch)*. Kniha Zlín, 2010. ISBN 978-80-87162-66-8

- rozebírá kognitivní a emoční odchylky v chování lidí.

Za jeden ze základních principů považuje tradiční ekonomická věda předpoklad racionality jednotlivců – ekonomických subjektů. To znamená racionální myšlení, uvažování a konání lidí. V tomto bodě ekonomie opouští svoje pole působnosti a závisí na předpokladech, které ale patří do oboru psychologie – ekonomické psychologie, která racionalitu chápe v podobě nástroje a v podobě problému, který je třeba řešit. V klasické ekonomické teorii se předpokládá, že chování lidí určují tři základní principy:

- racionalita,
- maximální informovanost,
- egoismus.

Předpokládá se, že každý člověk je dostatečně racionální, informovaný a sleduje vlastní cíle a z nabízených alternativ si vybere vždy tu, která pro něho přináší maximální užitek. Je dokázáno, že většina lidí se nechová dokonale racionálně. Emoce, pocity, vášně, naplnění různých představ a přání významně ovlivňuje naše jednání. Informovanost také není ideální. Nemáme čas do hloubky a s odborným nadhledem zpracovat potřebné informace. Egoismus není prioritní vlastností všech lidí. Nekonáme vždy jen v náš prospěch, ale mnohdy se snažíme vyhovět potřebám a přáním jiných lidí. Obyvatelstvo nelze zaškatulkovat do jedné kategorie, kterou Thaler nazval „Homo economicus“.

Rozum tedy není jediným hnacím motorem ovlivňující lidské chování a rozhodování. Velký význam zde sehrávají emoce, které vstupují do všech procesů a jsou jejich neoddelitelnou součástí. V každé fázi rozhodování od analýzy vstupních podkladů až po finální řešení, mohou emoce ovlivňovat průběh samotného rozhodování. To znamená, že je možné vysledovat celou řadu faktorů ovlivňující rozhodovací proces, který působí při uvažování jednotlivce. Jedná se o kognitivní procesy, které představují zkušenosti, intuici a analytické myšlení ovlivněné emocemi.

Ještě v nedávné době se emoce chápaly jako protiklad racionálního chování, které negativně působily na rozhodovací schopnosti lidí. Manažér na jakékoliv úrovni má snahu se chovat racionálně, ale dobrý manažér by měl pochopit, že v určitém okamžiku rozhodovacího procesu je mu racionalita na škodu. Práce s menším či větším rizikem, pravděpodobností nejisté budoucnosti má s racionálním řešením málo společného. Emoce dokážou někdy efektivněji řídit důležité manažérské, ale i životní rozhodnutí než striktní racionální uvažování.

Závěr

Krizy různého druhu nejsou výjimkou, ale úplně běžným jevem, s kterým třeba počítat jak v běžném životě, tak i při řízení složitých společenských a ekonomických procesů. Krizová ekonomie nám nabízí nástroje na optimální zvládnutí většiny situací. Je potřebné si uvědomit, že jakékoliv rozhodování s sebou přináší vždy menší nebo větší riziko. Znalost problematiky krizové ekonomie a její aplikace v praxi může omezit případné budoucí škody.

Behaviorální ekonomie nabízí návody, jak efektivně a srozumitelně komunikovat při řešení problémů, upozorňuje na možné skreslení našeho racionálního vnímání, na systematické chyby, které mohou vzniknout při rozhodování. Behaviorální ekonomie v sobě spojuje ekonomii s psychologií, sociologií, politologií a tím vytváří větší možnosti na zkoumání lidské motivace a chování.

Krizový manažér každodenně přichází do styku s řešením různých problémů, které mohou mít dalekosáhlé a nezvratitelné důsledky. Uvědomění si zásad a principů behaviorální ekonomie a možných odchylek od racionálního chování umožní správné a optimální řešení dané situace.

Literatura

BALÁŽ, V.: Riziko a neistota: Úvod do behaviorálnej ekonomie a financií. Bratislava Veda, 2009. 451 s. ISBN: 978-80-224-1082-3.

HUBINKOVÁ, Z. a kol.: Psychologie a sociologie ekonomického chování. Praha, Grada Publishing, 2008. 280 s. ISBN 978-80-247-1593-3.

KAHNEMAN,D. - TVERSKY,A.: Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, Vol.47, No 2, (Mar.1979), 263-291.

ROUBINI, N.I – MIHM, S.: Krizová ekonomie: budoucnost finančnictví v kostce. Praha Grada Publishing, 2011. 296 s. ISBN 978-80-247-4102-4.

ŠIMÁK,L.: a kol.: Terminologický slovník krízového riadenia. FŠI ŽU Žilina, 2006. ISBN 50-88829-75-5

THALER, R. H. – SUNSTEIN, C. R.: Nudge (Šťouch) : Jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí. Kniha Zlín, 2010. 307 s. ISBN 978-80-87162-66-8.

THALER, R. H.: Neočekávané chování: Příběh behaviorální ekonomie. Praha. Dokořán, 2017. 377 s. ISBN 978-80-7363-838-2.

Efektivita vzdělávání bezpečnostního managementu v konceptu celoživotního vzdělávání

The effectiveness of security management education in the concept of lifelong learning

doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D.

*Vysoká škola regionálního rozvoje v Praze University of Regional Development in Prague
a Bankovní institut – AMBIS and Banking Institute - AMBIS
katedra bezpečnostního managementu Department of Security Management
✉ Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8 - Libeň
E-mail: ivo.svobodav@ambis.cz*

Anotace

Tento článek se zabývá teoretickými základy vzdělávání v konceptu celoživotního učení. Článek poukazuje na nutnost celoživotního učení, ale také na možnosti zhodnotit efektivitu této činnosti nejen z ekonomického hlediska, a to zejména z pohledu rozvoje profesních kompetencí individuálního a osobního rozvoje příslušníků státní správy. Článek popisuje v hrubých rysech možnosti měření efektivit vzdělávání.

Klíčová slova

Celoživotní vzdělávání, efektivita vzdělávání, hodnocení, profesní kompetence, státní správa, vzdělávání.

Anotation

This article discusses theoretical bases of education in the concept of lifelong learning. The article points out the necessity for lifelong learning but also possibilities to evaluate the effectiveness of this activity, not only from economic point of view, and especially from the perspective of the development of professional competencies of individual and personal development of members of the state administration. The article describes in gross features possibilities of measuring the effectiveness of education.

Key words

Lifelong learning, Effectiveness of Education, Evaluation, Professional Competence, State Administration, Education.

Úvod

Vzdělávání dospělých je velmi širokým a v odborné literatuře různě užívaným pojmem, přičemž může zahrnovat buď základní školní vzdělání (které získávají lidé až v dospělém věku) nebo častěji tzv. další vzdělávání. Další vzdělávání je v andragogickém pojetí obvykle pojímáno jako zájmové, občanské nebo další profesní vzdělávání. V rámci státní správy a konkrétněji o ozbrojených sborech pak můžeme hovořit výhradně o profesním vzdělávání v rámci profesního i kariérního růstu, nebo v rámci rekvalifikace. Současná doba radikálních úsporných opatření si však vyžaduje redukci neefektivních aktivit, a tedy vyvstává potřeba provádět radikální kroky vedoucí k efektivitě vzdělávání příslušníků státní správy. V této souvislosti je třeba vzít v úvahu zejména přesné vyjádření očekávaných klíčových kompetencí absolventů za strany zadavatele vzdělávací aktivity, tak i průběžnou zpětnou vazbu ze strany frekventantů a následně i absolventů a jejich zaměstnavatelů.

V současnosti řada českých vysokých škol realizuje široké spektrum vzdělávacích aktivit v rámci vzdělávání dospělých. Tento stav však stále ještě neodpovídá skutečným potřebám společnosti s ohledem na proměňující se požadavky trhu práce. V praxi ovšem existuje mnoho příležitostí ke zlepšení úrovně v této oblasti. Tlak omezených finančních a časových zdrojů však nutí vedení škol k plánování rozvoje pracovníků ke snaze o jejich **efektivní využívání**. V případě státní správy, resp. konkrétněji aktivit Univerzity obrany v Brně však přistupuje další specifika, a to specifika vyplývající ze statutu školy, jako školy státní.

Kvalitou vzdělávání (tedy vzdělávacích procesů, vzdělávacích institucí, vzdělávací soustavy), se rozumí žádoucí (míněno optimální) úroveň fungování anebo produkce těchto procesů či institucí, která může být předepsána určitými požadavky, např. vzdělávacími standardy, a může být tedy objektivně měřena a hodnocena¹. Nástrojem řízení kvality je evaluace, která by neměla být vnímána jen jako kontrola, technokratický sběr dat nebo nějaká hierarchizace postupů jednotlivých pracovníků². Pro objasnění pojmu evaluace je možno použít dvou definic:

1. Evaluace je proces systematického shromažďování a analýzy informací podle určitých kritérií za účelem dalšího rozhodování³.
2. Evaluace je systematické zkoumání hodnoty a efektivity určitého předmětu nebo jevu (Joint Committee on Standards for Educational Evaluation, 1994, s. 117).

V současnosti jsou možné dva přístupy k hodnocení kvality vzdělávání:

1. přístup:

Hodnocení výsledků vzdělávání studenta v danou chvíli a to podle vnějších ukazatelů (např. vzdělávacích standardů). Hodnocení by mělo probíhat vůči vnějším jednotným požadavkům (např. srovnání studentů mezi sebou apod.).

2. přístup:

Spočívá v hodnocení výsledků vzdělávání studentů na konci vzdělávání. Kritériem kvality vzdělávání je spokojenost a naplněnost potřeb či očekávání studenta.

Hodnocení neboli evaluace vzdělávacího projektu je tedy zjišťování, zpracování a interpretace dat s cílem vyhodnotit jeho efektivnost.

Měření efektivity vzdělávání

Velmi podstatný, i když v odborné literatuře ne zcela konkrétně rozpracovaný, se jeví problém zjišťování efektivity vzdělávání dospělých. Při určování efektivnosti výchovy a vzdělávání se hodnotí nejen výsledek, ale i průběh výchovy a vzdělávání, a to z hlediska stanovených a očekávaných cílů i z hlediska návratnosti nákladů vynaložených na tento proces.

Pojem efektivnost vyjadřuje vztah mezi cíli, výsledky a náklady na výchovu a vzdělávání. Hodnocení efektivnosti je cílem a současně i prostředkem zvyšování efektivnosti výchovy a vzdělávání. Efektivnost výchovy a vzdělávání je možno hodnotit z více aspektů a stránek a to dle tří druhů efektivnosti:

- sociální či profesní efektivnost,
- ekonomická efektivnost,
- pedagogická efektivnost.

¹ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002, s. 64.

² MUŽÍK, J. *Androdidaktika*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 82.

³ BELCOURT, M., WRIGHT, P. C. *Vzdělávání pracovníků a řízení pracovního výkonu*, Praha: Grada, 1998, s.

Skutečnost komplikovanosti hodnocení efektivity vzdělávacích aktivit dospělých lze doložit poznatky Kirkpatrick⁴, který vymezuje čtyři úrovně hodnocení efektivity profesního vzdělávání dospělých:

1. Evaluating reaction tzn. nejrůznějšími metodami (ankety, dotazníky, interviu) a technikami se zkoumají bezprostřední reakce účastníků na kurz, lektory, jejich názory na učební látku, její využití v praxi atd.
2. Evaluating learning tzn. „klasickými“ školskými způsoby (testy, referáty, zkouškami apod.) se zjišťuje, jak dospělí zpracovali prezentované informace, jaké vědomosti a v jaké kvalitě si je osvojili apod.
3. Evaluating behavior tzn. sledováním změn chování a jednání jako důsledek výukového procesu. Může se zjišťovat přímo ve výuce prostřednictvím didaktických metod (hraní rolí, manažerských her, tréninků apod.) nebo v dalších simulovaných situacích jako na např. aoutdoor training, assesment centre, divadlo jako vzdělávací prostředek apod.
4. Evaluating result tzn. zkoumání naplnění hlavního cíle profesního vzdělávání dospělých. Zkoumá se, zda došlo pod vlivem vzdělávání ke změně produktivity práce, ať již u jednoho pracovníka či u celých pracovních kolektivů.

První úroveň (reaction) Kirkpatrickova modelu je hledání odpovědí na otázky, jak se účastníkům vzdělávání školení líbilo a zda probírané problémy byly relevantní pro jejich práci, co si myslí o lektorech a lekcích. K tomu se využívají dotazníky, ankety, rozhovory s účastníky po vzdělávací aktivitě. Mezi výhody hodnocení vzdělávání na první úrovni lze zařadit:

- okamžitou zpětnou vazbu,
- vytvoření mechanismu pro hodnocení a řízení poskytovatelů vzdělávání, instruktorů, kurzů a vyučovacích metod,
- kontrolu nákladů a strategicky vynakládaných prostředků.

Pokud se to dělá dobře, je to způsob, jakým se může organizace dívat na prostředky vynaložené na vzdělávání. Nevýhodou je nedostatečné propojení mezi reakcí na vzdělávání a dopadem na výkonnost, protože i když manažer zjistí, že účastníci byli se školením spokojeni, neznamená to, že to, co se naučili, budou uplatňovat ve své práci.

Kromě hodnocení účastníky školení, je vhodné, aby se i manažer, který provádí hodnocení vzdělávání, seznámil se školením a do celkového hodnocení zahrnul svoje názory a postřehy. Získaný výsledek mívá větší hodnotu než jednostranné hodnocení školených pracovníků. Podle Kirkpatricka je třeba vykonávat hodnocení školení minimálně na této úrovni s cílem vzdělávání zlepšovat. Současně je také východiskem pro hodnocení na následující druhé úrovni.

Ve druhé úrovni (learning) jde o hodnocení získaných poznatků, toho, co se účastníci školení naučili. K tomu se využívají testy před a po vzdělávací aktivitě tzn. „klasickými“ školskými způsoby (testy, referáty, zkouškami apod.) se zjišťuje, jak dospělí zpracovali prezentované informace, jaké vědomosti a v jaké kvalitě si je osvojili apod. Pokud jsou aktuální dovednosti a znalosti účastníků předem jasně, je hodnocení jednodušší. Hodnocení vzdělávání na této úrovni znamená hledání odpovědí na otázky: Jaké znalosti získali účastníci školení? Které schopnosti zlepšili a rozvinuli? Jaké postoje a názory a jak byly změněny? Při odpovědích na otázky musí absolventi školení prokázat, co z toho, co se naučili uplatnění v práci. Manažeři tak získají přesvědčivější důkaz o efektivnosti vzdělávání než na první úrovni.

Třetí úroveň (transfer, behavior) je vyhodnocování individuální pracovní výkonnosti, pracovního chování a zjišťování, jak zaměstnanci uplatňují získané poznatky ve své práci. Jde o hledání odpovědi na otázku, jak se absolvováním školení změnila práce zaměstnanců. Tato úroveň je považována za klíčovou, protože právě v ní se ukáže efektivnost vzdělávacího programu, přestože jsou s ní spojeny i značné potíže. Jako metody hodnocení se využívají strukturované rozhovory s účastníky vzdělávání a jejich nadřízenými, dotazníky pro účastníky a manažery a získání určité kvalifikace. Může se zjišťovat přímo ve výuce prostřednictvím didaktických metod (hraní rolí, manažerských her, tréninků apod.) nebo

⁴KIRKPATRICK, J. and W. K. KIRKPATRICK, 2009. *Kirkpatrickův čtyřúrovňový model: Nový pohled po 50 letech 1959 – 2009* [online], s. 81-87.

v dalších simulovaných situacích jako na např. outdoor training, assesment centre, divadlo jako vzdělávací prostředek apod. Přínosem hodnocení vzdělávání na třetí úrovni je identifikace vlivu školení na individuální pracovní výkon a také ukazatele jako je kvalita a produktivita práce a úspora času.

Čtvrtá úroveň (results), nejdůležitější a nejnáročnější, představuje hodnocení vzdělávacího programu na úrovni organizační jednotky. Sleduje se vliv vzdělávací aktivity na růst produktivity, zlepšení kvality výstupu, snížení nákladů a zvýšení kvality výstupu, snížení nákladů a zvýšení mezd. K získání potřebných informací se využívají strukturované rozhovory s vrcholovým managementem, principy benchmarkingu, doporučuje se využití kritérií z prvních tří úrovní.

V literatuře se lze také setkat s rozšířeným tzv. pětiúrovňovým modelem hodnocení výsledků podnikového vzdělávání zaměstnanců. Tento model tvoří již známé čtyři úrovně definované Kirkpatrickem, ke kterým přidává J. J. Phillips pátou úroveň.⁵

Pátá úroveň představuje hodnocení konečné hodnoty vzdělávání pro organizaci jako celek z hlediska vyšší ziskovosti, růstu organizace, případně zlepšení její podnikové kultury. Na této úrovni se porovnávají finanční přínosy s vynaloženými náklady. Při zjišťování se zpravidla využívá vzorec pro vypočítání návratnosti investic ROI (Return on investment).

$$\text{ROI} = \frac{p - n}{n} \times 100$$

kde:
p = příjmy resp. přínosy vzdělávání
n = náklady na vzdělávání

Takto vypočítaný výsledek vyjadřuje procentuální návratnost investovaných prostředků. K výpočtu je třeba nejdříve stanovit přínosy a náklady na vzdělávání. Pokud jde o přínosy, je vhodné zahrnout do výpočtu časové úspory (tzn. ušetřený čas vyjádřený pomocí hodinové mzdy), zvýšení produktivity (finanční přínos produkcí např. dalších výrobků vlivem školící aktivity), zlepšení kvality výstupu (méně reklamací apod.). Oproti tomu při vyčíslení nákladů na vzdělávací aktivitu je možné brát v úvahu náklady na návrh a organizaci vzdělávání (vzdělávací materiály, vybavení, pronájem, doprava, ubytování strava, mzdové náklady a nižší produktivita práce vlivem toho, že zaměstnanci, kteří se momentálně účastní školení, tak se neúčastní v pracovním procesu. Aby bylo možné získat komplexní výsledek o efektivitě vzdělávání, je třeba, aby byla evaluace prováděna na všech úrovních hodnocení.

Dále se třeba zmínit pedagogickou efektivitu vzdělávání dospělých, resp. zaměstnanců ve státní správě či přímo vojenských profesionálů, a to úrovni, která je popisovaná v prvním bodě. Efektivnost pedagogického procesu dospělých je možno hodnotit na základě praktických zkušeností i poznatků vyvozených z experimentů a empirického ověřování určitých teorií a zákonů, například teorie kreativity, teorie problémového vyučování, teorie systémové optimalizace apod. Při takovém zkoumání se používají metody pedagogicko-psychologického a pedagogicko-sociologického výzkumu i běžné výchovně vzdělávací metody. Cílem analýzy pedagogické efektivnosti je zjištění, do jaké míry se výsledky určité etapy výchovně vzdělávacího procesu shodují, případně odlišují od stanovených výchovně vzdělávacích cílů nebo hypotéz, ověřovaných teorií a zákonů. Na základě zjištění a analýz, které faktory podmiňují pedagogickou efektivnost pozitivně a které negativně, se stanoví podmínky i prostředky optimalizace výchovně vzdělávacího procesu.

Ukazateli pedagogické efektivnosti nejčastěji bývají kvantita a kvalita změn, ke kterým dochází v procesu výchovy a vzdělávání dospělých. Efektivní je takový výchovně vzdělávací proces, v němž se dosahuje maximálních výsledků v minimálním čase, při nejmenší námaze a vynaložených prostředcích.

⁵ PHILLIPS, J. J. and P. P. PHILLIPS, *The Return-On-Investment (ROI) Process – Issues and Trends* [online]. 1998, [cit. 2012-10-10]

Zvyšovat efektivnost procesu výchovy a vzdělávání znamená optimalizovat především vztahy mezi faktory, které podporují efektivnost, tj. zvyšovat vliv cílů, obsahu, metod, didaktických prostředků, učitelů, vychovatelů, účastníků, sociálního klimatu, motivace i organizace výchovně vzdělávacích procesu.

Závěr

Na základě uvedených skutečností je zřejmé, že zvyšování efektivity ve vzdělávání zaměstnanců ve státní správě a konkrétně vojenských profesionálů je nutno řešit systémově na základě aktuálních potřeb společnosti, tedy na základě návratnosti investic finančních, materiálních i personálních, a to zejména vlivem optimalizace faktorů jako je organizace studia, frekvence konzultací, forma výuky, didaktické prostředky apod. Svědčí o tom i studijní výsledky absolventů u zkoušek. Také hodnocení studia jako celku dosahuje stále lepších výsledků. Do budoucna bych také rád ověřil efektivitu dalšího vzdělávání příslušníků státní správy a konkrétně vojenských profesionálů z pohledu jejich využití získaných poznatků v praxi. Víím, že se jedná o téma náročné, v naší literatuře ne příliš frekventované, nicméně bych chtěl alespoň zčásti přispět k řešení problému, který je a bude v dalším vzdělávání příslušníků státní správy a konkrétněji vojenských profesionálů stále aktuální.

Literatura

BELCOURT, M., WRIGHT, P. C. *Vzdělávání pracovníků a řízení pracovního výkonu*, Praha: Grada, 1998.

EGER, L., *Personální řízení*. Liberec: Technická Univerzita, 2004. ISBN 80-7083-799-3.

CHRÁSKA, M. *Základy výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Pedagogická fakulta UP, 1998. ISBN 80-7067-798-8.

KAMIAČ, A. *Ekonomika vzdelania*. Bratislava: Práca, 1971.

KIRKPATRICK, J. and W. K. KIRKPATRICK, 2009. *Kirkpatrickův čtyřúrovňový model: Nový pohled po 50 letech 1959 – 2009* [online]. [cit. 2012-03-08]. Dostupný na: http://www.develor.cz/develorcz_files/File/kirkpatrickovy4urovne-novypohledpo50letech2.cz

MPSV ČR. *Strategie rozvoje lidských zdrojů pro ČR*. Úřad Vlády ČR. Praha 2003. *Memorandum o celoživotním učení* (<http://www.nvf.cz/archiv/memorandum/obsah.htm>)

MUŽÍK, J. *Androdidaktika*. Praha: ASPI Publishing, 2004. ISBN 80-7357-045-9.

MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR : Bílá kniha*. Praha: Tauris, 2001.

MŠMT. *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy ČR*, Praha: 2001.

NEZVALOVÁ, D. *Kvalita ve škole*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2002. ISBN 80-2440-452-4.

PHILLIPS, J. J. and P. P. PHILLIPS, *The Return-On-Investment (ROI) Process – Issues and Trends* [online]. 1998, [cit. 2012-10-10]. Dostupný na: http://www.fasset.org.za/downloads/SDF4_ROITraining.doc

PRÁŠILOVÁ, M. *Vybrané kapitoly ze školského managementu pro pedagogické pracovníky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1415-5.

PRÁŠILOVÁ, M., OBST, O. Zkušenosti s realizací korespondenční formy studia na PdF UP. In *Otevřené a distanční vzdělávání na vysokých školách: Materiály k otevřenému a distančnímu vzdělávání 6/2000*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. ISBN 80-2440120-7.

PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-772-8.

PRŮCHA, J. *Pedagogická evaluace*. Brno: MU CDV, 1996. ISBN 80-2101-333-8.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-631-4.

PRŮCHA, J. *Vzdělávání a školství ve světě*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-290-4.

SKALKA, J. A kol. *Základy pedagogiky dospělých*. Praha: SPN, 1989. ISBN 80-0421-63-66.

SVOBODA, I. Vzdělávání technické bezpečnosti a některé legislativní aspekty technické bezpečnosti. In. CHRÁSKA, M., KLEMENT, M., KROPÁČ, J. *Sborník z mezinárodní konference „Trendy technického vzdělávání“*. Olomouc: UP Olomouc, 2005. 6 s. ISBN 80-7220-227-8.

SVOBODA, I., OPLETALOVÁ, A. Realizace „Pedagogického studia učitelů“ distanční formou. In. *Sborník z XXVI. mezinárodního kolokvia o řízení osvojovacího procesu, Univerzita obrany Brno*. Brno: Univerzita obrany, 2008. 6 s. ISBN 978-80-7231-511-6.

SVOBODA, I., VIČAR, R. Efektivita ve vzdělávání vojenských profesionálů. In. *Sborník z vědecké konference „Ochrana – Bezpečnost – Obrana“*. Brno: Univerzita obrany, 2008. 10 s. ISBN 978-80-7231-561-1.

State System of Civil Protection of the Republic of Belarus, Perspective of Creation and Development

Государственная система гражданской защиты Республики Беларусь, перспектива создания и развития

Tikhonov Maxim, Candidate of Engineering Sciences

*Начальник кафедры “Гражданская защита” Department: Civil Protection
Университет гражданской защиты University: University of civil defence
✉ Republic of Belarus, 220118, Minsk, Mashinostroiteley 25
E-mail: timax1978@gmail.com*

Annotation

The analysis is carried out and characteristic of the existing foreign state systems of protection of the population against emergency situations in peace and wartime is given. The possibility of creation of the state system of the civil protection performing functions of protection of the population against emergency situations as in peace, and wartime is considered.

Key words

Civil Defense, State System of Civil Protection, Emergency Situation, State System of Prevention and Emergency Response.

Аннотация

Проведен анализ и дана характеристика существующих зарубежных государственных систем защиты населения от чрезвычайных ситуаций в мирное и военное время. Рассмотрена возможность создания государственной системы гражданской защиты, выполняющей функции защиты населения от чрезвычайных ситуаций как в мирное, так и военное время.

Ключевые слова: гражданская оборона, государственная система гражданской защиты, чрезвычайная ситуация, государственная система предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций.

Введение

История развития человечества представляет собой во многом историю войн и развитие научно-технического прогресса, которые явились причиной возникновения чрезвычайных ситуаций (ЧС) как природного, так и техногенного характера, гибели людей от оружия массового поражения.

Как свидетельствует статистика, удельный вес жертв среди мирного населения в первой мировой войне составил 5% от всех погибших, во второй мировой -50%, в войне в Корее - 84%, а во Вьетнаме - около 90% [1]. Наряду с этим происходит увеличение ЧС и в мирное время. Только за 7 месяцев текущего года в Республике Беларусь произошли 3307 ЧС, на которых погибло 311 человек, в том числе 8 детей, уничтожено 1069 строений, повреждено 3332 строения [2]. Такие крупные ЧС, как Чернобыльская катастрофа (1986 г.), землетрясение в Армении (1988 г.), наводнение в Краснодарском крае Российской Федерации (2012 г.), массовые природные пожары в Республики Хакасия Российской Федерации (2015 г.) подтверждают, что материальный ущерб и потери среди населения при ЧС сопоставимы по объемам с возникающими потерями и ущербом в результате боевых действий.

В связи с этим защита гражданского населения от ЧС природного и техногенного характера, военных опасностей и создание условий, обеспечивающих выживание в этих условиях является неотъемлемой частью обеспечения национальной безопасности, независимости и суверенитета нашей страны.

Целью данной работы явилось изучение существующих зарубежных государственных систем защиты населения от ЧС как в мирное, так и военное время, и возможности создания в Республике Беларусь единой системы защиты населения от ЧС мирного и военного времени. **Анализ существующих систем защиты населения от ЧС мирного и военного времени стран мира и Республики Беларусь.** Технологическое развитие, изменение военно-политической обстановки, формирование и использование новых методов ведения вооруженного противостояния, способов использования вооруженной силы обуславливают возникновение новых источников опасности, а, следовательно, применение новых способов и средств защиты от них для обеспечения безопасности, что лежит в основе организации защитных мероприятий и построении соответствующих государственных систем безопасности.

Для построения таких систем необходимо учитывать новые формы и способы ведения боевых действий и вооруженного противостояния, новые источники опасностей и угроз, ориентироваться на складывающуюся международную, военно-политическую и социально-экономическую обстановку. Необходимо при этом учитывать и опыт других стран, которые начиная с 70-х годов, в частности государства Западной Европы, строили свою правовую и организационную деятельность в области предупреждения и ликвидации ЧС по двум основным направлениям:

1) принятие новых законов и создание новых органов управления или подразделений в существующих государственных структурах управления (например, в Министерстве обороны, Министерстве внутренних дел);

2) в согласовании, приведении в соответствие действующих нормативных актов и усилении координации работы государственных, частных и общественных организаций в направлении предупреждения и ликвидации ЧС.

Анализ деятельности государственных систем защиты от ЧС, государственных органов, в составе которых эти системы находятся, а также основные специфические особенности их организации в зарубежных странах представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Системы антикризисного управления в зарубежных странах

Страна	Государственный орган	Профильное подразделение	Особенность
1	2	3	4
Великобритания	Министерство внутренних дел	Управление гражданской обороны	Основные защитные мероприятия проводятся под началом комитетов ГО местных органов власти. При переходе на военное положение происходит организационная консолидация органов управления в округа и подокруга ГО. Создана прогрессивная служба оповещения и связи, сопряженная с системой оперативного центра Атлантической зоны ПВО НАТО. Имеется большое количество защитных сооружений. Отсутствуют собственные поисково-спасательные формирования. Мероприятия по ликвидации последствий ЧС реализуют вооруженные силы, полиция и различные добровольные организации.
Германия	Ведомство федерального канцлера	Федеральное управление ГО	Большое количество благотворительных организаций по всей стране, которые участвуют в мероприятиях по защите от ЧС. Широко развито добровольчество. Развитая правовая

			система мотивации службы на добровольной основе.
Франция	Министерств о внутренних дел	Национальное управление ГО и гражданской безопасности	Основу сил составляют добровольные формирования. Активная позиция по международному гуманитарному сотрудничеству и участию в спасательных операциях за рубежом страны, как следствие высокая подготовленность спасательных формирований. За защиту гражданского населения в регионах ответственны префекты, в каждом регионе создана межведомственная региональная служба с развитой системой оповещения и связи, современной системой прогнозирования зон радиоактивного и химического заражения.

Продолжение табл. 1

Страна	Государственный орган	Профильное подразделение	Особенность
1	2	3	4
Италия	Министерство гражданской защиты	Министерство гражданской защиты	Территория страны разделена на 12 зон, в которых за гражданскую защиту отвечает специальный штаб, возглавляемый инспектором. Основу сил составляют пожарные подразделения. Спланирован мобилизационный ресурс. В случае необходимости привлекаются карабинеры и личный состав полиции, а также вооруженные силы.
США	Министерство внутренней безопасности	Федеральное агентство по управлению в ЧС; управление реагирования на ЧС; управление защиты от оружия массового поражения; управление анализа информации и защиты инфраструктуры;	Отсутствие формирований гражданской защиты. Для ликвидации ЧС привлекаются силы национальной гвардии (сформированный резерв вооруженных сил США), которые подчинены губернаторам штатов, полиция, пожарные, специальные подразделения скорой помощи, силы добровольной организации «Гражданский военный патруль». Большое количество благотворительных организаций (американский Красный Крест, общество «Армия спасения» и др.) участвующих в предупреждении и ликвидации ЧС.
Финляндия	Министерство внутренних дел	Департамент спасательных служб	Существует высоко подготовленная и оснащенная спасательная служба, главной особенностью которой является организационное объединение всех привлекаемых к ликвидации ЧС формирований и служб. Функционирует автоматизированная система оповещения о ЧС. Организованное волонтерское движение.
Швеция	Министерство обороны	Департамент спасательных служб	Широкая сеть защитных сооружений (на 100 человек – 1 сооружение в целом по стране). Определен правовой механизм привлечения дополнительных сил для

			ликвидации ЧС из числа персонала промышленных предприятий.
--	--	--	--

Что касается систем антикризисного управления в области защиты от ЧС стран НАТО, то здесь основные усилия сосредоточены на обеспечении постоянной готовности к выполнению задач по предназначению органов управления и сил данных систем. В целях защиты населения оборудовано необходимое количество защитных сооружений двойного назначения, предусмотрены безопасные районы для отселения населения из районов ЧС.

В ряде стран порядок привлечения населения в спасательные формирования имеет свои особенности: например, в США, Канаде, Великобритании он носит добровольный характер, в Турции и Португалии – обязательный по призыву, в Германии, Франции, Бельгии, Норвегии и Нидерландах - добровольный в сочетании с обязательным призывом определенных категорий граждан [3].

Наряду с этим необходимо отметить то, что особая роль отводится планированию деятельности, осуществляемой на уровне мэрий, которые реализуют наибольший объем защитных мероприятий в случае возникновения ЧС на местном уровне. Они обеспечивают подготовку планов, правовых документов по вопросам предупреждения и ликвидации ЧС, осуществляют контроль готовности к выполнению задач элементов системы, что имеет некоторую схожесть с Республикой Беларусь.

В случае возникновения ЧС мэрии обеспечивают взаимодействие всех предприятий и организаций вне зависимости от их форм собственности, аварийных и силовых служб, в том числе военных, находящихся на соответствующей территории для выполнения совместных работ по их ликвидации. Координируют взаиморасчеты по расходам связанным с выполнением мероприятий по ликвидации ЧС.

В целом можно выделить следующие тенденции государственных систем управления защитой в ЧС США и Западной Европы:

- доминирующая государственная принадлежность этих систем, стратегическое управление которыми осуществляется высшими должностными лицами, непосредственное управление обеспечивается специальным государственным органом (зачастую самостоятельным ведомством или структурным подразделением в составе ведущего силового министерства);
- профилактическая направленность на недопущение возникновения ЧС и работы, направленные на ликвидацию при их возникновении, являются обязательной общей функцией для широкого круга государственных органов;
- финансирование за счет государственных программ;
- профилактические аспекты деятельности определяют направление правового регулирования.

Подводя черту под проведенным анализом можно выделить основные характерные черты деятельности в странах мира систем, обеспечивающих безопасность населения в условиях ЧС:

- 1) привлечение специально уполномоченных сил полиции, медицинских формирований, различных общественных и благотворительных организации, а также вооруженных сил при оказании помощи населению в ЧС;
- 2) широкое развитие сети защитных сооружений и сооружений двойного назначения для укрытия и защиты населения;
- 3) подготовленность экономики для перевода на военное время;
- 4) тщательное планирование мероприятий по обеспечению устойчивого управления экономикой и функционирования всех видов транспорта;
- 5) практико-ориентированная система подготовки действиям в ЧС руководителей, специалистов и населения;
- 6) финансирование как из бюджета, так и за счет частных взносов.

В последнее время в Западных странах просматривается тенденция по оптимизации структур и расширению возможности сил антикризисных систем по предупреждению и ликвидации ЧС, стихийных бедствий и техногенных аварий, как в мирное, так и военное время.

Со времен существования СССР на территории нашей страны функцию защиты от ЧС выполняла гражданская оборона (ГО), преимущественно она ориентировалась на решение задач военного времени – в части ликвидации аварий и стихийных бедствий как дополнительную вспомогательную задачу. Только в 1987 году на нее были законодательно возложены задачи мирного времени. Однако на практике действия ГО в крупномасштабных ЧС мирного времени оказались не эффективными. С учетом относительно благоприятной внешней и внутрисполитической обстановки, а также принятием ряда государств решений о сокращении ядерных потенциалов, запрещении и уничтожении химического оружия вопросы защиты населения от военных опасностей и оружия массового поражения стали второстепенными, как и роль ГО. На первый план вышла проблема обеспечения защиты от ЧС природного и техногенного характера на фоне резкого роста их количества. В связи с этим была создана Государственная система предупреждения и ликвидации ЧС (ГСЧС), объединяющая усилия министерств и ведомств, органов местного управления в единую систему, обеспечивая возможность решать проблему безопасности населения и территорий комплексно, проводить единую государственную политику в этой области.

В ГСЧС Республики Беларусь установлена четкая структура, которая организуется по административно-территориальному и отраслевому принципам и предусматривает 4 уровня: республиканский, территориальный, местный и объектовый. Каждый из указанных уровней имеет элементы: координирующие органы, органы управления по ЧС, информационно-управляющую систему, силы и средства, резерв финансовых и материальных ресурсов для ликвидации ЧС [4, 5].

Относительно ГО можно отметить ее идентичность построения с ГСЧС – организуется по административно-территориальному и отраслевому принципам. Мероприятия ГО проводятся:

- на территории всей страны;
- в административно-территориальных единицах;
- в республиканских органах государственного управления, иных государственных организациях, подчиненных Правительству Республики Беларусь, других организациях, подлежащих переводу на работу в условиях военного времени.

ГО в Республике Беларусь имеет нормативно закреплённые должностные лица, отвечающие за руководство и являющиеся начальниками ГО на соответствующих уровнях. Установлены органы управления ГО, силы ГО, а также службы ГО [6]. ГО, направленная на защиту от опасностей в военное время, вследствие отсутствия опыта практических действий и взаимодействия сил различного уровня, будет иметь значительные затруднения в реализации защитных функций и готовности в условиях войны. ГСЧС, имеющая уже мирное время слаженную систему, а также практический опыт выполнения защитных мероприятий, не сможет полноценно функционировать и качественно реализовывать поставленные задачи в военное время, так как значительно изменятся условия их выполнения, что обуславливается особым правовым режимом, вводимым на территории Республики Беларусь в случае военной угрозы, возможными действиями экстремистских групп, а также временным ограничением прав и свобод граждан, прав организаций, возложением на них особых обязанностей. Возникает потребность в системе, способной решать защитные упреждающие мероприятия вне зависимости от мирного или военного времени, отвечать складывающейся обстановке и современным угрозам, что влечет за собой формирование принципиально новой системы защиты – государственной системы гражданской защиты, отвечающей вышеуказанным положениям, создание которой возможно путем слияния и оптимизации ГСЧС и ГО [7].

Интеграция ГСЧС и ГО возможна по следующим причинам:

- единство физических принципов, лежащих в основе поражающих принципов опасных природных явлений, аварий, катастроф и применяемого оружия и сходство их воздействия на людей, объекты экономики и инфраструктуры;
- единство целевых функций и функциональных задач системы на мирное и военное время;
- возможность решения задач мирного и военного времени практически одними и теми же органами управления, силами и средствами;

- сходство методологии и организации наблюдения, контроля, оценки обстановки и ликвидации последствий различных воздействий в мирное и военное время.

С учетом выше изложенного и на основе действующих нормативных правовых и технических нормативных правовых актов Республики Беларусь в области защиты населения и территорий от ЧС природного и техногенного характера, опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий, разработан проект модельного закона СНГ «О гражданской защите», который устанавливает правовые основы функционирования государственной системы гражданской защиты, определяет ее основные задачи, организационные принципы построения и функционирования.

Так, согласно этому закону основными задачами гражданской защиты будут являться:

- разработка и реализация правовых и экономических норм по обеспечению по защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций, опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий;
- обеспечение готовности к действиям органов управления, сил и средств гражданской защиты к ликвидации чрезвычайных ситуаций, а также опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий;
- проведение аварийно-спасательных и других неотложных работ;
- обучение населения способам защиты от чрезвычайных ситуаций, а также опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий;
- создание, накопление, хранение, освежение резервов материальных ресурсов для ликвидации чрезвычайных ситуаций и использование их при выполнении мероприятий гражданской защиты;
- временное отселение населения, укрытие в защитных сооружениях, обеспечение средствами индивидуальной защиты;
- оперативное доведение до населения, должностных лиц, органов управления гражданской защиты сигналов оповещения и информации о чрезвычайных ситуациях, опасностях, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий, и о порядке и правилах поведения в сложившейся обстановке;
- эвакуация материальных и историко-культурных ценностей в безопасные районы в случае, если существует реальная угроза их уничтожения, похищения или повреждения;
- первоочередное обеспечение населения, пострадавшего от чрезвычайных ситуаций, опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий, водой, продуктами питания, лекарственными средствами и изделиями медицинского назначения;
- оказание медицинской помощи населению, пострадавшему от чрезвычайных ситуаций, опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий, и принятие необходимых мер;
- осуществление мероприятий по социальной защите населения, пострадавшего от чрезвычайных ситуаций, опасностей, возникающих при ведении военных действий или вследствие этих действий, проведение гуманитарных акций;
- международное сотрудничество в области гражданской защиты;
- иные задачи, установленные актами национального законодательства Республики Беларусь.

Заключение

Тенденции развития зарубежных систем защиты населения от ЧС показывают необходимость создания в Республике Беларусь с учетом оптимизации и расширения правового поля деятельности единой системы защиты населения от ЧС как в мирное, так и в военное время.

Создание ГСГЗ Республики Беларусь позволит:

- сформировать единую нормативную правовую, нормативную техническую, организационную и методологическую базу в сфере гражданской защиты вне зависимости от ввода военного положения;
- выстроить целостную и экономически целесообразную систему органов управления, мониторинга, оповещения и связи;
- создать достаточную и обоснованную группировку сил и средств для реализации защитных мероприятий;

- обеспечить действенное взаимодействие между республиканскими органами государственного управления, другими организациями, подчиненными Правительству Республики Беларусь, местными исполнительными и распорядительными органами и субъектами хозяйствования в интересах гражданской защиты.

Literatura

1. Ю.Л. ВОРОБЬЕВ Современные войны и гражданская оборона. Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. – 2012. – №1. – С. 791–810.
2. Информационно-статистический сборник МЧС Республики Беларусь «Основные показатели складывающейся обстановки с чрезвычайными ситуациями» [Электронный ресурс] // «Альфа», Министерство по чрезвычайными ситуациями Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
3. Ю.Г. ШПАКОВСКИЙ, В.П. МАЛЫШЕВ, Э.Я. БОГАТЫРЕВ, В.С. ИСАЕВ, Р.Т. ЮЛДАШЕВ Основные мировые тенденции развития систем антикризисного управления и обоснование предложений по формированию государственной политики в области защиты населения и территорий на период до 2010 года / // Стратегия гражданской защиты: проблемы и исследования. – 2013. – №2. – С. 538–561.
4. О защите населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера: Закон Респ. Беларусь от 5 мая 1998 г. № 141-3 : в ред. Закона Респ. Беларусь от 10 июля 2012 г. № 401-3 // Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
5. О Государственной системе предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций [Электронный ресурс] : постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 10 апр. 2001 г., № 495 // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
6. О гражданской обороне: Закон Респ. Беларусь, 27 ноября 2006 г. № 183-3 : в ред. Закона Респ. Беларусь от 31 декабря 2009 г. № 114-3 // Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2015.
7. С.С. БОРДАК, М.Н. СУББОТИН, М.М. ТИХОНОВ. О возможности развития гражданской обороны в Республике Беларусь путем создания единой государственной системы гражданской защиты // Вестн. Команд.-инженер. ин-та МЧС Респ. Беларусь. – 2015. – № 2 (22). – С. 87–92.

Analysis of training on general issues of security and basics of health in the education system of Ukraine.

Анализ обучения по общим вопросам безопасности и основам здоровья в системе образования Украины.

Hon. Prof., doc, Vasyl Zaplatynskyi, Ph.D.
doc. Uriadnikova Inga, Ph.D.

Katedra sportovní medicíny *Department of Sports Medicine*
Fakulta distančního vzdělávání *Faculty of Distance Learning*
Národní univerzita tělesné výchovy a sportu na *National University of Physical Education and Sports of*
Ukrajíně *Ukraine*
Akademie bezpečnosti a základů zdraví *Academy of security and bases of health*
✉ *ulice Fizkultury, 1, Kyjev-150, Ukrajina, 03150*
E-mail: zvm@ukr.net

Annotation

The article discusses the issue of security in terms of hierarchy of human needs proposed by A. Maslow. Based on the analysis proved that the security issues affect all levels of human needs. Some hazards, specific levels and the consequences of their negative impact on human rights. The dangers that arise when implementing needs can be classified into three groups, hazards, obstacles that hinder the implementation of the relevant requirements; risk-consequences that adversely affect humans in case of impossibility to satisfy the need and danger to others that occur when a person is immoral and inhumane ways to meet needs. However, all the dangers in accordance with the time periods of implementation needs can be divided into tactical and strategic dangers.

Key words:

Safety, Safety Pyramid, Levels of Human Needs.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос безопасности в отношении иерархии человеческих потребностей, предложенных А. Маслоу. На основе анализа доказано, что вопросы безопасности касаются каждого из уровней потребностей человека. Приведены некоторые виды опасностей, характерные для определенных уровней и последствия их негативного влияния на человека. Опасности, которые возникают при реализации потребностей могут быть отнесены к трем группам: опасности-препятствия, которые мешают реализации соответствующей потребности; опасности-последствия, которые негативно влияют на человека в случае невозможности удовлетворить потребность; опасности - для окружающих, возникающих при выборе лицом аморальных и негуманных путей удовлетворения потребности. Вместе с тем, все опасности в соответствии с временных промежутков реализации потребностей могут быть разделены на тактические и стратегические опасности.

Ключевые слова:

безопасность, пирамида безопасности, уровни потребностей человека.

ВСТУПЛЕНИЕ

Актуальность данной статьи связана с необходимостью расширения направлений научных исследований в сфере безопасности жизнедеятельности человека, совершенствования

содержания образования по безопасности жизнедеятельности и основ здоровья с целью повышения уровня безопасности, как отдельной личности, так и общества в целом, достижения высшего уровня качества жизни людей.

При определении опасностей жизнедеятельности человека, формировании направлений научных исследований, а также содержания образования по вопросам безопасности человека авторы довольно часто опираются на пирамиду потребностей А. Маслоу (рис.1) [1]. Беглый взгляд на пирамиду потребностей показывает, что вопросы безопасности в структуре всех потребностей человека занимают лишь небольшую долю, а именно второй уровень. Складывается впечатление, что вопросы безопасности в удовлетворении тех или иных потребностей не важны или же отсутствуют вообще. Вследствие беглой или недостаточно основательной проработки пирамиды авторы нередко выхватывают слово безопасность, и свои дальнейшие разработки ведут исходя из второго уровня потребностей человека, создавая системную ошибку.

1. Безопасность – одна из базовых потребностей человека

Однако, детальный анализ показывает, что А. Маслоу при разработке своей пирамиды исходил в первую очередь из потребностей человека, среди которых есть и безопасность. Безопасность во время разработки пирамиды, в первую очередь, связывали с ощущением уверенности в завтрашнем дне, избавлением от страха и неудач и т.д., а наука о безопасности человека ещё не сформировалась. С позиции современной науки о безопасности жизнедеятельности человека, такое понятие безопасности является лишь определённым аспектом безопасности. О безопасности как потребности человека писали многие авторы. В частности, L. Hofreiter и KORZENIOWSKI L. при рассмотрении безопасности как потребности ссылаются на пирамиду А. Маслоу. L. Hofreiter считает, что потребность в безопасности относится к основным, первоочередным потребностям человека и общества. Он считает, что в отличие от других человеческих потребностей, потребность в безопасности невозможно удовлетворить полностью. Потребность в безопасности, по мнению Серебрякова В.В., относится к числу первостепенных, основных мотивов деятельности людей и сообществ.

Потребность в безопасности рассматривается Сенчаговым В.К. как исходная социальная потребность человека, которая сформировалась в человеческом сообществе на грани инстинктивного и сознательного. Он считает, что стремление к социальной безопасности стало первопричиной формирования потребности в труде, чтобы повысить свою защищённость. Но стремление к безопасности в различной степени характерно для всех биологических систем, однако только люди способны на основе анализа возможности изменения характера и содержания опасности выбрать соответствующие способы, приемы, методы трудовой деятельности, защищающие от угрозы или направленные на ее ликвидацию, а если нужно, то создать принципиально новый механизм ее предотвращения, непосредственно связанный с трудовыми процессами.

Основной причиной потребности в безопасности для человека является сама его жизнь, необходимость выжить человеку, как индивиду, необходимость жить в обществе, чувствовать себя хотя бы относительно удовлетворённым, продлить род, реализовать свои планы, идеи и т.д. Потребность в безопасности заложена природой и выступает как одна из базовых потребностей человека.

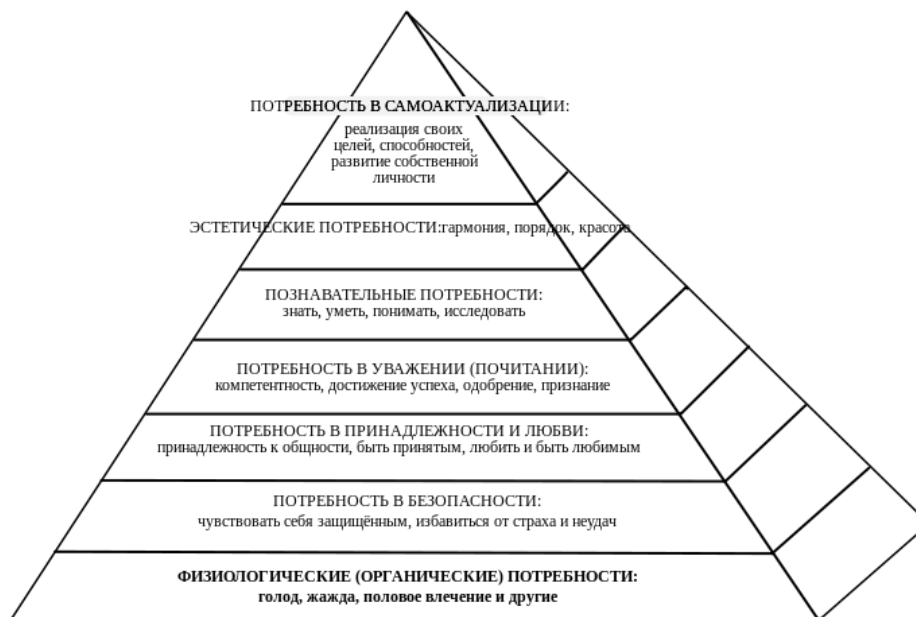
Безопасность, как состояние, которое, так или иначе, касается любой деятельности человека, не может не соотноситься с каждым уровнем человеческих потребностей. В системе человеческих потребностей Абрахам Маслоу выделяет семь основных уровней:

1. Физиологический: голод, жажда, сексуальные потребности и т. д.;
2. Безопасности: чувство уверенности, избавление от страха и неудач;
3. Принадлежности, любви;
4. Уважения: достижение успеха, признание, одобрение;
5. Познания: знание, умение, исследования;
6. Эстетический: гармония, порядок, красота;

7. Самоактуализации: реализация своих целей, способностей, развитие собственной личности.

Абрахам Маслоу¹ в своей пирамиде (рис. 1.) – иерархии человеческих потребностей поставил безопасность на второй уровень, однако с позиций современной науки понятие безопасности охватывает гораздо больше, нежели чувство защищённости, ведь оно рождается и вследствие удовлетворения физиологических потребностей первого уровня, а также удовлетворения потребностей каждого из последующих уровней будь то потребности в принадлежности на третьем уровне или потребности в реализации на самом высоком, седьмом уровне.

Рис. 1. Иерархия человеческих потребностей по А. Маслоу.

Потребность второго уровня, а именно потребность в безопасности и стабильности проявляется в стремлении человека избегать ситуаций неопределенности и повышенного риска. Ее можно также определить как потребность в стабильности существования нынешнего порядка вещей: уверенность в завтрашнем дне, ощущение, что тебе ничто не угрожает, а старость будет обеспеченной. Недостаточная реализация данного «этажа» потребностей вызывает тревогу и страхи (биологические, социальные и экзистенциальные).

В целом соглашаясь с данным определением следует возразить, что безопасность охватывает всю пирамиду, каждый её уровень, а второй уровень – это потребность не столько в безопасности, сколько в уверенности в завтрашнем дне, в стабильности, именно уверенность, а не безопасность. Ведь рассматривая ситуацию, когда человек находится в бессознательном состоянии удовлетворение некоторых физиологических потребностей (голод, жажда, тепло) определяют его безопасность. Фактически о безопасности можно говорить рассматривая любой из уровней человеческих потребностей, например, ситуация когда обстоятельства не дают возможности самоактуализироваться может привести к существенной опасности для человека как в психическом, так и в физическом плане. Рассмотрим подробно каждый уровень потребностей человека с точки зрения безопасности.

¹ В некоторых интерпретациях Маслоу переводят как Маслов, что вполне возможно, в связи с тем, что после эмиграции вместе с родителями в Америку из Киева, он сменил фамилию с фамилии Маслов на Маслоу чтобы она была «адаптирована» к более привычному для американского уха звучанию – *примечание автора.*

2. Анализ уровней потребностей человека с точки зрения безопасности

2.1. Уровень физиологических (органических) потребностей

Первый уровень. А. Маслоу назвал этот уровень — уровнем физиологических (органических) потребностей. К нему отнёс: жажду, голод, сексуальное влечение. А. Маслоу определяет этот уровень, как уровень обеспечения надлежащего гомеостаза человека и продолжения человеческого рода. Каждый из представленных Маслоу факторов, в частности, жажду, голод, холод, жару следует рассматривать, как опасности, которые могут привести к гибели человека или серьезного ухудшения его здоровья и самочувствия. Кроме отмеченных опасностей на физиологический уровень влияют опасности, связанные с ухудшением окружающей среды, а именно: загрязненным воздухом, водой, некачественной пищей, опасности условий жизни, связанные с невозможностью обеспечить надлежащую гигиену, защиту от негативных метеорологических условий. На уровень физиологической безопасности могут негативно влиять другие негативные факторы: механические, химические, электрические, электромагнитные, биологические и т.д. В определенном смысле, к этому уровню следует отнести опасности, связанные с опасными явлениями и чрезвычайными ситуациями природного, техногенного и социального характера, ведь они угрожают самому существованию человека, как индивида, могут негативно повлиять на здоровье и, в частности, на репродуктивную функцию.

С позиции науки о безопасности человека первый уровень можно охарактеризовать как уровень обеспечения физического выживания человека и человечества.

2.2. Уровень потребности в безопасности

На второй уровень человеческих потребностей А. Маслоу ставит потребности в безопасности, которые определяет как потребности в стабильности, защите, свободе от страха, тревоги, хаоса, структуре, порядке, законе, ограничениях. Маслоу считает, что потребность в безопасности редко выступает как активная сила, она доминирует только в ситуациях кризисных, экстремальных, побуждая организм мобилизовать все силы для борьбы с угрозой. К критическим и экстремальным ситуациям он относит войны, болезни, стихийные бедствия, вспышки преступности, социальные кризисы и т.д. Такой перечень опасностей второго уровня порождает необходимость детального их рассмотрения и перераспределения между первым и высшими уровнями. Рассматривая вопросы безопасности в обеспечении определённых потребностей, приходим к выводу, что невозможно однозначно и полностью сопоставить безопасность определённых потребностей и виды опасностей.

Одна и та же опасность может одновременно негативно повлиять на обеспечение любых потребностей в зависимости от конкретного индивида, его потребностей и конкретной ситуации. Интерпретация потребностей второго уровня как потребностей в защите от определённых конкретных опасностей: войн, болезней, стихийных бедствий, преступности, социальных кризисов не вписывается в общую картину пирамиды Маслоу и может являться основой совсем другой классификации. Таким образом, второй уровень потребностей по Маслоу следует назвать уровнем потребности в защите, а не уровнем потребности в безопасности, в связи с тем, что потребность в безопасности проявляется на всех уровнях. Это уровень, в первую очередь, во внешней защите. Первый уровень потребностей – это уровень, который может быть реализован самим индивидом без посторонней помощи, естественно с тем или иным успехом. Вторым уровнем, при таком угле рассмотрения, одним индивидом реализован быть не может и требует для реализации определённые структуры.

Сегодня, реализацию второго уровня потребностей осуществляет, в первую очередь, государство и конкретнее различные государственные структуры: полиция, службы чрезвычайных ситуаций, армия, суды, медицина, пенсионный фонд и т.д. Именно с деятельностью этих структур связано понятие социальной защиты человека и чувства защищённости, стабильности в жизни, уверенности в завтрашнем дне, чувстве, что человеку ничего не угрожает, а старость будет обеспеченной.

Щербатых Ю.В. считает, что недостаточная реализация второго "этажа" потребностей вызывает тревогу и страхи (биологические, социальные, экзистенциальные). Детально рассмотрев трактовку второго уровня А. Маслоу, приходим к выводу, что второй уровень это ещё и уровень, который касается психологии человека. Ведь этот уровень предполагает избавление от страха и неудач. Избавление от страха и неудач следовало бы перенести на другие уровни потребностей. Понятия страха и неудачи могут касаться различных аспектов внешних обстоятельств и деятельности человека. Можно говорить о страхе перед стихийными бедствиями, перед болезнями и страхе перед войнами, страхе перед голодом, страхе потерпеть поражение, страхе проиграть. Различные страхи или фобии очень распространены среди людей. Из фобий наиболее известной является клаустрофобия, но в медицинской практике существует сотни различных, иногда самых невероятных фобий. Избавление от таких фобий и их предупреждение является сложной социально-медицинской проблемой. Говоря о втором уровне безопасности А. Маслоу, очевидно, не имел ввиду всего комплекса страхов и фобий, присущих человеку, а ограничился лишь страхом перед войнами, катастрофами и т.п.

Неудачи, как и страхи, могут относиться к любой деятельности человека, будь то деятельность по добыванию пищи или написанию поэтического произведения. Таким образом, неудачи можно отнести к не реализации различных уровней потребности человека. Удача и неудача понятия специфические. Они существуют как отображение деятельности человека по реализации планов и задач. Удачу можно рассматривать как стечение обстоятельств, которые способствовали достижению цели², а неудачу³, соответственно как стечение обстоятельств, которые воспрепятствовали достижению цели. Повышает уровень «удачи» хорошая подготовка, проработка планов, высокий уровень компетенций в данной области, слаженная деятельность. Некоторые авторы отмечают определённый психологический настрой, который способствует удаче.

Соответственно, вызывает неудачу – отсутствие знаний, работа «на авось», безответственность, халатность, расхлябанность и т.п. Есть ли физические закономерности в появлении стечения таких обстоятельств как удача и неудача или это продукт человеческого вымысла утверждать очень сложно. Потому, говорить об избавлении от неудач без указания конкретики в пирамиде потребностей не следует вообще.

Таким образом, с позиции науки о безопасности человека второй уровень можно охарактеризовать как уровень защиты от природных, техногенных и социальных опасностей. Вопросы, связанные с обеспечением физического уровня безопасности и защиты человека сегодня являются основой дисциплины "Безопасность жизнедеятельности", а также школьного предмета "Основы здоровья". Эти вопросы, так или иначе, рассматриваются охраной труда и гражданской защитой, они являются основой научных изысканий и педагогической деятельности. Безопасность других уровней потребностей человека в современных научных исследованиях, связанных с безопасностью человека раскрыты, к сожалению, значительно слабее, что естественно повлияло на содержание учебных дисциплин связанных с безопасностью.

2.3. Уровень потребности в принадлежности и любви

Следующий, третий уровень потребностей - потребности в принадлежности к социальной группе, потребность в любви. А. Маслоу указывает, что невозможность удовлетворить потребность в любви и принадлежности приводит к дезадаптации, а порой и к более серьезной патологии. На фоне неудовлетворенной или неразделенной любви происходит большое

² Согласно словарю Эфремовой (Электронный ресурс: <http://www.efremova.info/word/udacha.html#.VLWlglVwtzU>) Удача это – 1. Такой исход дела, который нужен, желателен; успех. 2. Счастливое стечение обстоятельств. 3. Творческая находка.

³ Согласно словарю Даля (Словарь В. Даля онлайн. Электронный ресурс: http://v-dal.ru/word_s-60474.html) Неудача: противополож. удача, неуспех, несчастье, не талан.

количество семейных драм, которые часто заканчиваются трагически (самоубийства, убийства, травмы, психологические расстройства и т.д.).

Потребность принадлежать к определённой общности, социальной или политической структуре – одна из основных социальных потребностей человека. Основной социальной ячейкой человека является семья. Для части людей семьи вполне достаточно, чтобы чувствовать себя в общности. А потребность в любви реализуется именно в семье. Так, что данный уровень может быть охарактеризован как уровень потребности в семье и любви, или с позиции науки о безопасности – уровень социальной защиты и заботы.

Как правило, каждый человек представляет определённую расу, является членом государства, членом той или иной социальной группы, принадлежит к определенной национальности, может быть членом племени, клана, различных религиозных, научных, политических и других организаций. Лишь некоторые индивиды способны на жизнь отшельника. Часть людей является пассивными членами той или иной общности, они входят в неё потому, что родились в соответствующей семье и/или на определённой территории. Для некоторых людей стать членом того или иного общества является престижным, желанным. Такие люди осуществляют активную деятельность по реализации данной потребности и эта потребность в членстве, в определённом сообществе, выходит за рамки третьего уровня потребности и может рассматриваться как потребность четвёртого уровня – потребность в признании.

Невозможность реализовать потребность в принадлежности к определенной социальной группе может побудить человека к совершению противоправных действий в отношении членов такой группы, депрессии и т.п. На третьем уровне потребностей наблюдаются преимущественно опасности психологического характера.

2.4. Уровень потребности в уважении

Невозможность удовлетворить следующий, четвертый, уровень потребностей, а именно потребности в уважении, признании, успехе вызывает у человека чувство униженности, слабости, беспомощности, которое, в свою очередь, служат почвой для огорчения и депрессии. Это запускает компенсаторные и невротические механизмы. Возможные негативные ситуации, связанные с неудовлетворением потребностей данного уровня заканчиваются самоубийствами, проявлением девиантного, антисоциального и криминального поведения. История знает немало трагических примеров, когда в погоне за успехом, славой, властью люди прибегали к антигуманным, преступным действиям, начинали войны, создавали человеконенавистнические теории и режимы. Например, фашизм и геноцид основаны на желании прославиться, получить власть, получить признание и оставить след в истории любой ценой.

Терроризм, который стремительно распространяется сегодня, является одним из негативных путей достижения удовлетворения потребностей четвертого уровня. Здесь мы уже сталкиваемся не только с последствиями неудовлетворения той или иной потребности, но и с опасными для окружающих путями достижения удовлетворения такой потребности отдельными людьми. Опасные пути удовлетворения потребности могут быть применены и на базовых уровнях, однако сильнее всего они проявляются именно на 4 уровне.

Не следует рассматривать потребности четвёртого уровня как такие, которые приводят к негативному результату. Человеческое развитие двигает, в первую очередь, здоровое желание добиться успеха, желание быть признанным в определённом круге людей или во всём мире. Желание стать лучше, добиться высокого уровня компетентности двигает в своём развитии ученых, инженеров, медиков, бизнесменов.

Безопасность данного уровня связана с препятствиями в реализации данных задач. Эти препятствия многочисленны и разноплановы – они могут быть связаны с генетическими заболеваниями человека, которые не позволяют ему полноценно развиваться в обществе. Заболевания и нарушения здоровья. В этом случае, практически нет другого выхода, как

изменить цель, добиться успеха в другой отрасли. Возможно, для других людей это будет казаться простым и обыденным делом, но для такого человека это может стать большой победой. Нередки примеры, когда люди после тяжелых травм и болезней не только возвращаются к повседневной жизни, но и добиваются таких успехов в своей области которые, не всегда по плечу здоровым людям. Безопасность в этом случае обеспечивается самим человеком, его силой воли, моральной позицией, а также одобрением и поддержкой ближайшего окружения.

Препятствиями в достижении успеха, получении одобрения и признания могут стать социальные причины, а именно невозможность получить надлежащее образование, попасть в соответствующий коллектив. С развитием и распространением средств коммуникации это перестаёт быть проблемой для всё большего и большего числа людей. Таким образом, технический прогресс способствует повешению уровня безопасности реализации потребностей четвёртого уровня. Нередко на пути к одобрению и признанию стоят окружающие люди. То же самое желание прославиться, толкает многих людей на подлость и предательство по отношению к ближнему. Тогда вместо заслуженного признания и одобрения человек получает негатив – клевету, позор, непонимание, непризнание. Безопасность в этом случае может быть обеспечена повышением моральных принципов всех членов общества.

2.5. *Уровень познавательных потребностей*

Три последних уровня потребностей: познавательные, эстетические потребности и потребность в самоактуализации в общем случае называют потребностями самовыражения, или личного роста. Пятый уровень потребностей, это потребности в познании, знаниях, умениях. Последствия неудовлетворения данного уровня потребностей, кроме уже указанных, могут прямо влиять на возможность создания активной защиты от различных опасностей для человека. В контексте обеспечения безопасности, человек знающий и компетентный имеет возможность определить большее количество опасностей, заранее спрогнозировать их появление, тем или иным образом уменьшить последствия от реализации опасностей. В то же время реализация данного уровня потребностей сама по себе еще не является гарантом повышения уровня безопасности самого человека и его ближайшего или дальнего окружения.

Полученные знания и умения могут быть направлены человеком и в положительном, и в отрицательном направлении. Все будет зависеть от моральных принципов, которые исповедует человек, недостаточном понимании последствий своих действий, комплекса внешних факторов, которые могут побудить его к использованию знаний во вред людям. Примером являются известные разработчики оружия, которые впоследствии выступали за его уничтожение, например, академик Сахаров и другие.

Недостаточная образованность, особенно у людей, которые занимают ответственные должности, может привести к формированию решений, которые в дальнейшем могут создавать опасности для других людей. Однако это уже скорее последствия получения или неполучения знаний и компетенций, а не невозможность или возможность их реализации.

Реализация познавательных потребностей, а также их мотивация, которая связана с седьмым, высшим уровнем в пирамиде А. Маслоу является одной из наиболее важных задач современного человека и современной цивилизации. Цена ошибки, особенно принятой на высочайшем уровне очень высока. Это вопрос войны и мира, вопрос жизни и смерти множества людей. Вопрос достижения людьми своих вершин согласно пирамиды Маслоу. Вопрос цены компетентности является одним из важных глобальных вопросов. В процессе глобализации повышаются и нарастают риски в основе которых лежит:

- отсутствие достаточной компетентности,
- неумение быстро принимать обоснованные и взвешенные решения,
- неумение пользоваться различными информационными источниками и средствами коммуникации,
- неорганизованность и неумение работать,
- безответственное отношение к работе,

- асоциальная или малосоциальная ментальность,
- отсутствие или плохая психологически подготовленность к работе в условиях быстро меняющейся ситуации, недостатка информации, повышенной ответственности за экономическое состояние объекта, жизнь и здоровье сотрудников или других людей, жизнедеятельность которых будет зависеть от принимаемых решений.

Эти риски тем больше, чем выше ответственность лица или группы лиц принимающих важное решение. Эти риски можно назвать *рисками некомпетентности* – то есть рисками, которые порождены недостаточным уровнем образования, узким кругозором, отсутствием или слабой психологической подготовкой, асоциальной или малосоциальной ментальностью.

Недостаточный уровень знаний может привести к тому, что проблема, а особенно глобальная проблема будет рассмотрена односторонне и принятое решение будет ошибочно. Второй вариант – если решение относительно предмета (или явления) рассмотрения не было прямой ошибкой, то эта ошибка может проявиться на взаимосвязанных предметах или явлениях, если и не ухудшится ситуация с рассматриваемым основным предметом решения, то может отрицательно сказаться на вопросах тесно связанных с ним. Собственно риск недостатка знаний имеет как личностный, так и системный характер. Личностный риск недостатка знаний и умений зависит от качеств самого индивида, социального окружения, уровня и системы образования в которой он приобретал знания и навыки. Системный риск недостатка знаний отдельного человека зависит от уровня развития мировой науки, последних научных взглядов, теорий, возможностей.

Узкая специализация или другими словами недостаточно широкий кругозор и слабая осведомлённость в смежных и отдалённых областях знаний не позволяет воспринимать ситуацию по принимаемому решению целостно и системно, а также учесть как минимум основные жизненно важные последствия принимаемых решений на различные стороны жизнедеятельности общества.

Подытожить первых два риска некомпетентности можно выражением, получившим название «Оценка Карла Маркса», которое звучит следующим образом: «Невежество — это демоническая сила, и мы опасаемся, что она послужит причиной еще многих трагедий». Недостаточная психологическая подготовка или её отсутствие может привести к тому, что человек или группа лиц будут неспособны или малоспособны, принимать верные решения в условиях стресса, ограниченного времени, ограниченной информации или повышенной ответственности за принимаемое решение.

Неорганизованность и неумение работать также является риском некомпетентности. Эта некомпетентность выражается в отсутствии практических навыков в работе, даже при надлежащей теоретической подготовке. Иными словами, человек просто не знает и не умеет применить полученные знания. Безответственное отношение к работе является опосредованным риском некомпетентности, который выражается в том, что человек не может или не желает мало-мальски прогнозировать последствия своих действий или бездействия.

Асоциальная или малосоциальная ментальность у лиц, принимающих ответственные решения приводит к тому, что на первое место ставятся идеологические, политические, военные, экономические интересы в ущерб социальным, экологическим интересам. Таким образом, принятое решение может с одной стороны выглядеть прогрессивным, тогда как с другой – быть направленным на прямое или косвенное уничтожение людей, ухудшение их здоровья. Наша жизнь переполнена примерами вышеуказанных рисков и их следствий. Это большинство аварий и катастроф, вызванных техническими, организационными, психологическими причинами, некоторые в конце концов можно дифференцировать на, указанные выше, риски некомпетентности.

В условиях глобализации последствия от принятия неверных решений усиливаются, а технический прогресс в этом отношении способствует данной ситуации. От решений принятых на уровне межгосударственных объединений, к примеру, «Большой восьмёрки» международных организаций, в частности, ОБСЕ, ООН, ОПЕК, НАТО и многих других, лидеров отдельных стран, а зачатую лидеров различных идеологических движений сегодня зависят судьбы всего человечества.

Пятый уровень потребностей тесно связан с четвёртым уровнем. На пятом уровне потребности в знаниях, исследовании формирует определённые компетенции, которые относятся к четвёртому уровню. Безопасность в познавательном процессе связана, как и в четвёртом уровне с возможностью получения информации и/или невозможностью получения надлежащего образования, вследствие географических, социальных, экономических, физиологических или других причин.

2.6. Уровень эстетических потребностей

Невозможность удовлетворить следующие два уровня потребностей эстетические и самоактуализации приводит к следующей патологической симптоматике: апатии, потере смысла жизни, неудовлетворенности собой, общей соматической депрессии, интеллектуальной деградации и т.д. Опасности, возникающие в результате неудовлетворения последних двух уровней потребностей также, в основном, носят психологический характер.

Удовлетворение потребностей шестого уровня, а именно потребности в гармонии, порядке, красоте по-разному проявляется у различных людей. Каждый человек может найти возможность реализовать эти потребности в той степени, в которой ему будут позволять обстоятельства. Понимание красоты различно на различных этапах развития человечества и в различных культурах. Однако в этом различном понимании есть нечто общее, некая гармония, внутренняя красота, будь то грубоватые изделия наших далёких предков или великие творения современных художников, скульпторов, поэтов и т.д.

Можно утверждать, что не существует факторов, которые бы воспрепятствовали минимальной реализации эстетических потребностей кроме самого человека. На пути полной реализации и раскрытия эстетических потребностей могут лежать социальные, экономические и физиологические причины.

2.7. Уровень потребности в самореализации

Реализация седьмого уровня ещё меньше зависит от внешних обстоятельств, чем реализация шестого уровня. В целом мы наблюдаем картину уменьшения влияния внешних обстоятельств на возможность реализации потребностей от нижнего до высшего уровня и возрастания доли самого человека на реализацию соответствующих потребностей. Развитие собственной личности зависит от внешних условий, человек сообразуется с обстоятельствами, ставит для себя реальные цели и достигает их. Цели, поставленные на данном уровне не могут быть меркантильными, материальными. Такие цели ставятся на первом, втором, третьем и четвёртом уровнях потребностей. Самоактуализация мало зависит от внешних обстоятельств, от эпохи проживания, материального или социального положения человека. Потому опасности не реализации седьмого уровня практически зависят от человека.

Удовлетворение высших потребностей, а именно потребностей пятого, шестого и седьмого уровня присуще не всем людям. Эти потребности иногда реализовываются людьми не согласно, а вопреки сложившимся обстоятельствам и нередко за счёт ущемления или не реализации потребностей низшего уровня.

3. Пирамида безопасности реализации потребностей

В завершение анализа безопасности реализации потребностей человека можем построить пирамиду (рис. 2.), которая показывает соответствие уровням потребностей человека по А. Маслоу – уровней безопасности в реализации потребностей. Следует отметить, что с

повышением уровня роль внешних обстоятельств уменьшается и увеличивается роль самого человека. При этом следует учесть обобщённость некоторых терминов и тезисов, ибо в конкретных ситуациях в одном действии человека может проявляться несколько уровней.

Рис. 2. Пирамида «Безопасности реализации потребностей» в соответствии с пирамидой потребностей А.Маслоу

4. Опасности-препятствия и опасности-следствия

Препятствия, которые становятся на пути удовлетворения несущественных желаний, в большинстве не несут серьёзных угроз человеку, в то время, как невозможность удовлетворить базовые потребности любого уровня несут угрозу психопатологии. А. Маслоу утверждает, что в случае, если человек постоянно испытывает влияние той или иной базовой потребности и не может ее удовлетворить, такого человека нельзя считать здоровым. Этот человек болен и эта болезнь так же серьезна, как нарушение солевого или кальциевого баланса в организме. Невозможность реализации высших базовых потребностей толкает людей на преступления; является основной причиной развития вредных привычек, а именно наркомании, алкоголизма, табакокурения; является основой аморального поведения, что способствует распространению различных заболеваний, в частности, ВИЧ/СПИДа и т.д.

Все опасности, которые могут реализовываться при попытке удовлетворить определенный уровень потребностей следует разделить на две группы. Первая группа опасностей, это опасности-препятствия. Реализация данных опасностей препятствует достижению удовлетворения той или иной потребности. Вторая группа опасностей реализуется вследствие невозможности достичь удовлетворения определенной потребности человека, это опасности-последствия. На первом уровне потребностей ряд опасностей может прямо привести к негативным последствиям для человека, ведь они напрямую могут угрожать его жизни и здоровью, в то время, как на высших уровнях опасности-препятствия и опасности-последствия достаточно четко разграничиваются.

Опасности-препятствия на первом уровне удовлетворения потребностей носят преимущественно материальный характер, это химические, биологические, электромагнитные, термические и другие опасности, сюда следует отнести различные чрезвычайные ситуации, негативное действие которых тоже проявляется благодаря материальным факторам. Опасности-препятствия на высших уровнях удовлетворения потребностей могут быть вызваны рядом обстоятельств, а именно: наследственностью, возможными отклонениями в здоровье человека,

особенностями его физиологии, характера, склонностей, географическими, культурными, социальными и другими особенностями места проживания, отсутствием по тем или иным причинам достаточных финансов, возможностей, которые могут не зависеть от самого человека и быть непреодолимыми для него, влиянием ближайшего окружения, социума, а для самых высоких степеней завышенные потребности и желаниями человека. Опасности-последствия невозможности достижения реализации высших потребностей носят, как правило, психологический характер от легких депрессий до серьезных психических расстройств. Последствиями этих опасностей являются физиологические и психические заболевания - самоубийства, девиантное поведение и т.д.

Отдельно следует проанализировать пути достижения потребностей. При условии невозможности достичь удовлетворения определенной потребности обычным, традиционным способом человек может прибегнуть к действиям антигуманного, криминального характера, причем эта тенденция проявляется на всех уровнях потребностей человека от физиологического до самоактуализации. То есть, это удовлетворение потребности любой ценой. В таких случаях возникает опасность для окружения человека как удаленного, так и ближайшего.

Таким образом, можно выделить третью группу опасностей связанных с удовлетворением потребностей человека, а именно опасности для окружающих. Перечень таких опасностей достаточно широк, сюда относится: физическая угроза жизни и здоровью людей, что может быть реализовано с помощью различных технических, химических, биологических, электромагнитных или других факторов; психологические опасности, связанные с обманом, шантажом, созданием и пропагандой негативных идей, аморального поведения и т.д. Эта группа опасностей только на первый взгляд не несет угрозы человеку, который их реализует, однако, ряд психологических опасностей так или иначе будет реализовываться для создавшего их человека.

Каждый из уровней потребностей может быть удовлетворен за определенное время. Общая тенденция в удовлетворении потребностей по уровням их иерархии в пирамиде потребностей, то есть высший уровень, как правило, требует больше времени для реализации, чем предыдущий, хотя начиная с 4 уровня эта тенденция теряется. В соответствии с таким подходом, опасности могут быть условно поделены на две большие группы: тактические и стратегические. Тактические опасности возникают быстро, носят преимущественно материальный характер и их предотвращения или защита от них не требует относительно больших промежутков времени. Как правило, это опасности-препятствия первого и второго уровня потребностей человека. Все другие опасности можно отнести к стратегическим опасностям.

5. Тактические и стратегические опасности

Сегодняшняя наука о безопасности человека (секьюритология) изучает в основном тактические опасности. Эти опасности являются основой в образовательных программах на всех уровнях от школы до университета. Стратегические опасности связывают при рассмотрении индивида с мечтами и жизненными целями определённого человека. На глобальном уровне стратегические опасности связывают с перспективами развития человеческой цивилизации, негативными тенденциями, которые возникают в окружающей среде и обществе и носят долговременный характер. И хотя сегодня, цель развития человечества как такового, его место в системе общего развития вселенной ещё во многом не понятна и не очерчена, тем не менее, человечество должно успешно выполнить поставленные перед ним задачи как минимум в том объеме, который предполагается в Концепции ООН об устойчивом развитии.

Дальнейшее развитие науки и религии (последняя в данном вопросе может сыграть немаловажную роль) в перспективе сможет очертить и конкретизировать цель существования человечества во Вселенной. Именно опасности подстерегающие человечество на пути его развития следует отнести к стратегическим глобальным опасностям.

Для отдельной личности, как микрокосма, стратегические опасности касаются не только достижения жизненных целей, но и соотносятся с наиболее устойчивыми и продолжительными вещами такими как душа и её развитие о чём и сегодня говорит религия и неклассическая наука. Естественно, что данный вопрос для современной науки довольно спорный и принципиально непонятный, тем не менее, направление исследований, особенно в нетрадиционной науке дают все основания предполагать, что постулаты о вечности человеческой жизни, заложенные в каждой из мировых религий, очевидно, имеют под собой очень серьёзную основу. Отдельную группу составляют опасности для посторонних лиц, ведь они могут быть реализованы, как в малые, так и в большие промежутки времени и их следует рассматривать как в вопросах тактической, так и в вопросах стратегической безопасности.

ВЫВОДЫ

Анализ потребностей человек по А. Маслоу показал, что на каждом из уровней существуют соответствующие опасности и таким образом вопрос безопасности касается не только второго уровня потребностей, а всех семи уровней. Опасности, которые возникают при реализации потребностей могут быть отнесены к трем группам, опасности-препятствия, которые мешают реализации соответствующей потребности; опасности-последствия, которые негативно влияют на человека в случае невозможности удовлетворить потребность; опасности для окружающих, возникающих при выборе лицом аморальных и негуманных путей удовлетворения потребности. Вместе с тем, все опасности в соответствии с временными промежутками реализации потребностей могут быть разделены на тактические и стратегические опасности.

Подход к обеспечению потребностей людей с точки зрения безопасности позволит выявить существенные опасности, возникающие в течение жизни человека, что в свою очередь позволит заблаговременно предотвратить их, или хотя бы уменьшить последствия их проявления. В результате можно будет повысить уровень безопасности жизни людей, а следовательно, и качества их жизни.

Литература

1. Hofreiter L. *Securitologia*. – L. Mikulas: Vydavatel'stvo Akademmia ozbrojenych sil generala M.R. Stefanika, 2006. – s. 37-39.
2. Korzeniowski L. *Securitologia*. – Krakow, AMSGrafix, 2008. – s. 87-94.
3. Серебряков В.В. Социальная безопасность России: концептуальный подход. М., 1995. С. 6.
4. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2-е изд. - М.: Дело, 2005. – С. 21-28.
5. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. 2-е изд. - М.: Дело, 2005. – С. 21-28.
6. Заплатинський В.М. Безпека в структурі потреб людини за А. Маслоу. // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Нові рішення в сучасних технологіях. – Харків: НТУ "ХПІ". 2010. – № 17. – С. 50-55.
7. *Пирамида потребностей по Маслоу*. Доступно в Интернете: <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. Щербатых Ю.В. Пирамида потребностей абрахама маслоу как образец универсальной междисциплинарной концепции в гуманитарных и экономических науках. Сайт: "No-stress, Скажем стрессу - НЕТ !" Доступно в Интернете: <http://www.no-stress.ru/articles/potreb-nkonf.html>
9. Zaplatynskiy V.M. Vzdelavanie na ochranu a bezpecnost' zivota.// Zbornik prispevokov z III medzinarodnej vedeckej konferencie Bezpecnostne forum 2010. – Banska Bystrca: Fakulta politickich vied a medzinarodnych vzt'agov Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrce. 2010. – St 75-85. (– 335 st.) ISBN 978-80-8083-980-2

10. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Евразия, 1999. – С.77–105.
11. Щербатых Ю.В. Пирамида потребностей Абрахама Маслоу как образец универсальной междисциплинарной концепции в гуманитарных и экономических науках. Сайт: "No-stress, Скажем стрессу - НЕТ !". Доступно в Интернеті: <http://www.no-stress.ru/articles/potrebn-konf.html>
12. Заплатинський В.М. Безпека в структурі потреб людини за А. Маслоу. // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Нові рішення в сучасних технологіях. – Харків: НТУ "ХПІ". 2010. – № 17. – С. 50-55.
13. Заплатинский В.М. Риски некомпетентности в системе решения глобальных проблем безопасности.// Narodna a medzinarodna bezpecnost'. Zbornik vedeckych a odbornych prac. – L. Mikulas. Akadémie ozbrojených síl generala M.R. Stefanika. 2011. – 316-323 st. ISBN 978-80-8040-429-1
14. *Законы Мерфи*. Метазаконы. Електронный ресурс: <http://murphy-law.net.ru/meta.1.html>
15. Заплатинский В.М. Риски некомпетентности в системе решения глобальных проблем безопасности.// Narodna a medzinarodna bezpecnost'. Zbornik vedeckych a odbornych prac. – L. Mikulas. Akadémie ozbrojených síl generala M.R. Stefanika. 2011. – 316-323 st. ISBN 978-80-8040-429-1
16. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Евразия, 1999. – С.77–105.
17. Zaplatynskiy V.M. Strategické a taktické ciele Securitológie. // Zbornik príspevokov z 14 medzinarodnej vedeckej konferencie "Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí" 27 – 28. 05. 2009. – Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta špeciálneho inžinierstva, 2009. c. 3. – St. 707-713. ISBN 978-80-554-0017-4

**Vysoká škola evropských a regionálních studií
Katedra právních oborů a bezpečnostních studií**

**MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
BEZPEČNÁ SPOLEČNOST 2019**

Editor:
Mgr. Štěpán Kavan, Ph.D.

Vydala
Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú.,
Žižkova tř. 6, České Budějovice
1. vydání, 2019
www.icsss.eu

ISBN 978-80-7556-056-8
ISSN 2533-6223

**College of European and Regional Studies
Department of Law and Security Studies**

**INTERNATIONAL COLLOQUIUM
SAFE AND SECURE SOCIETY 2019**

Edited by
Mgr. Štěpán Kavan, Ph.D.

Publisher:
College of European and Regional Studies
Žižkova tř. 6, České Budějovice
Czech Republic, 2019
www.icsss.eu

ISBN 978-80-7556-056-8
ISSN 2533-6223